

Sosyoloji Araştırmaları Dergisi (SAD)
Journal of Sociological Research (JSR)
Cilt / Volume 27
Sayı / Issue 1
Nisan / April 2024

ISSN/e-ISSN: 2148-9947

YAZI İŞLERİ SORUMLUSU/EDİTÖR

Sosyoloji Derneği adına,
Prof. Dr. Sibel KALAYCIOĞLU - Ortadoğu Teknik Üniversitesi.

EDİTÖRLER KURULU

Prof. Dr. Ali ERGUR - Galatasaray Üniversitesi.
Prof. Dr. Kezban ÇELİK - TED Üniversitesi.
Dr. Öğr. Üyesi Besim Can ZIRH - Ortadoğu Teknik Üniversitesi.

YARDIMCI EDİTÖRLER

Cansu ÇOBANOĞLU
Yavuz YAVUZ

DİL EDİTÖRLERİ

Cansu ÇOBANOĞLU (Türkçe)
Yavuz YAVUZ (İngilizce)

DİZGİ

Buket AKIN

YAYIN KURULU

Aysu KES ERKUL - Hacettepe Üniversitesi.
Cansu ÇOBANOĞLU - İstanbul Teknik Üniversitesi.
Erhan AKARÇAY - Anadolu Üniversitesi.
Gülçin CON WRIGHT - TED Üniversitesi.
İlhan Zeynep KARAKILIÇ - Bahçeşehir Üniversitesi.
Kurtuluş CENGİZ - Ankara Üniversitesi.
Yavuz YAVUZ - Ankara Üniversitesi.
Zehra Nurdan ATALAY - Bandırma Onyediy Eylül Üniversitesi.

KAPAK ve SAYFA TASARIMI

Tezcan BAHAR - Eskişehir Osmangazi Üniversitesi.

İLETİŞİM

Sosyoloji Derneği

Mebusevleri Mah. Mareşal Fevzi Çakmak Cad. No:9/5 Çankaya Ankara.
Tel:+9(0.312) 222 12 5

İÇİNDEKİLER - CONTENTS

- 1 - 27 **Kent Yoksulluğu Profil Araştırması (Muğla İli Örneği)**
Urban Poverty Profile Survey (Case of Muğla Province/Türkiye)
Orhan Kahya, Kasım Yıldırım, Sergender Sezer, Tuğba Hoşgörür, Mine Kızır, Mirace Karaca Evren, Eda Yeşil, Perihan Korkut, Vural Hoşgörür
- 28 - 44 **Arap Dünyası Çeviri Hareketine Sosyolojik Bakış: Beytül Hikme ve Hunayn Bin İshak**
A Sociological View on Arab World's Translation Movement: Bayt Al-Hikmah and Hunayn Ibn Ishaq
Cemal Topcu, Arsun Uras
- 45 - 62 **Güvenlikli Sitede Yaşam: Kentin Kaosundan Sitenin Güvenliğine Sığınmak**
Life at Gated Community: Falling Back on the Security of the Gated Community From the Chaos of the City Life
Fatmanur Tekeli, İbrahim Keş
- 63 - 76 **Politik Kontrol Aracı Olarak Konukseverlik: Bir İllüzyonun Yeniden Üretimi, Fransa/Calais Örneği**
Hospitality as a Means of Political Control: The Reproduction of an Illusion, The Case of Calais/France
Baran Yıldırım
- 77 - 97 **Mübadele'nin Saklı Belleği: Müslümanlaş(tırıl)mış Rumların Dünü ve Bugünü Üzerine**
Untold Memory of the Population Exchange: On the Past and Today of the Islamized Greeks
Mert Kaya
- 98 - 116 **Bakımın Kadınlaşması ve Evde Bakım Yardımı Uygulaması: Gaziantep'te Bakım Veren Kadınların Deneyimleri**
Feminization of Care and Home Care Assistance Practice: Experiences of Women Caregivers in Gaziantep
Hasan Sever, Şenay Leyla Kuzu

KENT YOKSULLUĞU PROFİL ARAŞTIRMASI (MUĞLA İLİ ÖRNEĞİ)

Orhan Kahya,¹ Kasım Yıldırım,² Sergender Sezer,³ Tuğba Hoşgörür,⁴ Mine Kizir,⁵ Mirace Karaca Evren,⁶ Eda Yeşil,⁷ Perihan Korkut,⁸ Vural Hoşgörür⁹

Öz

Bu araştırma makalesi 120K993 nolu “Yoksulluğun Yeni Yüzü Kent Yoksulluğunun Eğitime Yansımalarına İlişkin Bir Eylem Araştırması” adlı TÜBİTAK 1001 projesinin ayaklarından birini oluşturmaktadır. Yoksulluğun eğitime etkilerini ölçmek için yapılan çocuklar, öğretmenler ve yöneticiler gözünden nasıl görüldüğüne dair çalışmaların sonucusu olarak ebeveynlerle yapılan araştırma sonuçlarına dayanmaktadır. Yoksulluk araştırmaları sosyal bilimciler tarafından 19. yüzyıldan bu yana tüm dünyada, özellikle de gelişmekte olan ülkelerde yoğunlukla yürütülmektedir. Ancak kent yoksulluğu yeni bir kavramdır ve bu konudaki araştırmalar daha yakın tarihlere dayanmaktadır. Kent yoksulluğu düzensiz ve yetersiz gelir, yetersiz ve riskli temel varlıklar, güvensiz-tehlikeli ve kalabalık haneler, yetersiz kamusal alt yapı, yetersiz temel hizmetler, sınırlı sosyalleşme, sınırlı destek, yoksulların yasalar yoluyla korunmasındaki yetersizlik ve politik ve bürokratik sistemde yoksulların daha az korunması gibi özünde iyi oluş halindeki eksikliği ifade etmektedir. Bu araştırmada Muğla il merkezi (Menteşe) özelinde kent yoksulluğu profilinin ortaya konulması amaçlanmıştır. Araştırmada kesitsel tarama tekniği kullanılmıştır. Araştırmada veri toplama aracı olarak araştırma kapsamında geliştirilen anket kullanılmıştır. 207 haneden veri toplanmıştır. Araştırmaya katılan hanelerdeki sağlık ve beslenme durumları, mülkiyet ve çevre, çocuklarla ilişkiler ve çocukların katılımı ile çocukların eğitimlerine ilişkin bulgulara yer verilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Yoksulluk, Kent Yoksulluğu, Yoksulluk Profili, Kesitsel Tarama Tekniği.

¹ Arş. Gör. Dr., Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, orhankahya@mu.edu.tr, ORCID: 0000-0001-7932-2982

² Prof. Dr., Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Temel Eğitim Bölümü, kasimyildirim@mu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-1406-709X

³ Dr. Öğr. Üyesi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü, sergender@mu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-7097-8691

⁴ Doç. Dr., Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, t.hosgorur@gmail.com, ORCID: 0000-0001-7109-3935

⁵ Dr. Öğr. Üyesi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, minekizir@gmail.com, ORCID: 0000-0001-8801-5693

⁶ Arş. Gör., Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü, miracekaraca@hotmail.com, ORCID: 0000-0003-4565-3200

⁷ Bursiyer, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, edaayesil@outlook.com, ORCID: 0000-0002-4841-6545

⁸ Doç. Dr., Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Yabancı Diller Bölümü, pkocaman@mu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-4565-3200

⁹ Prof. Dr., Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, vuralhosgorur@mu.edu.tr, ORCID: 0000-0001-8734-1171

URBAN POVERTY PROFILE SURVEY (CASE OF MUĞLA PROVINCE/TÜRKİYE)

Abstract

This paper constitutes one of the pillars of the TUBITAK 1001 project No. 120K993 "The New Face of Poverty: An Action Research on the Reflections of Urban Poverty on Education." It is based on the results of research study with parents as the last of the studies conducted to measure the effects of poverty on education from the perspective of children, teachers, and administrators. Poverty research has been intensively conducted by social scientists all over the world, especially in developing countries, since the nineteenth century. However, urban poverty is a new concept and research on it is more recent. Urban poverty is essentially a lack of well-being, including irregular and inadequate income, insufficient and risky basic assets, insecure-dangerous and crowded households, inadequate public infrastructure, inadequate basic services, limited socialization, limited support, inadequate protection of the poor through laws, and less protection of the poor in the political and bureaucratic system. This study aims to reveal the profile of urban poverty in Muğla provincial center (Menteşe). Cross-sectional survey technique was used in the research. The questionnaire developed within the scope of the research was used as a data collection tool. Data were collected from 207 households. Findings on health and nutrition status, property and environment, relations with children, children's participation and children's education in the households participating in the research are included.

Keywords: Poverty, Urban Poverty, Poverty Profile, Cross-sectional Survey Technique.

GİRİŞ

Yoksulluk sosyal bilimciler tarafından 19. yüzyıldan bu yana birey ya da sistemle bağlantı kurularak açıklanmaya çalışılmıştır. Bireysel teorilere göre yoksulluk bireyle ilintili olarak açıklanmaya çalışılır. Birey yeterince çalışmazsa yoksul kalır. Yoksulluğu sistemle bağlantılı olarak açıklamaya çalışanlar ise yoksulluğun sebeplerini toplumsal yapıda ve tabakalaşma biçiminde ararlar (Oktik, 2008). Özellikle bölüşüm olgusuna yeterince değinilmemesi yoksullukla ilgili çalışmaların bir ayağını eksik bırakmaktadır. Bu çok boyutlu olgu, sadece gelir ve tüketimle birlikte ele alınan geleneksel yoksulluk tartışmasından çok daha fazlasını ifade etmektedir. Kent yoksulluğu, kentli nüfusun ülke nüfusu içindeki yoğunluğu nedeniyle yoksulluğun çok daha belirgin kısmını oluşturmaktadır. Düzensiz ve yetersiz gelir, yetersiz ve riskli temel varlıklar, güvensiz-tehlikeli ve kalabalık haneler, yetersiz kamusal alt yapı, yetersiz temel hizmetler, sınırlı sosyalleşme, sınırlı destek, yoksulların yasalar yoluyla korunmasındaki yetersizlik ve politik ve bürokratik sistemde yoksulların daha az korunması olarak ele alınabilir (Mitlin ve Satterthwaite, 2013; Satterthwaite, 2001). Bu yoksulluklar çok açık bir şekilde göstermektedir ki, yoksulluk sadece iş ve gelir yetersizliği anlamına gelmemekte, aynı zamanda bu yoksulluklar neticesinde ortaya çıkan “kısıtlama yapıları” yoksul hanelerin kendi ihtiyaçlarını karşılamasını zor ve bunlara erişimlerini sınırlı kılmaktadır (Baud vd., 2008). Öte yandan kent yoksullarının sınırlılıklarını ve mahrumiyetlerini görünür hale getirmek, yaşadıkları sorunların çözümünü, adil bir bölüşüm sağlanması konusunda atılacak adımlar ve politikalar için son derece önemlidir.

Yoksulluk özünde iyi oluş halindeki eksikliği ifade etmektedir. Geleneksel görüşler yoksulluğu çoğunlukla alınıp satılabilen ürünlerle ilişkilendirmektedir. Bundan dolayı da yoksul, ihtiyaçlarını karşılayabilecek geliri olmayan insanlar olarak ele alınmaktadır (Sharma, 2012). Bu görüş yoksulluğu parasal süreçlerle açıklamaktadır. Ancak yoksulluk aynı zamanda bölüşüm ve tüketim süreçleriyle de açıklanabilmektedir. Bu durumda bazı insanlar ev yoksulu, bazıları yiyecek yoksulu ve bazıları da sağlık yoksulu olabilirler. Dolayısı ile bireyi yoksul kılan değişkenler farklılaşabilir. Öte yandan yoksulluk farklı durumlarda ortaya çıkabilir (Sharma, 2012). Yoksulluk kültürel bir unsurdur ve özellikle üretim sonucu ortaya çıkan değerlerin bölüşümü temelli bir öğrenme süreci olarak değerlendirildiğinde yoksulluğa bağlı sınıfsal bir olgu olduğunu göz ardı etmemek gerekir.

Birçok ülkede kentleşmenin hızlanması ile birlikte kent ortamında yaşayanların profillerinin ortaya konması önemli hale gelmekte ve aynı zamanda bu profiller kent ortamlarındaki eksikliklerin daha iyi anlaşılmasına olanak sağlamaktadır. Yaklaşık 20 yıldır “yoksulluğun kentleşmesi” üzerine gittikçe büyüyen önemli tartışmalar gerçekleştirilmektedir. Bu tartışmalarda kentleşme ile birlikte genel olarak yoksulluğun azaldığı ancak kentin içerisindeki yoksulluğun arttığı belirtilmektedir. 2018 yılı verilerine göre dünya nüfusunun %30’u, yaklaşık olarak 881 milyonu, çok kötü şartlarda yaşamaktadırlar. Bu oranın 2050’ye kadar %60’ı geçmesi beklenmektedir (Castañeda vd., 2018; Lucci vd., 2018). Önceki araştırmalar kırsal yerleşimlerin kent yerleşimleri ile karşılaştırıldığında daha büyük oranda yoksul kitleyi barındırdığını ortaya koymuştur. Ancak son yıllarda yapılan araştırmalar kent yoksulluğu oranlarının kırsal kesimlerdeki yoksulluğun önüne geçtiğini göstermektedir (Nolan vd., 2017). Bunun birçok sebebi olmakla birlikte temel sebep sanayileşmenin bir sonucu olarak artan işgücü talebi ve tarımdaki makineleşme sonucu ortaya çıkan âtil işgücü kaynaklı göçlerdir. 2000’li yıllarda ise daha çok hizmet sektörünün işgücü talebi, tarım sektörünün karlılık oranlarının düşüklüğü, maliyetlerin yüksekliği yanında insanların ihtiyaçlarını karşılayacak hizmetlerin (başta eğitim, sağlık gibi) kentlerde yoğunlaşması etkili olmuştur.

1. ARAŞTIRMANIN ARKA PLANI

Kent yoksulluğunun incelenmesi hem araştırmacıların hem de siyasetçilerin ilgisini çekmektedir. Çünkü elde edilecek verilerle kentlerde yoksulluğun azaltılmasına yönelik çalışmalar yapılabilir. Hanehalkı araştırmaları bu bağlamda kent yoksulluğunun tahmininde yapılabilecek çalışmalardan biri olarak gösterilmektedir (Nguyen vd., 2013). Aguilar ve Sumner (2020) tarafından yapılan çalışmada dünyanın Yılmaz, (2008), Erder (1995), Erder, (1996), Akıllı ve Dirikoç (2017), Eryurt ve Koç (2009), Kaya (2011), Şantaş (2016), Kahraman ve Sallan-Gül (2015), Işık ve Pınarcıoğlu, (2012) tarafından da Türkiye'nin kentin yoksul kitleleri sağlık, eğitim, güvenlik ve yaşam standartları ile ilişkili çeşitli değişkenler açısından çok boyutlu olarak araştırılmıştır. Yapılan çalışmada en yoksul olan kitleleri çocuklar ile gençlerin oluşturduğu ve bu kitlelerin tarımsal bir işte çalışmadıkları halde kırsalda ikamet ettikleri belirlenmiştir. Yoksulluğun büyüklüğü ve doğası gereği çok boyutluluğu göz önünde bulundurulduğunda çok boyutlu yoksulluğun büyüklüğü bölgelere göre farklılaştığı görülmektedir. Yoksullukla ilgili bazı eksiklikler örtüşürken bazıları örtüşmemektedir. Örneğin evde elektrik kullanımı, evdeki yaşam koşulları, eğitime devam yılı, okula devam gibi değişkenlere ilişkin göstergeler örtüşürken sağlık göstergeleri diğer değişkenlerle örtüşmemektedir, sağlığa ulaşmak diğer hizmetlere ulaşmaktan daha zor olabilmektedir. Sosyal kırılganlık ile birçok afet türü arasında geçerli olan bu ilişkinin pandemi için de geçerli olacağı tahmin edilmiştir (De Marchi, 2021). Bununla birlikte, sosyal kırılganlık ile pandemi deneyiminin nasıl şekillendiğine odaklanan çalışmaların çoğu, sosyal kırılganlık ile koronavirüse yakalanma riski, vaka ve ölüm oranları arasındaki ilişkiye odaklanmıştır (Gaynor ve Wilson, 2020; Islam vd., 2021; Kashem vd., 2021; Neelon vd., 2021; Wang vd., 2022). Bu çalışmalar, pandeminin en önemli etkilerinden biri olan ekonomik etkileri, sosyal kırılganlıkla bağdaştırmamıştır.

Nguyen ve diğerleri (2013) tarafından yapılan çalışmada Vietnam'daki iki büyük şehirde kent yoksulluğu profili ve bu yoksulluğu etkileyen değişkenler incelenmiştir. Araştırma sonuçlarına göre yoksul aileler daha kötü ev şartlarına sahip olmaya bağlı pek çok sorunla yüz yüze geldiği görülmüştür. Ucuz barınmanın getirdiği yaşanan kentteki konum, mahalle ve konuta bağlı şartlar yaşamsal bir ihtiyaç olan içme suyuna erişim imkanlarında dahi belirleyici role sahiptir. Birincil haklarda yaşanan bu zorluk eğitim, toplumsal yaşama katılım, işgücüne katılım gibi sosyal haklarda da karşımıza çıkar. Bireyin iyi oluş şartlarını değiştirme imkânı üzerinde belirleyici olan bu haklara erişim yine kent yoksulluğun yeniden üretilmesinde yahut bu döngünün kırılması noktasında da etkilidir. Bu noktada söz konusu araştırmanın sonuçları yoksul ailelerin daha düşük düzeyde eğitim seviyesine sahip olduklarını ve daha fazla beceri gerektirmeyen işlerde vasıfsız eleman olarak çalıştıklarını göstermiştir.

Uwizeye ve diğerleri (2020) tarafından yapılan çalışmada Ruanda'nın başkenti Kigali'de kaçak yerleşim yerlerinde yoksulluk ve fırsatların yoksul yaşamı nasıl etkilediği incelenmiştir. Karma yöntem kullanılarak geliştirilen çalışmada 1152 hane halkı ile görüşülmüş, kesitsel tarama ve odak grup görüşmeleri gerçekleştirilmiştir. Araştırma sonuçları bazı yoksul yerleşimcilerin yoksulluğa yönelik bazı önlem politikaları olmasına rağmen eğitim, sağlık gibi hizmetlere yeterli düzeyde ulaşamadığını ortaya koymuştur. Yoksul yerleşimciler için oluşturulan gelir elde etme eylemlerinin çoğunun resmi kanallarla yapılmadığı ve kayıt dışı bir şekilde yürütüldüğü anlaşılmıştır. Yine Uwizeye ve diğerleri (2020) tarafından yapılan çalışmada boşanmış veya ayrılmış kadınların yönlendirdiği hanehalklarında kadınların korumasız olduğunu tespit edilmiştir. Odak grup görüşmelerinden elde edilen veriler ise toplum içerisinde sosyal birliktelik ve desteğin yoksul insanlar arasında kentte bir yaşam mücadelesi stratejisi olarak kullanıldığını, ancak bu birlikteliğin yasal olmayan işlerin yürütülmesine neden olduğunu göstermiştir. Sonuç olarak araştırma bulguları kentteki yoksulların para gerektiren hizmetlere ulaşmada (çocukların eğitim masraflarının karşılanması, sağlık hizmetlerine ulaşma, ev kiralarnı ödeme vb.) büyük problemlerle karşılaştığını ortaya koymuştur. Bu güçlüklerin devlet desteği

ile giderilebileceği, alternatif iş imkânlarının oluşturulması gerektiği ve yine korumasız yoksul insanlara, özellikle de kadınların yönlendirdiği hanehalklarında, destek sağlanmasının önemli olduğu belirtilmiştir.

Shifa ve Leibbrandt (2017) tarafından yapılan çalışmada Kenya’da kent yoksulluğu ve eşitsizlikler araştırılmıştır. Araştırma kapsamında 2009 nüfus sayımında elde edilen veriler kullanılmıştır. Bu verilerle başkentteki ve diğer büyük şehirlerde kent yoksulluğu ve eşitsizlikler çok boyutlu olarak incelenmiştir. Bulgular kent yoksulluğunun farklı kent merkezlerine göre farklılaştığını göstermiştir. Bunun yanında yapılan araştırma hiç evlenmemiş ve/veya eşinden ayrılmış kadınların yönlendirdiği hanehalklarında yoksulluğun, erkek merkezli hane halklarından daha olumsuz olduğunu ortaya koymuştur.

Akerele ve Adewuyi (2011) tarafından yapılan çalışmada Nijerya’daki Ekiti şehrindeki araştırmada toplamda 80 aile ile yapılandırılmış görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Yapılan çalışmada evin sahip olduğu şartlar ile ilgili bulgulara göre araştırmaya katılan hanehalklarının çoğunun apartman dairesinde yaşadığını ortaya koymuştur. Bunun yanın da hanehalklarının çoğunun evlerinin kiralık olduğu anlaşılmıştır. Araştırmada diğer önemli bir durum olarak da evlerdeki insanların yaşam şartları incelenmiştir. Maziya-Dixon ve diğerleri (2004) tarafından da belirtildiği üzere elektrik, su vb. alt yapılar yiyeceklerin saklama güvenliği ile doğrudan ilişkilidir. Bu da yoksulluğu etkileyen önemli değişkenlerden biridir. Bu araştırma sonuçları da hanehalklarının çoğunun temiz suya ulaştığını göstermiştir. Ev ortamında kullanılan suyun çoğunluğunun boru hattı sistemi ile evlere ulaştırıldığı belirtilmiştir. Diğer bir araştırma bulgusu hanehalklarının çoğunun elektrikten faydalandığını, bir kısmının jeneratörler vasıtası ile evlerine elektrik sağlandığını yine küçük bir kısmının ise elektrikten hiçbir şekilde faydalanmadığını göstermiştir. Aynı zamanda araştırma sonuçları hanehalkı büyüklüğündeki nüfus artışının hanehalkı içerisinde yaşanan yoksulluğun derinliğini daha da artırdığını göstermiştir. Bu çalışma, hane halkındaki kişilerin çalışabilme ve hane halkına ekonomik olarak katkı sağlayabilme yeterliliklerinin yoksulluğun azaltılmasında etkili olduğunu ortaya koymuştur. Buna ek olarak hanehalklarında eğitim düzeyi yükseldikçe yoksulluğun da azaldığı görülmüştür. Eğitim düzeyindeki artış, beşerî sermayenin artışına katkı sağlamakta bu da iş gücüne dönüşerek eve daha fazla gelirin girmesine ve hane halklarındaki yoksulluğun azalmasına yardımcı olmaktadır. Bu araştırmanın diğer önemli sonuçlarından biri de kadınların ev yönetiminde daha baskın olduğu hanelerde yoksulluk, erkeklerin baskın olduklarına göre daha derinden hissedilmektedir. Bu durumun kadınların daha yoğun çalışma programlarının olmasından, gelir açısından erkeklerle karşılaştırıldıklarında daha az ücret karşılığı çalıştıklarından, kadınların verimli kaynaklara daha az ulaşabilmelerinden, daha düşük eğitim düzeyleri ve karar verme süreçlerinde yeterince yer alamamalarından kaynaklanabileceği düşünülmektedir. Bu noktada yine sistemsel bir bölüşüm sorunun olduğu ve bunun ataerkil yapıyla pekiştirildiği gözlemlenebilmektedir.

Muyeba (2019) tarafından yapılan araştırmada Güney Afrika’nın başkenti Cape Town’daki kent yoksulluğu araştırılmıştır. Araştırmada kurumsal sermaye (kapasite) ile hanehalkı yoksulluğu arasındaki ilişkiler incelenmiştir. Şehirde sağlanan sermayenin farklı bileşenlerinin yoksulluğu etkileme süreçleri tartışılmıştır. Yapılan analizler kurumsal sermayenin yasalara nasıl uygulandığı, sosyal hizmetlerin ve ekonomik kurumların etkililiği, politik liderlik, sosyal sermaye gibi değişkenlerinin, değişkenlerin yeterliliklerinin ve niteliklerinin hanehalkı yoksulluğunu nasıl etkilediği ortaya konmuştur.

Ülkelerin gelir dağılımına ve yoksulluk profiline ilişkin veriler göz önüne alınacak olursa Gini dağılımı önemli bir gösterge olarak kabul edilebilir. Buna göre gelir dağılımı eşitsizliği ölçütlerinden olan Gini katsayısı, sifıra yaklaştıkça gelir dağılımında eşitliği, bire yaklaştıkça gelir dağılımında bozulmayı ifade etmektedir. Dolayısıyla gelir dağılımındaki eşitsizlik ve bölüşümdeki adaletsizlik arttıkça yoksulluk

düzeinin de arttığını söylemek yanlış olmaz. OECD üyesi ülkelerindeki gelir dağılımı adaletsizliğinin bir göstergesi olarak Gini dağılımlarına bakıldığında Türkiye, Costa Rica ve Meksika'nın ardından üçüncü sıradadır (OECD, 2021). Aşağıdaki tabloda ise TÜİK verilerine göre Türkiye'nin Gini dağılımına ilişkin bilgilere yer verilmiştir.

Tablo 1. Türkiye'nin Gini katsayıları verileri

Değişken	Gruplar	Gini Katsayısı
Yıl	2012	0,402
	2013	0,400
	2014	0,391
	2015	0,397
	2016	0,404
	2017	0,405
	2018	0,408
	2019	0,395
	2020	0,410
	2021	0,401

Başaran ve Çetinkaya (2013) tarafından yapılan çalışmada Türkiye için 2003-2008 yılları arasında subjektif yoksulluk profili elde edilmiş ve bu veriler resmi yoksulluk rakamları ile kıyaslanmıştır. Genel olarak resmi yoksulluk oranı olarak analize dahil edilmiş gıda ve gıda dışı yoksulluk oranlarından daha yüksek bir subjektif yoksulluk oranına ulaşılmıştır. 2003 yılında %23.78 ile en yüksek düzeye ulaşan resmi yoksulluk oranı, 2006 yılına kadar azalmış, ardından son iki yılda artarak 2008 yılında %18.78 seviyesine ulaşmıştır. Objektif yoksulluğun tersine subjektif yoksulluk 2003, 2004 ve 2005 yıllarında %35 düzeyinde yatay bir seyir izlerken 2006'da yoksulluk %38.63 ile analize tabi yıllarda en yüksek düzeye ulaşmış ve ardından 2008 yılında %31.36'ya düşmüştür. İlgili yıllarda önemli bir ekonomik büyüme ivmesi yakalayan Türkiye'de objektif yoksulluk oranlarında azalma gözlenmesine karşın hanelerin gereksinimlerini dikkate alan subjektif yoksulluk oranlarında büyük bir değişiklik göze çarpmamıştır. Kısacası büyüme, hanelerin gelir gereksinimlerini tatmin edecek düzeyde görünmemektedir.

Türkiye geneli için durum yukarıdaki gibiyken TÜİK verilerine göre Muğla, mutlak yoksulluk¹⁰ oranlarının en düşük olduğu illerden biri olsa da gelir dağılımının eşitsizliği nedeniyle kent yoksulluğunun yoğun yaşandığı illerden birisidir. Turizmin gelişmeye başladığı 1970-1980'li yıllardan günümüze kıyı kesiminde yer alan ilçelerin göç alması ve birer turizm başkenti olmasıyla büyüyen Muğla idari rolü ile ön plana çıkarak 2014 yılında büyükşehir ilan edilen kentler arasında yerini almıştır. Kentin öne çıkan kıyı ilçelerinden farklı bir seyir gösteren merkez ilçesi Menteşe ise nüfus yoğunluğunun yüksek olmayışı ile dikkat çeker. Muğla merkezi göç alan bir merkez olmasına rağmen turizmin yoğun olarak yapıldığı Marmaris, Fethiye, Bodrum ve Milas gibi ilçeler daha fazla göç almaktadır. Merkez ilçe Menteşe daha çok üniversite merkezli göç ile birlikte emekli göçü almaktadır. TÜİK verilerine göre Muğla'nın net göç hızı %14,2'dir, bu oranla göç alan iller sıralamasında 10. sıradadır (TÜİK, 2022). Kentin küçük bir kent olmasından kaynaklı olarak gözle görülür, kesin sınırlarla ayrılmış bir yoksulluk çizgisi son yıllarda kendini gösterir hale gelmiştir. Özellikle yoksul kesim kentin eski

¹⁰ Mutlak yoksulluk, bireyin ya da hanehalkının yaşamını fiziksel olarak devam ettirebilmesi için gerekli olan asgari tüketim düzeyini yakalayamamasıdır (Yaşar ve Taşar, 2019).

yerleşim bölgelerine ve kente 15-20 km yakın kırsal mahallelerde yoğunlaşmaya başlamıştır. Bu çerçevede öncelikle kent yoksulluğunun yoğun olarak yaşandığı merkez mahalleler dikkate alınarak bu araştırmada Muğla ili kent merkezi özelinde kent yoksulluğu profilinin ortaya konulması amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara cevaplar aranmıştır: 1. Kent yoksulu mahallelerde yaşayan hanehalkının özellikleri nelerdir? 2. Kent yoksulu hanehalkının ve çocuklarının sağlık durumları ile sağlık hizmetlerine ulaşmaları nasıldır? 3. Kent yoksulu hanehalkının beslenme durumları nasıldır? 4. Kent yoksulu hanehalkının barınma-çevre durumları nasıldır? 5. Kent yoksulu hanehalkının çocuklarla ilişkileri nasıldır? 6. Kent yoksulu hanehalkının çocuklarının eğitim durumları nasıldır? 7. Kent yoksulu hanehalkının çocuklarının eğitim süreçlerine katılma durumları nasıldır?

2. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Araştırmada kesitsel tarama tekniği (*cross-sectional survey design*) (Connelly, 2016) kullanılmıştır. Veriler araştırma kapsamında geliştirilen anket aracılığıyla toplanmış ve toplanan bu verilerin analizinde yüzde, frekans ve çapraz tablolar kullanılmıştır.

Araştırmanın kuramsal alt yapısı ve kent yoksulluğu profilinin çıkartılabilmesi için Bourdieu'nun alan kuramında ortaya koyduğu sermaye türleri (ekonomik, sosyal, kültürel ve simgesel sermaye) dikkate alınmıştır. Bourdieu'nun sosyolojisinde alan her türlü araştırmaya uyarlanan kilit ve temel bir kavram olarak dikkat çeker. Alan kavramı, yukarıda belirtilen sermaye olarak tanımladığı kavramların karşılığını bulduğu kapsamlı bir kavramdır. Bourdieu'da alan kavramı toplumsal kimlikleri başkaları ile zıtlıklar aracılığıyla imar etmektedir (Kaplan ve Yardımcıoğlu, 2020). Bourdieu, bireyi belli davranışlara iten motivasyon kaynaklarına sermaye demektedir. İnsan eyleminin kaynağı habitus iken bu alanın kaynağı da sermayedir. Bu sermaye türleri sosyal katmanlar arasında farklı miktarlarda bulunmaktadır. Habitus, bu sermayelerin farklı bileşimlerinden oluşmaktadır (Gazioğlu Terzi, 2014).

Sınıf ve çıkar ilişkilerinin mekânda yoksunluk ekseninde ortaya çıktığı bu mahalleler yoksulluğun karşılaştırılmalı bir analizi için alan, sermaye gibi kavramların araştırma kolaylığı sağlayan özelliklerinden faydalanmak adına elverişli mekanlar olarak ön plana çıkar. Sermayenin, özellikle eğitim eksenli düşünüldüğünde, yalnızca ekonomik sermaye ile sınırlı kalmadığının yoksulluğun alanda işgal edilen konumu kalıcı olarak nasıl yeniden ürettiğinin anlaşılmasında Bourdieu sosyolojisinin bütünlüklü yaklaşımı, araştırmaya elverişliliği ve kavramsal çerçevesi araştırmada yerini almıştır.

Bu çalışma Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Araştırmaları Etik Kurulunun 13.11.2020 tarihli 200232 protokol numaralı (karar sayısı 41) onayı ile yürütülmüştür. Çalışmanın verileri toplanırken ebeveynlere anket uygulaması ile ilgili olarak ön bilgi verilip sözlü onayları alınmıştır. Anket formları, projede yer alan araştırmacılar tarafından alanda bizzat uygulanmıştır.

2.1. Katılımcılar

Bu araştırma Muğla ili, Menteşe ilçesinde bulunan Hacırüstem ve Balıbey mahallelerinde gerçekleştirilmiştir. Çalışma yapılacak mahallelerin belirlenmesinde, Muğla İli Menteşe İlçe Kaymakamlığı, Menteşe İlçesi Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı, Muğla Aile ve Sosyal Hizmetler İl Müdürlüğü ve mahalle muhtarları ile yapılan görüşmeler sonucu elde edilen veriler belirleyici olmuştur. Bu görüşmelerde, Menteşe (Merkez) İlçesi'nde gerçekleştirilen yardımların, mahalleler ölçeğinde derlenmiş haline ulaşılmıştır. Kent merkezinde bulunan mahallelere yapılan yardım sayıları, bu mahallelerde yer alan nüfusa oranlanması sonucunda Hacırüstem ve Balıbey mahalleleri, Muğla kent merkezinde yoksulluğun yoğun olarak yaşandığı bölgeler olarak dikkat çekmiş ve araştırma kapsamına alınmıştır. Katılımcılara ilişkin demografik veriler Tablo 2'de sunulmuştur.

Tablo 2. Katılımcılara ilişkin demografik veriler

<i>Değişken</i>	<i>Gruplar</i>	<i>n</i>	<i>%</i>
<i>Cinsiyet</i>	Kadın	125	60.4
	Erkek	82	39.6
<i>Yaş</i>	10-20 yaş	5	2.4
	21-30 yaş	22	10.6
	31-40 yaş	55	26.6
	41-50 yaş	54	26.1
	51-60 yaş	34	16.4
	61-70 yaş	24	11.6
	71-80 yaş	12	5.8
	81-90 yaş	1	0.5
<i>Eğitim durumu</i>	Okur-yazar değil	6	2.9
	Okur-yazar	5	2.4
	İlkokul	106	51.2
	Ortaokul	37	17.9
	Lise	35	16.9
	Üniversite	15	7.2
	Yüksek Lisans	2	1.0
	Doktora	0	0
Boş	1	0.5	
<i>Medeni durumu</i>	Evli	157	7.8
	Bekar	21	10.1
	Ayrı Yaşıyorlar	4	1.9
	Boşanmış	16	7.7
	Diğer	9	4.3

2.2. Veri Toplama Aracı

Araştırmada veri toplama aracı olarak araştırma kapsamında, projede yer alan eğitim bilimci, özel eğitimci, ölçme değerlendirme, sosyolog ve eğitim yöneticisi uzman bilim insanları tarafından geliştirilen ve pilot uygulamalarına göre son hali verilen tam yapılandırılmış soru formu kullanılmıştır. 15-25 Mart 2021 tarihleri arasında gerçekleştirilen pilot uygulamalar sırasında karşılaşılan sorunlar ve uzman görüşleri çerçevesinde formlarda gerekli düzeltmeler yapılmıştır. Soru formunun geliştirilmesi sürecinde alan yazın kapsamlı olarak incelenmiş, kent yoksulluğuna ilişkin kuramsal tartışmalardan ve ilişkili ölçme araçlarından (Kurnaz, 2007; Kahraman, 2015; Özmen vd., 2008; Şengül ve Cafrı, 2010) yararlanılmıştır. Araştırmada kullanılacak soru formları için taslaklar oluşturulmuştur. Bu görüşler çerçevesinde formlar ön denemeye hazır hale gelmiştir.

Soru formu 75 maddeden oluşmaktadır ve yanıtlanma süresi yaklaşık 35-45 dakikadır. Soru formunda hane profilini ortaya koyacak sosyo-demografik verilere ilişkin sorular yer almıştır. Sorun formundan elde edilecek verilerin kent yoksulluğuna ilişkin belirli bir profili ortaya çıkarabilmesi amacıyla soru formunda yer alan diğer soruların odaklandıkları temalar şunlardır: Hanenin mülkiyet durumu, çevre (mahalle) ile ilişkiler, okulla ilişkiler, sağlık ve beslenme durumları ve çocukla ilişkiler.

2.3. Veri Toplanması

Veri toplama süreci Covid-19 pandemisi sırasında 15 Mayıs-15 Haziran 2021 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Sokağa çıkma yasağı olduğundan dolayı Muğla ili, Menteşe İlçesi Kaymakamlığından gerekli izinler alınmış ve ağır pandemi şartlarına rağmen her türlü önlem alınarak yazılı anket formu ile tüm hanelerden yüz yüze veri toplanmıştır. Mahalle muhtarlarından elde edilen verilere göre Balıbey ve Hacırüstem mahallelerinde toplam olarak 270 hane bulunmaktadır. Alanda yapılan çalışmalar sırasında yaklaşık 30 hanenin çeşitli nedenler ile hiç kullanılmadığı kilitli ve boş oldukları görülmüştür. COVID-19 salgını nedeni ile bazı hanelerin karantina altında olması, bazı hanelerin dışarıdan misafir kabul etmek istememeleri ve bazı hanelerin anket uygulamasına katılmak istememeleri nedeniyle toplam 207 haneye ulaşılabilmektedir. Çalışmalara katılmak istemeyen aileler de dikkate alındığında (15 aile) çalışma hedef grubunun %92'sine ulaşılmıştır.

2.4. Verinin Analizi

Anket tekniği ile toplanan verilerin değerlendirilmesinde yüzde, frekans ve çapraz tablolar kullanılmış, çıkan sonuçlar yorumlanmıştır. Araştırmada hanelerde uygulanan anketlerdeki bazı sorular katılımcıların bazıları tarafından boş bırakılmıştır (örnek olarak; katılımcılar tarafından hanede yaşayan toplam kişi sayısına ilişkin bilgi verilmiş olmasına rağmen bu kişilerin eğitim durumları, eğitime zamanında başlamaları, sosyal güvencelerinin olup olmaması gibi sorular). Bu tür durumlar mevcut çalışma için sahada araştırma yaparken ortaya çıkabilecek olması esasen beklenen bir durumdur. Bu nedenle pragmatik yaklaşım çerçevesinde sahadan elde edilen veriler olduğu gibi herhangi bir kayıp yaşanmadan rapor edilmiş, katılımcı tarafından isteyerek ya da istemeyerek boş bırakılan veriler de olduğu gibi raporlara yansıtılmıştır. Randomize kontrollü çalışmaların yetersiz raporlanmasından kaynaklanan sorunları hafifletmek için CONSORT Grubu tarafından geliştirilen çeşitli girişimler, bu tür çalışmaların yürütülmesine ilişkin raporunda, pragmatik yaklaşım çerçevesinde sahadaki durumun olduğu gibi yansıtılmasını önermektedir (Schulz vd., 2010).

3. ARAŞTIRMANIN BULGULARI

Bu bölümde öncelikle araştırmaya katılanlara ilişkin bilgilere yer verilmiştir. Daha sonra araştırmaya katılan hanelerdeki sağlık ve beslenme durumları, mülkiyet ve çevre, çocuklarla ilişkiler ve çocukların katılımı ile çocukların eğitimlerine ilişkin bulgulara yer verilmiştir.

3.1. Hanelerde Yaşayanlar

Araştırma kapsamında anket uygulanan hanelerde yaşayanların eğitim durumuna bakıldığında çoğunun ilkökul mezunu (180 kişi) olduğu, bunun yanında 15 kişinin okur yazar olmadığı, 38 kişinin üniversite mezunu olduğu ve yüksek lisans veya doktora yapan bireyin ise olmadığı bulunmuştur. Anket uygulanan kişilerin anne ve babalarının eğitim durumlarına bakıldığında ise çoğunlukla ilkökul mezunu oldukları, anne ile baba karşılaştırması yapıldığında annelerin babalardan daha az eğitilmiş olduğu görülmüştür. Baba okur yazar değil %11,1 (23 kişi), Anne okur yazar değil %23,2 (48 kişi), baba ilkökul mezunu 69,1 (143 kişi), anne ilk okul mezunu %57 (118 kişi) olarak bulunmuştur. Öte yandan katılımcıların büyük bölümü nadiren kitap okuduğunu (90 kişi) ya da hiç kitap okumadığını (81 kişi) ve az bir bölümünün (31 kişi) her zaman kitap okuduğunu belirtmiştir. Okunan kitaplar ise çoğunlukla roman (38 kişi), tarih kitabı (19 kişi), dini kitap (17 kişi) şeklindedir. Kitap okumama konusundaki nedenler arasında en yoğun olarak çalışmaktan dolayı vakit bulamamak ve ilgi duymamak yanıtları bulunmuştur. Bu bölümde öncelikle araştırmaya katılanlara ilişkin bilgilere yer verilmiştir. Daha sonra araştırmaya katılan hanelerdeki sağlık ve beslenme durumları, mülkiyet ve çevre, çocuklarla ilişkiler ve çocukların katılımı ile çocukların eğitimlerine ilişkin bulgulara yer verilmiştir.

207 haneden 150'sinde en az bir çalışan olmakla birlikte 57 hanede çalışanın olmadığı bulunmuştur. Bu hanelerde yaşayanlardan 224 kişinin çalışabilecek durumda olmasına karşın işsiz olduğu belirlenmiştir. Hanede çalışan olmadığı halde geçim sağlama konusunda emekli maaşı (38 hane), yaşlılık aylığı (üç hane), evde bakım parası (bir hane), kurumdan maddi destek (bir hane), faiz geliri (11 hane) gibi gelirler öne çıkmaktadır. Bunun yanı sıra anket uygulanan hanelerden 60'ının bir kurumdan yardım aldığı bulunmuştur. Herhangi bir nedenden dolayı haneden uzak olan birey sayısı ise 29'dur. Öte yandan 32 hanede fiziksel ya da zihinsel engelli bireyin var olduğu ifade edilmiştir. Katılımcı ailelerden üçünde koruma altına alınmış çocuğun olduğu bulunmuştur.

3.2. Sağlık ve Beslenme Durumları

Mevcut araştırmada katılımcıların bir kısmının doğumdan sonra hayatını kaybeden bebeklerinin olduğunu (24 kişi), bebeklerinin sağlık kontrollerinin yapılamayanların ya da az yapılanların yoğunlukta olduğu bulunmuştur. 207 katılımcıdan 24'ü çocuklarından en küçük çocuğunun bebeklik döneminin ilk yılında hiç sağlık kontrolünden geçmediğini belirtmiştir. Beş kez ve üzeri sağlık kontrolünden geçenlerin sayısı ise 63 kişidir. Bunun yanı sıra çocuklarının önemli bir hastalığı olduğunu belirten (24 kişi) ve çocuklarının tedavi edilmemiş bir hastalığı bulunduğunu belirten katılımcıların (17 kişi) sayısı da dikkat çekicidir. Katılımcıların büyük çoğunluğu (167 kişi) çocuklarının aşılarının tam olarak yapıldığını belirtirken üç kişi ise çocuklarının aşılarının tam yapılmadığını belirtmiştir.

Katılımcı ailelerin çoğu ailecek yeterince beslendiklerini düşünmekte iken (131 kişi), 46 aile kısmen yeterince beslendiğini ve 26 aile yeterince beslenmediğini belirtmiş, 12 katılımcı ise bu soruya cevap vermemeyi tercih etmiştir. Bu aileler çocuklarına günde üç kez yemek verirken (122 kişi), günde yalnızca iki kez yemek verdiğini belirten aile sayısı 21 kişidir. Çocukların yeterince beslendiğini düşünen aile sayısı 131 iken yeterince beslenmediğini düşünen aile sayısı 31'dir. Araştırmada beslenmelerine ilişkin verilere daha detaylı ulaşabilmek için ailelerin aylık et, süt, meyve ve sebze tüketim sıklığı da sorulmuştur. Tablo 3'te hanelerin aylık et, süt, meyve ve sebze tüketim sıklığına yönelik bulgular sunulmuştur.

Tablo 3. Ailelerin aylık et, süt, meyve ve sebze tüketim sıklığı

<i>Değişken</i>	<i>Gruplar</i>	<i>n</i>	<i>%</i>
<i>Et tüketim sıklığı</i>	0	1	0.5
	Ayda bir	47	22.7
	Ayda bir iki	38	18.4
	Ayda üç dört	39	18.8
	Ayda beş altı	13	6.3
	Ayda yedi ve üzeri	27	13.0
	Cevap yok	42	20.3
<i>Süt tüketim sıklığı</i>	0	2	1.0
	Ayda bir	23	11.1
	Ayda bir iki	14	6.8
	Ayda üç dört	34	16.4
	Ayda beş altı	21	10.1
	Ayda yedi ve üzeri	70	33.8
<i>Meyve tüketim sıklığı</i>	Boş	43	20,8
	Ayda bir	9	4.3
	Ayda bir iki	11	5.3
	Ayda üç dört	37	17.9

	Ayda beş altı	29	14.0
	Ayda yedi ve üzeri	80	38.6
	Cevap yok	41	19.8
<i>Sebze tüketim sıklığı</i>	Ayda bir	10	4.8
	Ayda bir iki	7	3.4
	Ayda üç dört	35	16.9
	Ayda beş altı	33	15.9
	Ayda yedi ve üzeri	81	39.1
	Cevap yok	41	19.8

3.3. Mülkiyet ve Çevre

Bu bölümde katılımcıların oturdukları hanelere ve mahalleye ilişkin bulgulara yer verilmiştir. Katılımcı ailelerin çoğunluğu evlerinin kendine ait olduğu (111 hane), bununla birlikte 53 hanenin kirada oturduğu, ev sahibi olmasa da yakınlarından birisinin evi olduğu için kira vermediğini ifade eden de 31 kişinin olduğu bulunmuştur. Kirada oturanların büyük çoğunluğunun ödedikleri kira ise 1000TL altındadır. Bu rakamın araştırmanın gerçekleştirildiği zaman aralığında Menteşe ilçesindeki ortalama kiralara (ortalama 2500 TL) oldukça altında olduğu belirtilmelidir. Buna rağmen 19 katılımcı kiralara düzenli yatırmadıklarını belirtmişlerdir. Katılımcıların evlerinde ısınma genelde soba (170 hane) ve kat kaloriferi (30 hane) ile sağlanmaktadır. Geneli müstakil olan bu evlerde zaman zaman kalabalık ailelerin olduğu, çocuklar evli olsalar da birlikte yaşadıkları gözlemlenmiştir. Araştırma sahasının önemli bir kısmı, kentin SİT alanında olmasının da etkisiyle evlerin yaşlı ve eski bahçeli yapılar olduğu, bu bahçeye açılan birbirinden bağımsız odalardan oluştuğu görülmüştür. Hanelerin sekizinde bir oda, 63'ünde iki oda, 76'sında üç oda, 34'ünde dört oda ve 27'sinde ise dörtten fazla oda bulunduğu belirtilmiştir. Bu hanelerden 101'inde çocuklar için ayrı oda olmadığı, çocuklar için ayrı oda olan hanelerde ise çocukların ayrı ayrı odaları değil genelde hepsinin birlikte aynı odada kaldığı ortaya çıkmıştır. Katılımcıların 118'i evlerinde rutubet sorunu olduğunu ve 45'i ise evlerinin depreme dayanıklı olmadığını düşündüğünü ifade etmişlerdir. Öte yandan katılımcılardan 98'i evlerinde eksikliğini hissettikleri eşyaların var olduğunu belirtmişlerdir. Bu eşyaların başında bulaşık makinesi, buzdolabı, koltuk gibi temel ev eşyalarının öne çıkması dikkat çekicidir. Evlerinde eksikliği hissedilen eşyalar Tablo 4'te sunulmuştur.

Tablo 4. Katılımcıların evde eksikliğini hissettiği eşyalar

<i>Değişken</i>	<i>Gruplar</i>	<i>n</i>	<i>%</i>
<i>Evde eksikliği hissedilen eşyalar</i>	Baza	1	0.7
	Bilgisayar	26	19.5
	Bulaşık makinesi	21	15.8
	Buzdolabı	13	9.8
	Çalışma masası	3	2.3
	Çamaşır makinesi	7	5.3
	Çocuk odası eşyaları	9	6.8
	Fırın	6	4.5
	Gardırop	2	1.5
	Halı	1	0.7
	Kahve makinesi	1	0.7
	Karyola	1	0.7
	Kitaplık	1	0.7
	Koltuk	13	9.8
	Mutfak robotları	2	1.5

Mutfak dolabı	1	0.7
Perde	1	0.7
Ocak	2	1.5
Süpürge	5	3.7
Telefon	1	0.7
Televizyon	9	6.8
Yatak	7	5.3

Katılımcıların çoğunluğu (121 kişi) oturdukları mahallede sosyal tesislerin yeterli olmadığını, benzer şekilde 132 kişi de alt yapının yetersiz olduğunu belirtmiştir. Bununla birlikte katılımcılardan mahalleyi güvenli bulanların sayısı (109 kişi) güvenli bulmayanlara göre (21 kişi) daha fazladır. Mahallede çocuklarının güvenliği konusunda endişe duyanların (24 kişi) ve bazen endişe duyanların sayısı (23 kişi) ise duymayanlara göre azdır (115 kişi). Bu durumun oluşmasında iki önemli sebep öne çıkmaktadır. Birincisi, her iki mahallenin de küçük olması, buralarda yaşayanların birbirlerini tanıyor olmaları, hala birincil ilişkilerin olması güvenli bulunmasında etkiliyken; ikinci olarak, Mentеше genelinde kiraların artması ve yaşam koşullarının ağırlaşmasından dolayı bu maliyetleri karşılayamayacak durumda olanların, göçle gelenlerin bu mahalleleri tercih etmeleri sonucu nüfusun değişmesi ile mahallelerde bulunan bazı çöküntü mekanların (mağaralar, metruk evlerin, ormanlık alanlar gibi) olmasından dolayı alkol ve uyuşturucu kullanımının artmasının yarattığı güvenlik endişesidir. Tablo 5'e bakıldığında tam yapılandırılmış soru formuyla elde edilen verilerde mahalleli uyuşturucu kaynaklı endişesinin %2,3 çıktığı görülmektedir. Ancak mahallelerin mağara, metruk alan ve ormanlık alanlarında uçucu madde (bali ve tiner gibi) çekenlerin, alkol alanların olması ile birleştirilince bağımlılık kaynaklı kaygıların daha yüksek ve gerçekçi olduğu görülmektedir. Yine mahallede çocukların hangi tehlikelerle karşı karşıya oldukları sorulduğunda ise katılımcılar trafik ve zararlı madde kullanımını yoğunlukla ifade etmişlerdir. Buna göre değerlendirildiğinde araştırma sahasında ciddi bir güvenlik kaygısının ebeveynler tarafından ifade edildiği görülmektedir. Tablo 5'te katılımcıların çocuklarının yaşadıkları çevrede karşı karşıya buldukları tehlikelere ilişkin sundukları görüşlere yer verilmiştir:

Tablo 5. Çocukların karşı karşıya olduğu düşünülen tehlikeler

Değişken	Gruplar	n	%
Çocuk için tehlikeli	Alkol alan mahalleli	6	13.6
	Babanın alkolik olması	1	2.3
	Uçucu madde çekenler	2	4.5
	Çocuk istismarı	2	4.5
	Yüksekten düşme tehlikesi	6	13.6
	Kavgı	5	11.3
	Mahalleye gelen yabancılar	2	4.5
	Sigara	1	2.3
	Trafik	16	36.3
	Kaçırılma	2	4.5
	Uyuşturucu	1	2.3

3.4. Çocuk ile İlişkiler ve Aile Katılımı

Bu bölümde katılımcıların çocuklarla etkileşimleri ve çocukların okul, aile ve sosyal hayata katılımlarına ilişkin bulgulara yer verilmektedir. Araştırmaya katılan 207 haneden 127'sinde okula giden çocuk bulunmaktadır. Bu hanelerdeki çocuklardan ikisi anaokuluna, 65'i ilkokula, 37'si ortaokula, 52'si liseye ve 15'i üniversiteye gitmektedir. Aileler çocuklarının okul ihtiyaçlarını çoğunlukla kısmen karşılarken (90 kişi) hiç karşılayamayan 14 katılımcı, tamamen karşılayan ise 40 katılımcı bulunmaktadır. Bunun yanı sıra çocuğun ihtiyaçlarını karşılayamama sebepleri arasında en çok vurgulanan durumun gelirin yeterli olmaması olduğu görülmüştür. Katılımcı ailelere çocuklarının ödevlerine yardım edip edemediklerini sorduğumuzda ise 44'ü her zaman yardım ettiğini, 40'ı nadiren yardım ettiğini, 52'si ise hiç yardım edemediğini belirtmiştir. Çocuklarına ödevlerinde yardım edememe sebepleri arasında "Çalışmaktan dolayı zaman olmaması, ödev konularını anlamamak ve yardım için bilgisinin yetmemesi" öne çıkan nedenlerdir.

Katılımcı ailelerde tüm aileyi ilgilendiren kararlar çoğunlukla aile olarak birlikte alınırken (58 kişi) bu tür kararların 41 hanede aile büyükleri tarafından, 14 hanede baba tarafından, beş hanede ise anne tarafından alındığı belirtilmiştir. Çocukların adına onlarla ilgili kararları çoğunlukla ise anne babanın birlikte aldığı görülmüştür (65 kişi). 79 hanede çocuklar kendi başlarına karar alabiliyorken 79 hanede de çocukların kendi başına karar alamadığı belirtilmiştir. Çocukların kendi başlarına karar verebildikleri durumlar Tablo 6'da sunulmuştur.

Tablo 6. Çocuğun kendi başına almış olduğu kararlar

Değişken	Gruplar	n	%
Çocuğun kararları	Alışveriş	13	19.7
	Arkadaş seçimi	3	4.6
	Günlük hayatını düzenleme	20	30.3
	Çalışma	6	9.0
	Eğitim tercihi	20	30.3
	Eş seçimi	1	1.5
	Spor	1	1.5
	Devamsızlık	1	1.5
	Okul terk	1	1.5

Katılımcılardan 46'sı çocuklarının hatalı olarak değerlendirilen davranışlar yaptığını belirtmektedir. Bu hatalı davranışlara karşı katılımcı ebeveynin ve diğer ebeveynin tepkileri incelendiğinde ise çocukla konuşma, kızma, sözlü uyarı ön plana çıkarken fiziksel şiddet uygulama ve cezalandırma gibi ihmal-istismar davranışlarının da olduğu görülmektedir. Tablo 7'de bu tepkiler özetlenmiştir.

Tablo 7. Hanedeki çocuklar yanlış bir şey yaptığında/söz dinlemediğinde verilen tepki

Değişken	Gruplar	n	%
Çocuklar yanlış bir şey yaptığında/söz dinlemediğinde verilen tepki	Anlayışla karşılama	3	1.7
	Azarlama	3	1.7
	Babasına söylemekle korkutma	1	0.5
	Bağırma	12	6.6

Kendi haline bırakma	3	1.7
Kızma	40	22.2
Konuşma	41	22.7
Korkutma	1	0.5
Küsme	2	1.1
Sözlü uyarı	44	24.4
Ceza verme	12	6.6
Fiziksel şiddet	18	10

Tablo 6 ve tablo 7'deki veriler birlikte değerlendirildiğinde yoksulluk, eğitim düzeyi, çocukların yanlış bulunan davranışları ve bu davranışlara verilen tepkiler arasında bir ilişki olduğu sonucuna varılabilir. Benzer şekilde çocukların verdikleri cevaplar da hem bu durumu doğrulayan sonuçlara ulaşılmış, hem de çocukların ebeveynlerinden görmek istemedikleri davranışlar olarak tablo 7'deki kötü davranışlara benzer davranışlar çıkmıştır. Kent yoksulu olarak kabul edilebilecek ebeveynlerin ailelerinin yaşamlarını idame ettirebilmek için günlük 10-12 saatlik sürelerde ve çoğunlukla tatil günleri bile çalışmaları, bundan dolayı aşırı yorgun ve stresli olmaları nedeniyle hem kendilerine hem eşlerine hem de çocuklarına yeterince ve kaliteli zaman ayırmadıkları gözlemlenmiştir. Bu nedenlerden dolayı iyi ebeveyn olabilmek için gerekli donanıma, bilgiye ve bilince sahip olmak zorlaşmaktadır. Bütün bunlara rağmen çocuklar için kötü davranışlar beklentinin altında çıkmıştır. Ancak bir çocuğun bile şiddet ile büyütülmesinin kendisi, ailesi ve toplum için büyük riskler barındırdığını unutmamak gerekir.

3.5. Çocukların Eğitimine İlişkin Bulgular

Katılımcı ailelerin çocukların eğitimine ilişkin bulgular bu bölümde sunulmaktadır. Buna göre çocuğu olan katılımcılardan okulu ziyaret edenlerin sayısı (111 kişi) etmeyenlerden yüksek (27 kişi) bulunmuştur. Bununla birlikte yıl içinde okulu ziyaret etme sıklıklarının az olduğu görülmektedir. Ziyaret etme sıklıkları incelendiğinde haftada iki ve üstü ziyaret edenlerin sayısı 42, haftada bir olanlar 12, ayda iki veya üç olanlar 28, sadece çağrıldığında gidenler 32, hiç gitmeyenler 6 ve cevap vermemiş olanların sayısı 87 katılımcı olarak bulunmuştur. Çocukların aldıkları eğitimin niteliğine ilişkin katılımcıların 26'sı kesinlikle iyi bir eğitim aldıklarını, 76'sı iyi bir eğitim aldıklarını, 31'i iyi bir eğitim almadıklarını, 6'sı kesinlikle iyi bir eğitim almadıklarını belirtmişlerdir. Katılımcı ailelerin büyük çoğunluğu çocukların okumasının onlar için önemli olduğunu belirtirken (156 kişi) yalnızca iki katılımcı çocukların okumasını önemli bulmadığını belirtmiştir. Dolayısıyla bu ailelerde eğitime, eğitimin doğrudan ve dolaylı katkıların ve eğitimin çocuklara kazandıracaklarına ilişkin inançlarının olduğu yorumu yapılabilir. Tablo 8'de çocukların okumasının katılımcılar için neden önemli olduğu detaylı olarak sunulmaktadır. Tablo 9'da ise okula giden çocukların okula karşı tutumuna ilişkin katılımcı ailelerin değerlendirmeleri bulunmaktadır.

Tablo 8. Katılımcılar için çocukların okuması neden önemli

Değişken	Gruplar	n	%
Çocukların okuması neden önemli	Bilinçli olması için	11	7.5
	Cahil kalmaması için	3	2.0
	Daha iyi bir yaşam	3	2.0
	Ekonomik özgürlük	32	21.8
	Hayatını kurtarmak	14	9.5
	İyi bir gelecek	28	19.0
			24

Kendisi okumadığı ve bundan pişmanlık duyduğu için	31	21.0
Meslek sahibi olması için	1	0.8
Topluma faydalı olması için		

Tablo 9. Çocukların okula karşı tutumu

Değişken	Gruplar	n	%
Çocukların okula karşı tutumu	Gönülsüz	2	1.3
	İlgisiz	4	2.7
	İlgili	5	3.4
	İstekli	20	13.5
	Olumlu	8	5.4
	Olumsuz	1	0.8
	Seviyor	95	64.1
	Sevmiyor	8	5.4
	Uzaktan eğitimden dolayı isteksiz	5	3.4

TARTIŞMA

Kent yoksulluğu araştırmaları son yıllarda hızla artmasına rağmen kent yoksulluğunun tanımları, nedenleri ve sonuçları konusunda alan yazında çeşitli varsayımlar olduğu görülmektedir. Örneğin Wratten (1995) kent yoksulluğunun kavramsal düzeyde dört temel özelliğinden bahsetmiştir. Buna göre kent yoksulluğunun ilk karakteristik özelliği kentlerdeki çevresel ve sağlık riskleridir. Kent yoksulu aileler, çevresel sağlık riskleriyle karşı karşıya kalmaktadırlar. Bir yandan endüstriyel süreçler ikamet ettikleri yere mekânsal yakınlığıyla dikkat çekmekte, diğer yandan kalabalık, yoğun ve hizmetlerin kötü olduğu muhitler olarak tanımlanabilir. Dolayısıyla kent yoksulluğu, endüstriyel üretimle orantısız bir şekilde ilerlemektedir. İkinci olarak maddi gelir kaynaklı bir zafiyet söz konusudur. Bu bölgelerde çeşitli istihdam biçimleri yoluyla düzensiz, seyrek ve/veya düşük ücretli işlerin yapıldığı görülmektedir. Üçüncü olarak bu bölgelerdeki toplumsal çeşitlilik, parçalanmış aileler ve suç gerçeğidir. Son olarak ise kent yoksulu ailelerin devlet ve otoriteyle temaslarının genelde negatif yönde olduğu görülmüştür. Bu çalışmada kent yoksulluğunun tanımı veya çeşitli açılardan ele alınması gibi bir tartışma yer almamaktadır. Bunun yerine kent yoksulluğu göstergelerinden alan yazında kesişim kümesi şeklinde ele alınan boyutlar ile bir saha araştırılması yürütülmüştür. Bu çerçevede ele alınan boyutlar kent yoksulluğunun yoğun olarak yaşandığı bölgelerdeki hanelere ilişkin bulgular, bu hanelerdeki sağlık ve beslenme durumları, çocuklarla ilişkiler ve çocukların katılımı ile çocukların eğitimlerine ilişkin bulgular ve son olarak da hanelerin mülkiyet ve çevrelerine ilişkin bulgulara yer verilmiştir.

Bu çalışmada elde edilen bulguların bir bölümü hanelerdeki çocukların sağlık ve beslenme durumlarına ilişkindir. Montgomery ve Hewett (2005) gelişmekte olan ülkelerdeki kent yoksulluğu ve sağlık arasındaki ilişki konusunda çok değişkenli modeller kullanarak yaptıkları çalışmada, hane yaşam standartlarının sağlık önlemleriyle üç alanda yakından ilişkili olduğunu, bunların karşılanmayan modern doğum kontrolü ihtiyacı, doğumdan sonra sağlık hizmetlerine devam ve küçük çocukların yaşlarına oranla boy uzunlukları olduğunu vurgulamışlardır. Bu araştırmanın sonuçları da araştırma kapsamındaki hanehalkı çocuklarının farklı sağlık problemleri ve bu problemler bağlamında farklı sebeplerden dolayı yeterli düzeyde sağlık sisteminin olanaklarında faydalanamadığını ortaya koymuştur. Dedeoğlu (2004) tarafından ifade edildiği üzere kent yoksulu hanehalklarında ortaya çıkan sağlık sorunları yetersiz sağlık bilgisi, sık ve çok doğum, sağlık hizmetlerine ulaşamama, ekonomik

yetersizliklerden kaynaklı ilaç alamama, anne-bebek ölümleri, sık hastalık, bulaşıcı hastalık ve madde bağımlılığı şeklindedir. Bu araştırmanın sonuçları da hanehalkları açısından benzer sağlık sorunlarına işaret etmektedir. Gürarlan-Baş ve Karataş (2013) tarafından yapılan araştırmada kent yoksulluğu yaşayan hanehalklarının çocuklarının daha fazla ve daha sık hastalandıkları sonucuna ulaşılmıştır. Bu araştırmada da benzer şekilde ailelerden önemli bir kısmı, çocuklarını yeterli ve dengeli besleyemediklerinden ve kışın soğuklara karşı daha iyi giyindirip daha sıcak evlerde yaşatamadıklarından dolayı çok sık hastalandıklarını, her hastalandıklarında sağlık hizmetlerinden yararlandıramadıklarını belirtmişlerdir. Sağlık hizmetlerine erişim görece ücretsiz olmasına rağmen ebeveynlerin çalışmak zorunda olmaları, randevu almanın zor olması, yol parası ve ilaç parası nedeniyle bu durumun ortaya çıktığını belirtmek gerekir.

Eryurt ve Koç (2009) tarafından yapılan diğer bir çalışmada zengin hanelerde dünyaya gelen çocuklarla kıyaslandığında yoksul hanelerde dünyaya gelen çocukların bir yaşını tamamlamadan ölme ihtimallerinin daha yüksek olduğu belirtilmiştir. Akıllı ve Dirikoç (2017) tarafından yapılan çalışmada da Nevşehir ili örneğinde kent yoksulluğu irdelenmiştir. Yapılan bu araştırma hanelerin yoksulluk hali ile çocukları sağlık durumları arasında doğrudan bir ilişkinin olduğu sonucunu göstermiştir. Kaya (2011) tarafından yapılan çalışmada da kent yoksulluğu yaşayan hanehalkı ve çocuklarının ihtiyaç duyulan sağlık hizmetlerinden faydalanma durumlarının yetersiz olduğu ve bu durumun da kent yoksulluğu yaşayan hanehalkı ve çocuklarını önemli sağlık problemleri ile mücadele etmek zorunda bıraktığı gerçeğini ortaya koymuştur.

Diğer önemli bir çalışma da Şantaş (2016) tarafından gerçekleştirilmiş ve yoksulluğun sağlık statüsü ve sağlık hizmetleri üzerindeki etkisi irdelenmiştir. Yapılan araştırma kısa boy uzunluğu ile hane refahı arasında ilişkinin olduğu, çocuklarda ishal durumunun ölüm oranlarının ve anne karnındaki gelişim düzeyinin hane refahından etkilendiği, hane refahı arttıkça doğum öncesi bakım alma ve doğumu sağlık kuruluşunda gerçekleştirmenin arttığı sonuçlarını ortaya koymuştur. Babanyara ve diğerleri (2010) tarafından da ifade edildiği üzere kent yoksulu hanehalkları sağlık hizmetlerinden faydalanma konusunda çok yetersiz kalmaktalar ve sahip oldukları yaşam koşullarından dolayı birçok salgın hastalığa maruz kalmaktadırlar. Bunun yanında Kiser'de (2007) kent yoksulluğunun oluşturmuş olduğu sosyal ekoloji, bu ortamlarda büyüyen çocukların daha fazla travmatik stres hastalıklarını deneyimlemesine neden olmaktadır. Çünkü kent yoksulluğunu deneyimleyen çocuklar kendi evlerinde, okullarında ve yaşadıkları toplumda birçok tehlike ile karşı karşıya kalmaktadırlar. Bu durum da kent yoksulluğunu yaşayan hanehalklarının çocuklarında farklı psikolojik rahatsızlıkların ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Yine düzensiz hızlı kentleşmeyle birlikte ortaya çıkan çevresel bozulmalar ve sebep olduğu su yetersizliği özellikle kentlerde yoksullukla mücadele eden hanehalklarının sağlık koşulları üzerinde olumsuz etkileri bulunmaktadır (Adams vd., 2020).

Bu araştırmada elde edilen sonuçlardan biri de kent yoksulluğunu yaşayan hanehalklarının yeterli ve düzenli bir şekilde beslenemedikleri gerçeğidir. Kent yoksulluğunu deneyimleyen hanelerin en büyük sorunlarından biri de beslenme sürecinde karşılaştıkları problemlerdir. Hane içerisinde artan yoksulluk beraberinde hane içerisindeki kaynakların azalmasına neden olmakta, azalan kaynaklar ise hane üyelerini zor durumda bırakmaktadır. Düşük gelirli kentsel grupların gündelik hayatta karşı karşıya kaldıkları maddi zorluklara ek olarak, yeterli kalitede ve miktarda gıdaya erişim, sorunlu alanlardan biridir. Genellikle yer zaman sıkıntısı yaşayan bu ailelerde yiyecek hazırlama kadınların sorumluluklarından biri olduğundan cinsiyetçi bir role büründüğü söylenebilir (Tacoli vd., 2013). Dixon ve Macarow da (1998) yoksul olan insanların yeterli besleme olanaklarının olmayacağını ve bunun sonucu olarak da farklı sağlık problemleri ile karşı karşıya kalacaklarını ifade etmişlerdir.

Kahraman ve Sallan-Gül (2015) tarafından yapılan çalışmada yoksul hanelerde yaşayan ebeveynler ve çocuklar düzenli beslenemediklerini, üç öğün yemek yemediklerini, en az bir öğünde herhangi bir et türünü ayrıca her gün sebze ve meyve yiyemediklerini belirtmişlerdir. Araştırmacılar bu durumunun hem ebeveynler hem de çocukları tarafında sık sık ifade edildiği sonucuna ulaşmışlardır. Benzer şekilde Yıldız ve Alaedinoğlu (2011) tarafından yapılan araştırma da Hakkâri örneği bağlamında kent yoksulluğu irdelenmiştir. Özellikle göçün ve yoksulluğun sebep olduğu sonuçlardan biri olarak kentte yaşayan yoksulların yeterli düzeyde beslenemediklerini ortaya koymuşlardır.

Farklı araştırmalar kent çevrelerinin besin güvenliği ve yetersiz beslenme sonuçlarına neden olduğunu, bunun temel nedenleri arasında da ticari tedarik durumunun ve gelir düzeyinin etkili olduğunu belirtmişlerdir. Kent yoksulu hane halkları yaşanan makroekonomik şok dalgalarına karşı korumasız olmakla birlikte bu şoklar beraberinde hane halklarının gelir durumuna daha fazla olumsuz şekilde yansımakta ve bu da kent yoksulu hane halklarının daha az besin tüketmelerine neden olmaktadır (Vilar-Compte vd., 2021). Bu çalışmada da görüşme yapılan katılımcılar beslenme yetersizliklerinin nedenlerinden biri olarak sahip oldukları düşük gelirleri göstermişlerdir. Yapılan birçok araştırmada kentlerdeki besin dağıtım zincirinin ve besin çeşitliliğinin kırsal yaşam alanlarından daha nitelikli ve yeterli olmasına rağmen bu durumun aynı derecede kent yoksulu çevrelere yansımadığı ortaya çıkmıştır (Levin vd., 1999; Vilar-Compte vd., 2014). Yine kent yoksulluğunu yaşayan hane halkları sebze, meyve, tahıl, baklagiller gibi sağlıklı yiyeceklere ulaşamadıkları gibi şeker ve yağ oranı fazla ve aynı zamanda çok fazla işlenmiş yiyecekleri tüketmek zorunda kalmaktadırlar (Stamoulis vd., 2004; Vilar-Compte vd., 2021). Bu da beraberinde beslenme kaynaklı birçok sağlık probleminin kent yoksulu hane halklarında ortaya çıkmasına ortam hazırlamaktadır.

Bu araştırma kapsamında incelenen konulardan biri de kent yoksulu ailelerin barınma durumlarıdır. Çalışmada görüşme yapılan katılımcı ailelerin çoğunluğunun evleri kendine aittir. Bazıları da ev sahibi olmamalarına rağmen yakınlarından birinin evinde kira vermeden oturmaktadırlar. Evler kendi mülkleri olmasına veya kira vermemelerine rağmen bu hanelerin çoğunda da yoksulluk gözle görülebilecek durumdadır. Mülk sahibi olmasalar yoksulluğun boyutlarının nereye varabileceğini kestirmek güçtür. Bununla birlikte bazı kirada oturanların yoksulluğu daha fazla hissettikleri ve bunu dile getirdikleri tespit edilmiştir.

Yukarıda tartışıldığı gibi kentte yoksulluğun en önemli göstergelerinden biri barınma sorununun nasıl çözüldüğü oldukça önemlidir. Mutlak ve göreceli yoksulluk bağlamında değerlendirildiğinde mülkiyet sorunu kent yoksulluğunun önemli göstergelerinden biri olarak ifade edilmektedir. Kentler bu doğrultuda yoksulluğun görünür olduğu yerlerden biridir (Saçlı, 2019). Ergun ve Koçancı (2017) tarafından da ifade edildiği üzere kent yoksullarının yaşadığı en büyük problemlerden biri de konut/barınma sorunudur. Barınma sorunu formel yollardan çözülemediğinde enformel dinamikler (gecekondulaşma) ortaya çıkmaktadır. Yapılan bu çalışmada gecekondulaşma bağlamında herhangi bir durum söz konusu olmaması kentin konut politikası ile yakından ilgilidir. Araştırmanın gerçekleştirildiği mahalleler kentin tarihi alanlarıdır ve kentin kalanına nazaran uygun kiralarına rağmen öncelikli tercih edilen mahalleler değildir. Buna rağmen kentte yoksulların sınıfsal habituslarına bağlı olarak gerçekleştirdikleri öncelikli tercihlerindedir. Yine katılımcıların konutlarında birçok eşyanın yetersiz olduğu ve alt yapı açısından yetersiz hizmetlerin var olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca katılımcılar yaşadıkları konutların rutubet ve depreme dayanıksızlık gibi önemli problemlerinin olduğunu ve bunun da kendilerinin yaşam kalitelerini önemli derecede etkilediğini belirtmişlerdir. Bu bağlamda, evsahibi olup olmamalarından bağımsız olarak, kent yoksulu ailelerin yaşadıkları haneler sağlıklı bir yaşam ortamı olmaktan uzak ve kentin varsıl kısmının yaşamayı tercih etmeyeceği niteliktedir. Bunlara ek olarak, kent yoksulluğunun yaygın olduğu çevrelerde iyileştirme bağlamında yapılan müdahaleler de önemli sorunlara yol açabilmektedir. Bektaş (2017) tarafından yapılan tez çalışmasında Türkiye'ye özgü

karma gelirli benzeri dönüşümlerde dar gelirli kesimler açısından; yerinden edilme, mevcut sosyal ilişki ağlarının bozulması, negatif sosyal etkileşim gibi ciddi toplumsal maliyetlerin ortaya çıktığı görülmüştür.

Ayrıca ekonomik krizlerin çok daha sık yaşandığı dönemlerde dar gelirli kesimleri borçlandırarak ev sahibi yapmak, bu grupların barınma sorununu çözemediği gibi zorlu barınma mücadelesini derinleştirerek yeniden üretmektedir. Yoksulların bir arada yaşadıkları mahalleler ya kentin çeperine doğru serpilmiştir ya da kent içinde belli çöküntü alanlarında yuvalanmıştır. Yoksulların yer seçimleri daha çok yerleşimin zor olduğu yerlerde yoğunlaşmaktadır. Bu zorluklar beraberinde bir uzaklık tarif ederler. Bu uzaklık kent içerisinde yoksulları fiziksel, sosyal ve kültürel olarak ötekileştirir (Çetin, 2012; Güneş, 2009; Ocak, 2002). Aynı zamanda çoğunlukla kentsel hizmetlere yeterince ulaşamamalarına sebep olabilmektedir. Benzer durum, bu araştırmadaki katılımcıların görüşleri doğrultusunda da gözlemlenmiştir. Benzer şekilde Yıldızak (2020) tarafından yapılan çalışmada da kent yoksulu mahalle sakinleri kötü koşullarda yaşadıklarını, oturdukları evlerin iyileştirilmesi ve onarılması gerektiğini ifade etmişlerdir.

Yoksulluk ekseninde en sık ulaşılmaması zorlaşan haklardan biri eğitim hakkıdır. Eğitim hakkının önemini çalışmalarında yeniden üretim ve kültürel sermaye ile çizen Bourdieu açısından eğitimin yoksulluk eksenindeki önemi, yoksulluk durumuna kalıcı ve içinden çıkılmaz bir hal almasına yaptığı olumsuz katkıdır. Bu kapsamda eğitim hakkına erişim yoksulluk zincirinin kırılmasında önemli bir yol ayrımıyken yoksulluk yalnızca maddi imkanlardan yoksul olma durumuyla değil kültürel sermaye ile de eğitime olumsuz katkıda bulunur. Bu durumla ilişkili olarak proje kapsamında yürütülen bir dizi araştırmanın ilki olarak bu profil araştırmasında eğitim konusunda öne çıkan sorunları saptama amacı taşıyan bazı sorular eklenmiştir. Eğitimde ailenin etkisi, eğitimde çocuğun yer aldığı mahallenin genel durumunun etkisi, çocuğun beslenme, barınma ve mekân kullanımı soruların ardından doğrudan eğitim sürecini sorgulayan sorulara ilişkin tartışma aşağıda yer almaktadır.

Bu araştırmadan elde edilen bulgular çocuğu olan ailelerin çoğunluğunun çocuklarının okul ihtiyaçlarını karşılayamadığını ve bu durumun da yetersiz gelir durumlarından kaynaklandığını, aile katılımıyla ilgili olarak yeterince çocuklarına destek olamadıklarını bunun sebepleri olarak (iş kaynaklı) zamanlarının olmamasını ve farkındalıklarının yeterli olmayışı sonuçlarını ortaya koymuştur. Buna ek olarak aile ve çocuklarla ilgili kararlarda da çocukların sürece çok fazla dahil edilmedikleri anlaşılmıştır. Alan yazın incelendiğinde kent yoksulluğu yaşayan hanehalklarında etkili aile katılımının üzerinde önemle durulmaktadır. Araştırma sonuçları yoksul ailelerde aile katılımının her türlü engele rağmen varlığının sürdürülebilir olması, çocukların daha fazla bilişsel, dil ve akademik gelişimlerine katkı sağladığını ve aynı zamanda kent yoksulu ailelerin çocuklarının daha az problemlili davranışlar sergilediklerini göstermiştir. Aile katılımının desteklenmesi, çocuğun iyi oluş halini de desteklemektir (Coley, 2001; Jackson vd., 2009). Ayrıca, yoksulluk içinde büyüyen çocuklar, okulu bırakma ve okul başarısızlığında daha büyük risk altındadırlar. Buna ek olarak bilişsel işlevlerinde gecikmeler olması da daha büyük olasılık olarak ortaya çıkmaktadır (Samaan, 2000).

Yoksulluk ve çocuğa ilişkin sonuçlar arasındaki nedensel ilişkileri inceleyen araştırmacılar, aile katılımını aracı güçlü bir değişken olarak göstermektedirler. Yoksulluk, olumsuz ebeveyn stilleri ile ilişkilidir. Özellikle ebeveyn şiddeti ve çocuğa karşı ilgisizlik, yoksul hanehalklarında çok sıklıkla görülmektedir (Jackson vd., 2009). Nitekim bu araştırmanın sonuçları da göstermektedir ki, birçok aile çocuklarına karşı ihmal-istismar davranışı gösterebilmektedirler. Bu durumu etkileyen temel kaynaklarından biri de ailenin yaşadığı finansal yoksunluk olarak gösterilmektedir (Middlemiss, 2003).

Russell ve diğerleri (2008) tarafından yapılan çalışmada yoksulluk, aile katılımını etkileyen en güçlü değişken olarak ortaya çıkmıştır. Bu çalışmada aileler kendilerini aile katılımı konusunda başarısız olarak gördüklerini söylemişler ve bunun temel nedeni olarak da finansal kaynaklarının süreci yönlendirmede yetersiz olduğunu belirtmişlerdir. Araştırmaya katılan aileler kendilerini yetersizlikle, umutsuzlukla ve farklı düzeylerde depresyon durumları ile nitelendirmişlerdir.

Yine Threlfall ve diğerleri (2013) tarafından yapılan çalışmada kent yoksulu ailelerin ebeveynlik rolleri incelenmiştir. Kent yoksulu ebeveynler ellerinden geldiği kadar çocuklarına öğretmenlik yapmaya çalıştıklarını, onları düzenli olarak beslemeye çalıştıklarını ancak bu sürecin finansal gerekçelerle sınırlandığını belirtmişlerdir. Bunun yanında araştırmaya katılan ebeveynler, çocuklarını yaşadıkları çevrenin olumsuzluklarından korumak için yeterli becerilere sahip olmadıklarını ve gerekli olan becerileri öğrenmek için istekli olduklarını ifade etmişlerdir. Kiser ve Black (2005) kent yoksulluğunu yaşayan çocukların güvenli olmayan çevre şartları, sosyal katılım yetersizliği, beslenme ve sağlık problemleri ve ailenin sahip olduğu finansal kaynakların azlığından dolayı farklı düzeylerde kronik travmatik stres geliştirdiklerini, bu sorunların iyi bir aile eğitim farkındalığı doğrultusunda artırılacak etkili aile katılımı ile en aza indirgenebileceğini belirtmişlerdir. Çünkü yoksulluk, farklı çevresel faktörlerle aile katılım işlevselliğini azaltan kompleks bir durumdur. Yoksulluğu deneyimleyen bireyler bu stresin etkilerine yönelik korumasızdırlar. Burada ailelerin işlevsel ebeveynlik rollerini sağlıklı bir şekilde yerine getirebilmelerini ve çocukların hatalarına nitelikli bir şekilde katılabilmelerini engellemektedir (Kaiser ve Delaney, 1996).

Bu araştırmadan elde edilen diğer bir bulgu da kent yoksulu ailelerinin çoğu sıklıkla çocuklarını okulda ziyaret edemediğini, çocuklarının okullarında öğretmen ve kaynak yetersizliğinin olduğunu, çocuklarının iyi bir eğitim almalarının onların ve çocuklarının iyi yaşam şartlarına ulaşabilmeleri için önemli olduğunu ve çocuklarına okullarda sunulan eğitimin niteliği ile ilgili kaygılarının olduğunu göstermiştir. Silva-Laya ve diğerleri (2020) kentleşmenin ve eğitimin genişlemesinin genel faydalarının kent yoksulu hanehalkları üzerindeki olumlu etkilerinden söz edilemeyeceğini ifade etmişlerdir. Gelişmekte olan ülkelerdeki çocukların çoğu okul eğitimine katılmakla birlikte bu durum onların etkili öğrenme süreçlerini garanti etmemekte ve aynı zamanda çok fazla çocuğun beklenen minimum bilgiye ulaşma noktasında başarısızlığına neden olmaktadır (Cilesiz ve Drotos, 2016). Kentleşmedeki artış, buna karşılık kentleşme oranındaki düşüklük yoksulluğun üstesinden gelinebilmesi için gerekli şartların oluşmasındaki engellerden biri olarak değerlendirilebilir. Çünkü bu durum yoksulluğun kanıksanmasında, yoksunluk kültürünün kurumsallaşmasında ve öğrenilmiş çaresizliğin yaygınlaşmasında etkili olabilmektedir. Aynı şekilde kent yoksulu ailelerin çocuklarının eğitim süreçlerinin olumsuz etkilenmesinde de bu durumun etkili olduğu ve yoksulluğun bu şekilde yeniden üretilmesine katkı sağlandığını söylemek mümkündür. Birçok çalışma kent yoksulluğunun okul performansını ve öğrenciyi olumsuz yönde etkilediğini ortaya koymuştur (Noguera, 2011).

Dünyada kent yoksulluğunun görüldüğü bölgelerin genel bir değerlendirmesi yapıldığında gelir dağılımındaki eşitsizlik, toplumsal hizmetlere ve ürünlere ulaşmada yetersizlik, çevresel ve sağlık riskleri, sosyal ayrışma, okul ve eğitim hizmetlerindeki değişkenlik, sosyal ve uzamsal tecrit, ayrımcılık, şiddet ve güvensiz ortamlar ön plana çıkmaktadır (Nasir vd., 2011). Kent yoksulluğunu sosyal-uzamsal hiyerarşi, marjinal çevre ve gecekondulaşma açısından inceleyen bazı araştırmalarda, buralarda yaşayan kent yoksullarının okuma ve matematik başarılarının çok yetersiz olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Ejakait vd., 2011). Benzer şekilde bu ortamlardaki okulların uluslararası sınavlardan daha düşük puanlar aldığı rapor edilmiştir (Silva-Laya vd., 2020). Bu bölgelerdeki devlet okulları en düşük puanlara sahiptir (Ejakait vd., 2011). Benzer durum araştırma sahasındaki öğrencilerin gittiği okullar için de söz konusudur. Araştırmalar aile kontekstinin ve okul durumunun eğitimsel sonuçlardaki sınırlılıklarla ilişkili olduğunu ortaya koymuştur. Kent yoksulu ailelerin yaşadığı çevrelerde farklı değişkenlerde ortaya

çıkan yoksunluklar, yoksul çocukların daha yetersiz öğrenme süreçlerine neden olmakta ve bu durum da okulu bırakma oranlarını artırmaktadır (Silva-Laya vd., 2020). Bu araştırma kapsamındaki 13 katılımcı da bu sonuçlara benzer şekilde çocuklarının geleceğe dair hayallerinin olmadığını belirtmişlerdir.

Çoğu araştırma, eğitim süreçlerinin kent yoksulu çevrelerde geleceği garanti altına almanın önemli bir yolu olarak görüldüğü sonucunu ortaya koymuştur (Ferguson vd., 2007). Benzer sonuç bu araştırma sahasındaki aileler için de geçerlidir. Ancak yoksulluk kaynaklı ortaya çıkan dezavantajlar, kent yoksulu ailelerin ve çocuklarının nitelikli eğitim fırsatlarından gerektiği gibi faydalanamamasına ve eğitimin eşitlik ve kapsayıcılık ilkesinden çok uzak bir yaşam döngülerinin olmasına neden olmaktadır (Addi-Racah ve Israelashvili, 2014; Jackson ve Nutini, 2002). Bu durum da kent yoksulu çevrelerde yaşayan çocukların cesaret, isteklilik, daha fazla risk alma, daha fazla fedakârlık gibi süreçlere zorunlu olarak dahil edilmeleri sonucunu doğurmaktadır (Drotos ve Cilesiz, 2016; Nasir vd., 2011).

Kent yoksulluğu toplumsal açıdan bakıldığında, çözüme kavuşturulmadığı sürece temel ve birçok sorunun da kaynağı olarak kendisini hissettirmeye devam edecek bir sorun olarak kalacaktır. Böyle kaldığı sürece; suç oranlarında, kadına yönelik şiddette oranlarında, çocuk ihmal ve istismar oranlarında, madde bağımlılığı oranlarında, ayrımcı ve dışlayıcı tutum ve davranışlarda artış olacak, devletin ve toplumun sağladığı imkanların erişim düşük ve bu şekilde toplumsal bütünleşme de zayıf kalacaktır. Toplumsal bütünleşme olmadığı takdirde de toplumsal çatışmalara zemin hazırlanacaktır. Bir başka önemli husus ise, diğer birçok yoksulluk türünde olduğu gibi kent yoksulluğunun da bir bölüşüm sorunu olduğu, bu yüzden de ülke içindeki gelir dağılımının adil bir şekilde yeniden düzenlemesinin gerekli olduğu unutulmamalıdır.

SONUÇ

Bu araştırma Muğla ili Menteşe ilçesinde yer alan ve kent yoksulluğunu deneyimleyen iki mahalledeki toplam 207 hanede yaşayan hanehalkı özelinde gerçekleştirilmiştir. Bundan dolayı elde edilen sonuçların Muğla ilinin tümüne genellenebilmesi mümkün görünmemektedir. Ancak yine de araştırma kapsamında yer alan iki mahalle özelinde kent yoksulluğu profili açısından önemli veriler sunmaktadır. Muğla özelinde yapılacak benzer çalışmalarda daha fazla kent yoksulu yerler ve o yerlerde yaşayan hanehalkları çalışma sürecine dahil edilerek daha zengin ve geniş bir veri setine ulaşılabılır ve böylelikle Muğla ili özelinde daha net ve genellenebilir bir kent yoksulluğu profili ortaya konabilir. Bu araştırmanın diğer bir sınırlılığı olarak da araştırma sürecinde mutlak ve göreceli yoksulluk ayırımına gidilmemiş olması gösterilebilir. Ancak çalışma sürecinde kullanılan anket formunda her iki kavramı da karşılayan anket soruları yer almıştır. Ancak daha fazla mutlak yoksulluğu betimleyen bir bulgu yapısı oluşturulmuştur. Yine Muğla özelinde yapılacak benzer çalışmalarda daha detaylı anket formları kullanılarak ulaşılan sonuçlar mutlak ve göreceli yoksulluk açısından değerlendirilebilir ve bu bağlamda Muğla'ya yönelik bir kent yoksulluğu profili çıkarılabilir. Yine bu çalışmada diğer bir sınırlılık olarak ise yoksulluğu değerlendirmede kullanılan anket gösterilebilir. Çalışma kapsamı içerisindeki hane halklarından veriler toplanırken her haneye araştırmacılar ulaşmaya çalışmış ve yapılan birebir görüşmelerle nicel veriler toplanmıştır. Hazırlanan anket formu nicel soru maddelerini içermiş ve elde edilen veriler de nicelleştirilerek sunulmuştur. Bundan dolayı Muğla ili Menteşe ilçesi özelinde iki mahalleye ilişkin elde edilen kent yoksulluğu profili betimsel olarak sunulmuştur. Bu durum da katılımcıların daha derin yoksulluk anlamlarının ortaya çıkmasını engellemiş olabilir. Muğla özelinde yapılacak sonraki çalışmalarda tıpkı bu çalışmada olduğu gibi soru formlarının yanına eklenecek yarı yapılandırılmış görüşmelerle daha fazla insana ulaşarak Muğla'daki kent yoksulluğunun daha belirgin nedenlerine ulaşılabilir.

Yoksulluk odağındaki bilimsel literatür incelendiğinde kent yoksulluğu ile ilgili çalışmaların hem ulusal hem de uluslararası düzeyde arttığı gözlemlenecektir. Özellikle küreselleşme, kapitalizmin devresel krizleri, göçler, ekonomik istikrarsızlıklar, siyasi belirsizlikler gibi birçok neden kentlerde aynı ortamda farklı sınıfsal yaşamların ortaya çıkmasına sebebiyet vermektedir. Dolayısıyla bu da kent yoksulluğunu daha görünür ve kalıcı kılmaktadır. Mekâna ilişkin sınıfsal bir analizde alan kavramının Bourdieu sosyolojisi bağlamında kullanımı alandaki bu ilişkilerin anlaşılmasında önemli bir kılavuz rolü üstlenirken kentte sınıflar arasında ayrımın derinliğini de ortaya koyar. Yoksulluğun giderek derinleştiği günümüzde insanca yaşama imkanlarının kentlerde yer alan kent yoksulları için ne kadar zorlaştığı irdelenmesi gereken konulardandır. Bu çalışma kapsamında belirlenen iki mahallede hanehalklarının yoksulluğuna ilişkin bir kesit sunulması amaçlanmış böylece yoksulluk profili ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu profilin kentte hem çalışma ekibi tarafından gerçekleştirilen eğitim araştırmasında hem de başka çalışmalarda yol gösterici olması umulmaktadır.

Eğitimin kentteki yoksul aileler için yoksulluktan ve yoksunluktan kurtulmak için bir umut olma özelliği araştırma kapsamındaki aileler için güçlü bir geçerlilik sunmadığı gözlemlenmiş, tersine ailelerden çocukları olanlar için mevcut koşullardaki eğitim imkanlarının yetersizliği ve çocukları açısından da beklentisizlik, umutsuzluk şeklinde kendini gösterdiği tespit edilmiştir. Ancak buna alternatif olarak bir meslek öğrenebilecekleri veya meslek eğitimi alabilecekleri bir beklenti de yoktur. En azından liseyi bitirip mümkünse bir devlet işinde çalışmasına yönelik beklenti vardır. Bu durum hala kamu sektörünün garantili bir iş gözüyle görüldüğü ve buna yönelik siyasal-sosyal ilişkilerin güçlü bir şekilde sürdürüldüğü sonucunu çıkarmaktadır. Bu nedenle yerel ve ulusal partilere yönelik ilişkiler güçlü tutulmaya çalışılmaktadır.

Ebeveynlerin eğitim düzeylerinin düşüklüğü çocukların eğitim süreçlerine de olumsuz etki yapmaktadır. Okul ve öğretmenlerle olan iletişimsizlik ve ilgisizlik çocukların eğitimine olumsuz etki yapmaktadır. Okumayı sevmeyen anne-babaların çocukları da okumayı sevmemektedir. Yoğun ve ağır çalışma süreci için yorgun, bitkin olan ebeveynler çocuklarıyla daha az vakit geçirmekte ve daha az ilgilenmektedirler. Bu etkenler de çocukları dışarıdaki tehlikelere karşı daha fazla savunmasız hale getirmektedir. Mahallelerdeki ormanlık alanlar, mağaralar ve metruk binalar çocuklar için güvensiz ortamlardır. Buralarda uyuşturucu kullanıldığına dair paylaşımların dışında araştırma ekibi tarafından da somut bulgulara ulaşılmıştır.

Araştırma sahasındaki bulgulara göre yoksulluğun çocukların eğitimlerine olumsuz etkileri kadar ebeveynlerin yoğun çalışma süreleri çocukların eğitimlerine de olumsuz yansımaktadır. Okul ve öğretmenlerle yetersiz iletişim çocuğun eğitim süreçlerine olan ilgisizlikle birleştiğinden araştırma sahasındaki çocukların eğitim başarıları oldukça düşük kalmaktadır. Bu durum çocukların zorunlu eğitimden sonra daha düşük nitelikli okullara gitmelerine veya okulla ilişkilerinin tamamen kesilmesine sebep olmaktadır. Okula gidemeyen çocuklar erken yaşta çalışmaya başlamakta veya ebeveyn korumasından yoksun olarak güvensiz sokak ortamlarına katılabilmektedir.

Araştırmacıların Katkı Oranı Beyanı

Bu araştırmaya yazarlar eşit derecede katkı sağladığını beyan ederler.

Destek ve Teşekkür Beyanı

Bu araştırma TÜBİTAK 1001 projesi kapsamında desteklenmektedir.

KAYNAKÇA

- Adams, E.A., Stoler, J. ve Adams, Y. (2020). "Water insecurity and urban poverty in the Global South: Implications for health and human biology." *American Journal of Human Biology*, 32(1), 1-12.
- Addi-Raccach, A. ve Israelashvili, M. (2014). "The long-term effects of a university outreach programme: Implications on higher education enrolment." *Higher Education Policy*, 27, 111-130.
- Aguilar, G. R. ve Sumner, A. (2020). "Who are the world's poor? A new profile of global multidimensional poverty." *World Development*, 126, 104716.
- Akerele, D. ve Adewuyi, S. A. (2011). "Analysis of poverty profiles and socioeconomic determinants of welfare among urban households of Ekiti State, Nigeria." *Current Research Journal of Social Sciences*, 3(1), 1-7.
- Akıllı, H. ve Dirikoç, A. (2017). "Türkiye'de kent yoksulluğu ve çocuk: Nevşehir örneği." *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 26, 197-224.
- Babanyara, Y. Y., Usman, H. A. ve Salah, U. F. (2010). "An overview of urban poverty and Environmental problems in Nigeria." *Journal of Human Ecology*, 31(2), 135-143.
- Başaran, A. A. ve Çetinkaya, M. (2013). "Türkiye'de sübjektif yoksulluk profili: 2003-2008." *Sosyoekonomi*, 19(19), 243-262.
- Baud, I., Sridharan, N. ve Pfeffer, K. (2008). "Mapping urban poverty for local governance in an Indian mega-city: The case of Delhi." *Urban Studies*, 45(7), 1385-1412. doi:10.1177/0042098008090679
- Bektaş, Y. (2017). *Kentsel dönüşümde karma gelirli konut stratejisi ve Türkiye'ye özgü dinamikler: ankara-Altındağ Gültepe mahallesi örneği* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Yıldız Teknik Üniversitesi.
- Castañeda, A., Doan, D., Newhouse, D., Nguyen, M. C., Uematsu, H. ve Azevedo, J. P. (2018). "A new profile of the global poor." *World Development*, 101, 250-267.
- Çetin, S. (2012). "Kalkınmada kentleşme ve konut politikalarının önemi." *Hukuk ve İktisadi Araştırmalar Dergisi*, (4), 293-304.
- Cilesiz, S. ve Drotos, S. M. (2016). "High-poverty urban high school students' plans for higher education: Weaving their own safety nets." *Urban Education*, 51(1), 3-31.
- Coley, R. L. (2001). "Emerging research on low-income, umarried, and minority fathers." *American Psychologist*, 56(9), 743-753.
- Connelly, L. M. (2016). "Cross-sectional survey research." *Medsurg nursing*, 25(5), 369.
- Dedeoğlu, N. (2004). "Sağlık ve yoksulluk." *Toplum ve Hekim Dergisi*, 19(1), 51-53.
- Dixon, J. ve Macarow, D. (1998). *Poverty: A persistent global reality*. London: Routledge.

- Drotos, S. M. ve Cilesiz, S. (2016). "Shoes, dues, and other barriers to college attainment: Perspectives of students attending high-poverty, urban high schools." *Education and Urban Society*, 48(3), 221-244.
- Ejakait, E., Mutisya, M., Ezeh, A., Oketch, M. ve Ngware, M. (2011). "Factors associated with low achievement among students from Nairobi's urban informal neighborhoods." *Urban Education*, 46(5), 1056-1077.
- Erder, S. (1995). "Yeni kentliler ve kentin yeni yoksulları." *Toplum ve Bilim*, 66, 107-119
- Erder, S. (1996). *İstanbul'a bir kent konu: Ümraniye*. İletişim Yayınları.
- Ergun, C. ve Koçancı, M. (2017). "Yoksulluk ve kentsel mekân üzerine birkaç not." *Toplum ve Demokrasi*, 11(24), 201-228.
- Eryurt, M. A. ve Koç, İ. (2009). "Yoksulluk ve çocuk ölümlülüğü: hanehalkı refah düzeyinin çocuk ölümlülüğü üzerindeki etkisi." *Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi*, 52, 113-121.
- Ferguson, H. B., Bovaird, S. ve Mueller, M. P. (2007). "The impact of poverty on educational outcomes for children." *Paediatrics & child health*, 12(8), 701-706.
- Gazioğlu Terzi, E. (2014). "Toplumsal Yapı ile Bireysel Eylem Arasındaki İlişki Bağlamında Pierre Bourdieu'nun Habitus Kavramı." *Eğitim Bilim Toplum*, 12(46), 73-83.
- Güneş, F. (2009). "Kentsel yoksulluk/dışlanma (mı), göç ve istihdam: Eskişehir'de belediyeden yardım aileler." *SÜ İBBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 9(18), 449-471.
- Gürarlan-Baş, N. ve Karataş, B. (2013). "Yoksulluğun 1-4 yaş grubu çocuklarda hastalanma sıklığı üzerine etkileri." *Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi*, 16(3), 141-147.
- Işık, O. ve Pınarcıoğlu, M. M. (2012). *Nöbetleşe yoksulluk: Sultanbeyli örneği*. İletişim.
- Jackson, A. P., Choi, J. K. ve Franke, T. M. (2009). "Poor single mothers with young children: Mastery, relations with nonresident fathers, and child outcomes." *Social Work Research*, 33(2), 95-106.
- Jackson, M. A. ve Nutini, C. D. (2002). "Hidden resources and barriers in career learning assessment with adolescents vulnerable to discrimination." *The Career Development Quarterly*, 51(1), 56-77.
- Kahraman, F. (2015). "Türkiye'de iç göç ve çocuk yoksulluğu: Gaziantep örneği." *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 12(12).
- Kahraman, F. ve Sallan-Gül, S. (2015). "Türkiye'de çocuk yoksulluğu: Gaziantep üzerine bir araştırma." *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(1), 340-366.
- Kaiser, A.P. ve Delaney, E.M. (1996). "The effects of poverty on parenting young children." *Peabody Journal of Education*, 71(4), 66-85.
- Kaplan, M. ve Yardımcıoğlu, M. (2020). "Alan, habitus ve sermaye kavramlarıyla Pierre Bourdieu." *HABITUS Journal of Sociology*, 1, 23-37.

- Kaya, F. (2011). "Ağrı kent profilinde sosyo-ekonomik boyutlarıyla kentsel yoksulluk." *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15(2), 2019-242.
- Kiser, L. J. (2007). "Protecting children from the dangers of urban poverty." *Clinical Psychology Review*, 27, 211-225.
- Kiser, L. J. ve Black, M. M. (2005). "Family processes in the midst of urban poverty: What does the trauma literature tell us?" *Aggression and Violent Behavior*, 10(6), 715-750.
- Kurnaz, Ş. A. (2007). "Çocuk yoksulluğu." *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 12(12).
- Levin, C. E., Ruel, M. T., Morris, S. S., Maxwell, D. G., Armar-Klemesu, M. ve Ahiadeke, C. (1999). "Working women in an urban setting: traders, vendors and food security in Accra." *World Development*, 27(11), 1977-1991.
- Lucci, P., Bhatkal, T. ve Khan, A. (2018). Are we underestimating urban poverty? *World development*, 103, 297-310.
- Maziya-Dixon, B. M., Akinyele, I. O., Oguntona, E. B., Nokoe, S., Sanusi, R. A. ve Harris, E. (2004). Nigeria food consumption and nutrition survey 2001- 2003 Summary. International Institute of Tropical Agriculture (IITA).
- Middlemiss, W. (2003). "Poverty, stress, and support: Patterns of parenting behaviour among lower income black and lower income white mothers." *Infant and Child Development: An International Journal of Research and Practice*, 12(3), 293-300.
- Mitlin, D. ve Satterthwaite, D. (Ed.). (2013). *Empowering squatter citizen local government, civil society and urban poverty reduction*. London: Eartscan.
- Montgomery, M. R. ve Hewett, P. C. (2005). "Urban poverty and health in developing countries: household and neighborhood effects." *Demography*, 42(3), 397-425.
- Muyeba, S. (2019). "Institutional capital, urban poverty and household wealth in Cape Town." *World Development Perspectives*, 16, 100139.
- Nasir, N. I. S., Jones, A. ve McLaughlin, M. (2011). "School connectedness for students in low-income urban high schools." *Teachers College Record*, 113(8), 1755-1793.
- Nguyen, C., Linh, V. ve Nguyen, T. (2013). "Urban poverty in Vietnam: determinants and policy implications." *International Journal of Development Issues*, 12(2), 110-139.
- Noguera, P. A. (2011). "A broader and bolder approach uses education to break the cycle of poverty." *Phi Delta Kappan*, 93(3), 8-14.
- Nolan, L. B., Waldfogel, J. ve Wimer, C. (2017). "Long-term trends in rural and urban poverty: New insights using a historical supplemental poverty measure." *The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science*, 672(1), 123-142.
- Ocak, E. (2002). "Yoksulun evi." N. Erdoğan (Der.). *Yoksulluk hâlleri. Türkiye’de kent yoksulluğunun toplumsal görünüşleri* (s. 89-115). İstanbul: İletişim Yayınları.

- OECD. (2021). *Income inequality*. Erişim tarihi: 21.04.2023, <https://data.oecd.org/inequality/income-inequality>.
- Oktik, N. (2008). "Yoksulluk olgusuna kavramsal ve kuramsal yaklaşımlar." N. Oktik (Der.). *Türkiye'de yoksulluk çalışmaları* (s. 21-56). İstanbul: Yakın.
- Özmen, D., DüNDAR, P. E., Çetinkaya, A. C., Taşkın, O., ve Özmen, E. (2008). "Lise öğrencilerinde umutsuzluk ve umutsuzluk düzeyini etkileyen etkenler." *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 9, 8-15.
- Russell, M., Harris, B. ve Gockel, A. (2008). "Parenting in poverty: Perspectives of high-risk parents." *Journal of children and poverty*, 14(1), 83-98.
- Saçlı, A. (2019). "Türkiye'de kentsel yoksulluk olgusu üzerine bir değerlendirme." *Türkiye Siyaset Bilimi Dergisi*, 2(2), 1-21.
- Samaan, R. A. (2000). "The influences of race, ethnicity, and poverty on the mental health of children." *Journal of Health Care for the Poor and Underserved*, 11(1), 100-110.
- Şantaş, F. (2016). *Yoksulluk olgusu ve Türkiye'de yoksulluğun ve çeşitli faktörlerin sağlık statüsü ve sağlık hizmetleri kullanımı üzerindeki etkisi* [Yayınlanmamış Doktora Tezi]. Hacettepe Üniversitesi.
- Satterthwaite, D. (2001). "Reducing urban poverty: Constraints on the effectiveness of aid agencies and development banks and some suggestions for change." *Environment and Urbanization*, 13(1), 137-157.
- Schulz, K. F., Altman, D. G., Moher, D. ve CONSORT Group. (2010). "CONSORT 2010 statement: updated guidelines for reporting parallel group randomized trials." *Annals of internal medicine*, 152(11), 726-732.
- Sharma, K. (2012). "Changing profile of urban poverty: A case study of Jharkhand (India)." *Transcience*, 3(2), 2191-1150.
- Shifa, M. ve Leibbrandt, M. (2017). "Urban poverty and inequality in Kenya." *Urban Forum*, 28, 363-385.
- Silva-Laya, M., D'Angelo, N., García, E., Zúñiga, L. ve Fernández, T. (2020). "Urban poverty and education. A systematic literature review." *Educational Research Review*, 29, 100280.
- Stamoulis, K. G., Pingali, P. L. ve Shetty, P. (2004). "Emerging challenges for food and nutrition policy in developing countries." *eJADE: electronic Journal of Agricultural and Development Economics*, 1(2), 154-167.
- Şengül, S. ve Cafrı, A. G. R. (2010). "Yoksulluk Ölçümünde Engel ve Rothbarth Eşdeğerlik Ölçekleri." *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19(2), 47-61.
- Tacoli, C. (2013). "Urban poverty, food security and climate change." *IIED Briefing Paper - International Institute for Environment and Development*, 17149, 4 pp.
- Threlfall, J. M., Seay, K. D. ve Kohl, P. L. (2013). "The parenting role of African-American fathers in the context of urban poverty." *Journal of Children and Poverty*, 19(1), 45-61.

- TÜİK. (2022). *Göç istatistikleri, 2021*. Erişim: 18.04.2023, <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Ic-Goc-Istatistikleri-2021-45869>
- Uwizeye, D., Irambeshya, A., Wiehler, S. ve Niragire, F. (2020). "Poverty profile and efforts to access basic household needs in an emerging city: a mixed-method study in Kigali's informal urban settlements, Rwanda." *Cities & Health*, 1-15.
- Vilar-Compte, M., Bernal-Stuart, A., Sandoval-Olascoaga, S. ve Pérez-Lizaur, A. (2014). "The effect of Mexican household food security status and income distribution on food access." *Food Studiess Interdisciplinary Journal*, 3(31).
- Vilar-Compte, M., Burrola-Méndez, S., Lozano-Marrufo, A., Ferré-Eguiluz, I., Flores, D., Gaitán-Rossi, P., Teruel, G. ve Pérez-Escamilla, R. (2021). "Urban poverty and nutrition challenges associated with accessibility to a healthy diet: a global systematic literature review." *International Journal for Equity in Health*, 20(1), 1-19.
- Wratten, E. (1995). "Conceptualizing urban poverty." *Environment & Urbanization*, 7(1), 11–38.
- Yaşar, S. ve Taşar, M. O. (2019). "Kavramsal olarak yoksulluk ve Türkiye’de yoksullukla mücadele politikalarının etkileri." *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 19(38), 118-144.
- Yıldız, M. Z. ve Alaeddinoğlu, F. (2011). "Göç ve yoksulluk: Hakkâri örneği." *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(1), 437-462.
- Yıldızak, G. B. (2020). "Kentsel yoksulluk: Çanakke örneğinde Fevzipaşa mahallesi." *Akademik Düşünce Dergisi*, 1, 46-67.
- Yılmaz, C. (2008). "Kentsel yoksulluk: dayanışma, güven ve risk ilişkisinin dönüşümü." N. Oktik (Der.) *Türkiye’de yoksulluk çalışmaları* (s. 163-206). İstanbul: Yakın.

ARAP DÜNYASI ÇEVİRİ HAREKETİNE SOSYOLOJİK BAKIŞ: BEYTÜL HİKME VE HUNAYN BİN İŞHAK

Cemal Topcu,¹ Arsun Uras²

Öz

Çeviri, dünyada bilginin yayılmasında her zaman merkezi bir rol oynamıştır. Bu aktarımın önemli bir yapı taşı olan Beytül Hikme (Bilgelik Evi), Antik Yunan bilimi ve felsefesinin önce Arap yarımadasına ve daha sonra çağlar boyunca farklı coğrafyalara aktarılmasına ön ayak olmuştur. Kurumu ve yöneticisi Hunayn bin İshak'ı sosyolog Pierre Bourdieu'nün alan, habitus ve sermaye kavramlarıyla ele alan bu çalışma, çeviri tarihi ve çevirmen tarihini sosyolojik bir yaklaşımla birleştirerek çok disiplinli bir nitelikte yürütülmeye çalışılmıştır. Çalışma kapsamında yürütülen Bourdieu'cü analizle, kurum ve yöneticisinin etkilerinin Arap yarımadasından İber yarımadasına ve hatta Rönesans'a kadar devam ettiği görülebilir. Elde edilen bulgulara göre birey olarak çevirmen, sermayeleriyle kurum, toplum ve tarih gibi gittikçe genişleyen düzeylerde katkı sunabilirken sosyal bir faaliyet olarak çevirinin ise tarihsel boyutta yapılandırıcı bir potansiyele sahip olduğu görülmüştür.

Anahtar Sözcükler: Beytül Hikme, Hunayn bin İshak, Çeviri Tarihi, Pierre Bourdieu, Sermaye.

¹ Bağımsız Araştırmacı, cemaltopcu@yahoo.com, ORCID: 0000-0002-2524-463X

² Prof, Dr., İstanbul Üniversitesi, Çeviribilim Bölümü, arsuny@yahoo.fr, ORCID: 0000-0001-8266-2822

A SOCIOLOGICAL VIEW ON ARAB WORLD'S TRANSLATION MOVEMENT: BAYT AL-HIKMAH AND HUNAYN IBN ISHAQ

Abstract

Translation has always played a vital role in the dissemination of knowledge around the world. Bayt al-Hikmah (The House of Wisdom), an important building block of this transfer, pioneered the transmission of Ancient Greek science and philosophy first to the Arabian Peninsula and then to different geographies throughout the ages. This study, which deals with the institution and its manager Hunayn ibn Ishaq with sociologist Pierre Bourdieu's notions of field, habitus, and capital, has been tried to be carried out in a multidisciplinary manner by combining the translation and translator history with a sociological approach. With the Bordieuan analysis conducted within the scope of the study, it can be seen that the effects of the institution and its manager continued from the Arabian Peninsula to the Iberian Peninsula and even to the Renaissance. According to the findings, it has been seen that the translator as an individual can contribute at ever-expanding levels of the institution, society, and history with their capital while translation as a social activity has a structuring potential on the historical level.

Keywords: Bayt al-Hikmah, Hunayn ibn Ishaq, Translation History, Pierre Bourdieu, Capital.

GİRİŞ

Geçmiş dil kadar eski olan çeviri faaliyeti, insan iletişiminin ve kültürel alışverişin vazgeçilmez bir unsuru olarak tarihi, edebiyatı ve kültürler arası etkileşimi şekillendirmede son derece önemli bir rol oynamıştır. Eski uygarlıklarda iletişim sorununu çözmeye yönelik ilk çabalardan modern çağdaki küreselleşme girişimlerine kadar çeviri, insanlığın son bulmayan bilgi arayışına her zaman aracı olmuştur. Bu bilgi arayışında tarih boyunca aydınlanmanın dönüm noktalarında yer alan dikkate değer çeviri kurumları ortaya çıkmıştır. Bu kurumlar arasında Beytül Hikme, Antik Yunan bilgilerinin korunmasına ve çevirisine paha biçilmez katkılarıyla ayrı bir yerde durmaktadır. Kökleri İslam'ın Altın Çağı'na (8.-13. yüzyıl) dayanan ve "Bilgelik Evi" anlamına gelen Beytül Hikme (830-1258), orta çağ İslam dünyasında ünlü bir ilim, araştırma ve çeviri merkezi olarak gelişmiştir. Bağdat'ın merkezinde yer alan bu saygın kurum, insan uygarlığının gidişatını şekillendiren kültürel bir yenilenmeyi teşvik ederek İslam'ın altın çağına izini bırakmıştır. Çeviri tarihinin zengin geçmişinde önemli bir kütüphane ve çeviri merkezi işleviyle Beytül Hikme kurumu ve müdürü çevirmen Hunayn bin İshak (810-873), bilginin çağlar boyunca kültürler arası aktarılmasında büyük bir öneme sahip olmuştur. Öyle ki kurumun ve yöneticisinin rolü, sosyal bilimin farklı alanlarında birçok çalışmaya konu olmuştur (O'Leary, 1949; Demirci, 1996; Baker, 1998; Johna, 2002; Gutas, 2003; Lyons, 2009; Osman, 2012). Ancak literatürde bu kurum ve yöneticisinin rolünü kapsamlı sosyolojik bir yaklaşımla incelemek, alana daha farklı bir bakış açısı sunabilecektir. Çeviri tarihi sosyolojisini temel alan bu çalışma, sosyolog Pierre Bourdieu'nün alan, habitus ve sermaye kavramları çerçevesinde, Hunayn'ın dil becerisinden sosyal ağına kadar çeşitli sermaye biçimlerini, Beytül Hikme içinde ve ötesinde bilginin yayılmasını şekillendiren rollerini ortaya çıkarmayı amaçlamıştır. Böyle bir çalışma çeviri tarihinin yanı sıra, Chesterman'ın "çevirmenbilim" (translator studies) (2009, s. 20) ve Pym'in ise "çevirmen tarihi" (*translator history*) (1998, s. ix) kavramları kapsamında gelişebilmesi yönünde planlanmaktadır.

Chesterman (2009, s. 20)'in, Holmes'un (1988) çeviribilim haritası üzerinden geliştirdiği ve yeni bir alt alan olarak önerdiği çevirmenbilim, temel olarak çeviri sürecine dâhil olan öznelere odaklanan araştırmaları içerir. Pym ise (1998, s. ix) çeviri tarihine dair araştırmaların odak noktasının çeviri metinler, bunların bağlamsal sistemleri veya dil özellikleri değil, çevirmenler olması gerektiğini savunur. Yazar, çevirilerin neden belirli bir tarihte ve yerde üretildiğini anlamının, yalnızca çevirmenler ve sosyal çevrelerinin incelenerek anlayabileceğini belirtir. Bu doğrultuda Pym, "*Method in Translation History*" (1998) adlı eserinde çeviri tarihine odaklanmak yerine çevirmen tarihine yönelik çalışmalar için metodolojiler oluşturma çabası içindedir. Bu bağlamda, Chesterman'ın çevirmenbilim tanımıyla Pym'in çevirmen merkezli tarih anlayışı arasında bir bağlantı kurulabilir: her ikisi de çeviri sürecindeki öznel aktörleri vurgulayarak çeviri alanında yeni bir perspektif sunar. Dolayısıyla mevcut çalışma, Hunayn'ın bireysel sermayelerinin tarihsel sürece katkı potansiyelini izleyerek çeviri ve çevirmen tarihi kavramlarının bütünleşik yapısını belirginleştirmeyi de amaçlar.

Türkiye literatüründe Beytül Hikme kurumu üzerine yapılan en kapsamlı çalışma Demirci (1996) tarafından yürütülmüştür. Demirci, Beytül Hikme öncesi bilimsel çevreyi, kurumun kuruluşuna yol açan dönemin sosyokültürel koşulları, kurum bünyesindeki bölümleri ve bürokratik yapıları, kurumun mali kaynaklarını, çeviri faaliyetlerini, çevirmenlerini ve bilim insanlarını inceler. Çalışmanın sonunda ise kurumun düşünsel, bilimsel ve toplumsal alandaki etkilerini ele alır. Tanrıverdi (2007) ise, dokuzuncu ve onuncu yüzyıl Arap öğrenme aydınlanmasında Hunayn'ın çeviri sürecine yaptığı önemli katkıları ele alır. Hunayn'ın risalesini temel alan bu çalışma, kaynak metinlerle ilgili elde edilme, doğrulanma, karşılaştırılma gibi süreçleri; çeviri metinlerle ilgili ise erek dil, çevirmenler ve hâmler gibi konuları açıklığa kavuşturur. Daha sonra Hunayn'ın çevirmenlere, kendi ekibine, kendi çalışmalarına, çeviri programına ve çeviri yöntemine, çalışmaların döneme etkisine dair düşünceleri ele alınır.

Kurum üzerine diğer araştırmalar çoğunlukla dini araştırmalar ve İslam felsefesi alanında yürütülmüştür. Örneğin Erdem (2013), Beytül Hikme'nin kuruluşunu, önemli âlimlerini, eserlerini ve misyonunu inceler ve İslam dünyasının farklı bölgelerindeki bilimsel kuruluşlar üzerindeki etkisini vurgular. Benzer şekilde Celal de (2019) İslam dünyasında çevirinin tarihsel sürecinin ve Beytül Hikme'deki girişimlerin İslam felsefesinin gelişiminde etkili olduğunu tespit eder. Erden Biçer (2020) ise öncelikle dönem çeviri faaliyetinin arka planındaki tarihsel ve fikrîsel süreci tartışır ve Beytül Hikme'nin hâimleri, çevirmenleri ve bünyesinde üretilen çeviri eserleriyle İslam kültürü ve felsefesindeki etkilerini ele alır. Son olarak Pirinç (2020), Hunayn'ın derleyip çevirdiği Nevâdirü'l-Felâsife eserini ahlâk kitabı ve felsefe tarihi kitabı olarak inceleyerek o dönem Arapça'da bu türlerin ilk örneklerinden olduğunu ve İslam düşünürlerini etkilediğini ileri sürer.

Beytül Hikme'nin çok işlevli yapısı, farklı araştırma alanlarına konu olmasına yol açar. Örneğin Avcı (2000), Beytül Hikme'yi kütüphane işlevi üzerinden İslam dünyasında türünün ilk örneklerinden biri olarak ele alır. Hızlı (1987) ise medreselerin tarihini incelediği çalışmasında Beytül Hikme'ye değinirken Kenan (2015) da modern üniversitelerin oluşumunu mercek altına aldığı çalışmasında bu kurumdan bahseder. Kurum üzerine yürütülen geçmiş çalışmalar göz önünde bulundurulduğunda mevcut çalışma, Beytül Hikme ve Hunayn'ın kültürel bilgi aktarımındaki rolü üzerinden Bourdieu'cü yaklaşımla çevirmenin ve çevirinin geniş katkı potansiyelini vurgulayarak literatüre sosyolojik bir incelemeyle katkı sağlama amacını taşımaktadır.

1. BEYTÜL HİKME'NİN ROLÜ, İŞLEVİ, KURUCU ETKENLERİ VE KURUMSAL YAPISI

Milattan sonra 830 yılında yedinci Abbasi halifesi Abdullâh Memûn tarafından kurulan Beytül Hikme, çeviri tarihinde son derece önemli bir yere sahiptir. Bu önem, çeviribilim tarihçisi Mona Baker (1998, s. 318) tarafından, o dönemde gerçekleşen çeviri faaliyetinin daha önce benzeri görülmemiş bir yoğunlukta olmasıyla vurgulanmaktadır. Bu çeviri faaliyeti idari metinlerin çevirisiyle başlamış, o dönemde devam eden iç ve dış savaşlardan ötürü yönetimi ve dini düşünceyi geliştirecek hukuk, sözdizimi, teoloji ve gelenek gibi metinlerin çevirisiyle de gelişmiştir (Kaviani vd., 2012, s. 1273). Daha sonra, dönem toplumunun refahı doğrultusunda farklı arayışlar, ihtiyaçlar ortaya çıkmış ve bunun sonucunda Beytül Hikme, Yunanca'dan bilimsel metin çevirilerini ek bir rol olarak üstlenmiştir (Delisle ve Woodsworth, 2012, s. 106). Bu ek rol, Yunanca'nın yanı sıra Süryanice, Farsça ve Hintçe kaynak dillerinden matematik, fizik, astronomi, tıp ve felsefe gibi alanların çevirilerinin de dâhil edilmesiyle perçinlenmiştir (Kaviani vd., 2012, s. 1274). Çok dilli ve çok kültürlü bir işleyişe sahip olan kurum Beytül Hikme, kapsamlı ve yoğun bir çeviri hareketi benimseyerek o dönemin "bilgi aktarım aracı" (*mediator of knowledge transfer*)³ rolünü üstlenmiştir.

Beytül Hikme'nin üstlendiği çeviri yoluyla bilgi aktarım rolü, çok işlevli bir mekânsal yapının var olmasıyla da desteklenmiştir. Beytül Hikme'nin ilk mekânsal işlevi, bu yoğun bilgi arayışıyla elde edilen bilgilerin matbu biçimlerde depolanma ihtiyacına hizmet edebilmek adına kütüphane görevi üstlenmesidir. O dönemde Avrupa'da kitaplar kurutulmuş hayvan derileri üzerine yazılırken Abbasiler kâğıdı kullanmaya başlamış ve bilginin bölgede hızlıca yayılarak çoğalmasını sağlamıştır (Lyons, 2009, s. 61). Bu basılı eserlerin depolanma ihtiyacını karşılamak için Abbasiler kütüphaneler kurmaya başlamıştır. Dönemin önde gelen kütüphanelerinden biri olan Beytül Hikme kurumunun kapıları matbu eserlerin yanı sıra araştırmacılara, âlimlere ve liderlere de açılmıştır. Aydınlar, her ne kadar bizzat halifeler tarafından davet edilmiş olsalar da kurumu tercih etmek için farklı sebeplere sahipti. Öyle ki Beytül Hikme, ikinci mekânsal işlevi olan kültürel faaliyet merkezi kapsamında okuma salonları,

³ Bu çalışmada italik verilen kavramlar, Bourdieu'nün ortaya koyduğu sermaye kavramını çeviribilim alanında bir izlekte görebilmek amacıyla önerilmiştir. Kavramların parantez içinde sunulan İngilizcesi, araştırma alanında önerilen anahtar sözcük olarak kılavuz oluşturabilecektir.

derslikler, kitap ciltleri, çeviri, yazma, harita yapımı dâhil olmak üzere âimlerin ihtiyaç duyduğu her şeyi sunmuştur (Algeriani & Mohadi, 2017, s. 180). Bir açıdan hem dönemin eserlerini ve âlimlerini hem de gerekli imkânları bir araya getirerek kültürel faaliyetleri desteklemiştir. Böylece Beytül Hikme âlimleri, çevirmenleri, farklı bölgelerden toplanan kaynak metinleri ve çevirilerini barındıran bir kütüphane ve kültürel faaliyet merkezi hâline gelmiştir. Daha sonraları bu merkez, çevirilerle başlayan sürecin bilimsel üretime evrildiği aşamaya da tanıklık etmiştir. Yuhanna bin Maseveyh ve Hunayn bin İshak bu merkezde öğrencileri ile tıp, astronomi ve fizik gibi çeşitli alanlarda bilimsel üretimler yapmıştır (Kaviani vd., 2012, s. 1275). Özetle Beytül Hikme, derslikler ve kitaplar gibi fiziksel imkânların yanı sıra bünyesinde yer alan çevirmen ve bilim insanları ile bir “kültürel üretim merkezi” (*center of cultural production*) olarak İslam’ın altın çağına izini bırakmıştır.

Beytül Hikme’nin çeviri tarihinde kültürel rolüne ve mekânsal işlevine temel oluşturan bir çeviri ihtiyacı olduğu söylenebilir. O dönemki çeviri ihtiyacı böylesine kapsamlı bir boyutta olmasaydı belki de böyle bir çeviri okulunun oluşması mümkün ya da gerekli olmazdı. Dolayısıyla o dönemde çeviri ihtiyacının doğuşu, Beytül Hikme’nin kuruluşuyla yakından ilişkili olduğu ileri sürülebilir. Beytül Hikme’nin kurulduğu Bağdat şehrinin Yunan, Doğu Hintli, Çinli ve Ermeni azınlıkları ile Zerdüş, Hristiyan, Müslüman ve Yahudi sâkinlerinden oluşan (Bobrick, 2012, s. 65, 68) çok dilli ve çok kültürlü yapısının yanı sıra deniz ve kara ticaret yollarındaki merkezi konumu (a.g.e., s. 74-75), çeviriyi günlük iletişim düzeyinden ticari faaliyetlere kadar bir ihtiyaç hâline getirmiştir. Fakat bu çok kültürlü ortamın içinde çeviri hareketini başlatanların Araplar olduğunu unutmamak ve çeviri ihtiyacını özellikle Araplar açısından ele almak gerekir. Daha önceleri göçebe bir hayat yaşayan Araplar, diğer milletlerin topraklarını ele geçirdikçe onların kültürlerinin zenginliğinden etkilenmiştir (Baker, 1998, s. 318). Dolayısıyla Araplar’ın çeviriye ihtiyacı, yabancı kültürleri öğrenme isteğiyle başlamıştır. Ancak bu öğrenme isteğinin içinde elbette bir dini teşvik de mevcuttur. Bilgi aramak her Müslüman’a farz olduğu için (Hatipoğlu, 2012, s. 387) Araplar dini açıdan da çeviriyi bir araç olarak kullanma ihtiyacı hissetmişlerdir. Böylece çok dilli yapının, farklı kültürleri keşfetme ve din gibi çeşitli sebeplerden dolayı o dönem çeviri ihtiyacını doğurduğu söylenebilir. Bu doğrultuda kültürel bilgi aktarım (*cultural knowledge transfer*) işlevi üstlenen Beytül Hikme için çeviri ihtiyacı, “kurucu toplumsal etken” (*social founding factor*) olarak yorumlanabilir.

Kurucu etkenler daha çok toplumsal temelde gelişmiştir. Beytül Hikme’yi yapılandıran bu toplumsal etkenlerin yanı sıra, Abbasi halifesi Memûn’un ekonomik katkısına ek olarak kültürel ve bilimsel açıdan bireysel girişimler de kuruma yön vermiştir. Örneğin ikinci Abbasi halifesi Mansûr, İslam İmparatorluğu’nun yönetimini Emevîler’den aldıktan sonra, 762 yılında başkenti Bağdat’a taşımaya karar verdiğinde yeni başkente farklı yerlerden tanınmış alimler davet etmiştir (O’Leary, 1949, s. 104). Mansûr’un bu davetteki amacı, Bağdat’ı bilimsel açıdan güçlü bir merkez hâline getirmek ve yeni şehri, onlardan önce gelen büyük medeniyetlerin öğretileriyle geliştirmektir (Lyons, 2009, s. 61). Bu amacı gerçekleştirmek için elbette çeviriye ihtiyaç duyuyordu. Daha sonra yedinci Abbasi halifesi olan Memûn’un ideali ise, atalarının bilgi ve becerilerini temel alan yeni bir çağ başlatmaktır. Bu hedefe ulaşmak için imparatorluğun içinde ve dışında bilimsel metinleri toplama amacıyla kültürel elçiler görevlendirmişti (Ahmad, 2016, s. 397). Dolayısıyla kültürel ve dini toplumsal kurucu etkenlerin yanı sıra “kurucu bireysel etkenlerin” (*individual founding factor*) de bu kuruma yön vermiş olduğu da bir gerçektir.

Beytül Hikme’nin kültürel üretim merkezi olarak hem fiziksel hem de beşerî unsurlar içermesi ve tüm bu süreçleri bir arada yürütebilmesi, kurumsal bir yapıya sahip olmasının nedeni olarak görülebilir. Bu kurumsallığın temelinde birden fazla beşerî etken bulunduğu gözlemlenmektedir. Öncelikle Beytül Hikme’nin kurumsallığını sağlayan unsurlardan ilki halifelik eliyle kurulmuş ve

desteklenmiş olmasıdır. Dolayısıyla kurum içinde yapılan çalışmalarda halifelğin teşviki ve desteği hiç eksik olmamıştır. Diğer bir beşerî unsur olan kurumsal görev dağılımı da böylesine kapsamlı bir çeviri hareketinin sorunsuz ve düzenli bir biçimde yürütülmesini sağlamıştır. Örneğin, Abbasi halifesi Memûn kurumun ekonomik sermayesini sağlarken çevirmenler ise, kaynak metinlerin bulunması ve çevrilmesiyle nesneleşmiş kültürel sermayenin zenginleştirilmesiyle ilgileniyorlardı. Bunun yanı sıra kurumun müdürü pozisyonunda Hunayn bin İshak'ın sorumlulukları arasında yeni çevirmenlerin eğitilmesi de vardı. Böylece yeni eğitilen çevirmenlere kaynak metinleri bulmak ya da çeviri ekibine destek olmak gibi farklı görevler atanabiliyordu. Bu sayede kurumsal yapının devamlılığı da sağlanmıştı. Dolayısıyla Beytül Hikme'nin kurumsallığının, "idari himaye" (*administrative patronage*), "yetiştirme geleneği" (*educative tradition*) ve "görev bilinci" (*mission awareness*) gibi "yapısal etkenler" (*structural factors of institutionalization*) doğrultusunda geliştiği söylenebilir.

2. BOURDIEUCÜ YAKLAŞIM İLE HUNAYN BİN İSHAK

Beytül Hikme'nin kurumsal yapısının önemli bir eyleyicisi olan Hunayn bin İshak, kurum müdürü olmasının yanı sıra, en verimli çevirmenlerden biri olarak dönemin çeviri hareketine büyük katkılar sağlamıştır. Hunayn bin İshak'ın geçmişi, eğitimi, yetiştiği koşullar ve edindiği beceriler göz önünde bulundurulduğunda çevirmen olarak eylemlerinin ardındaki etkenleri belirlemek mümkün olabilir. Bu doğrultuda Hunayn'ın içinde bulunduğu toplumsal bağlam ve çevirmen kimliğiyle kültürel katkısı, tarihsel ve toplumsal incelemenin yanı sıra kuramsal düzlemde de ele alınabilir. Sosyal ve beşerî bir bilim dalı olan çeviribilim alanına kuramsal sosyolojik bir bakış, önce Hunayn'ın geçmişini ve yetkinliklerini çözümlenmeye, daha sonra edinilen bulguları dönem ve Beytül Hikme çerçevesinde tartışmaya imkân sağlayabilir. Dolayısıyla Hunayn'ın kendi kültürel alanı içinde öncü bir figür hâline gelme süreci, sosyolog Pierre Bourdieu'nün ileri sürdüğü "habitus" ve "sermaye" kavramları çerçevesinde incelenip, Beytül Hikme ve dönem toplumuyla etkileşimi farklı boyutlarda değerlendirilebilir.

2.1. Hunayn'ın Habitus'u

Çeviriyi toplumsal bir eylem olarak ele alan çeviri sosyolojisi alanında başat referans Bourdieu, "*Distinction: A Social Critique of the Judgement of Taste*" (1984, s. 101) başlıklı kitabında, sosyal eylemleri "[habitus] (sermaye)] + alan = eylem" şeklinde formüle eder. Bu formülasyona göre habitus ve sermaye etkileşimi, alan izin verdiği ölçüde, bireysel eylemleri üretir. Bourdieu, "*Outline of a Theory of Practice*" (1977, s. 72) kitabında denklemin ilk unsuru "habitus'un" bir sosyal sınıfa özgü yaşam şartları gibi belirli bir ortamı şekillendiren yapılar tarafından oluşturulduğunu ileri sürer ve bu kavramı "uzun vadeli, dönüştürülebilir eğilimler; yapılandıran yapılar olarak işlev görmeye yatkın yapılandırılmış yapılar" olarak tanımlar. Bu tanıma göre, içinde yetişilen ortam kişinin habitus'unu şekillendirirken habitus'un da kişinin sosyal eylemlerine yansımalarıyla ortamı etkilediği söylenebilir. Nitekim Bourdieu (a.g.e., s. 95) "habitus" kavramını, bireyin içinde yetiştiği belirli koşullara göre uyarlanan "üretici şemalar sistemi" (*system of generative schemes*) olarak da tanımlar. Ayrıca habitus, bireysel eylemler üzerinde etkisine yönelik bilinçli bir amaç içermez (a.g.e. s. 72); aile, eğitim ve yetişme koşulları gibi temel unsurlar aracılığıyla kazanılan edinimler, yeni durumlar karşısında alınan kararlarda kendini gösterir. Bourdieu'nün "habitus" kavramı doğrultusunda Beytül Hikme'nin müdürü Hunayn'ın rolü ve önemi, içinde doğduğu toplum, dönem ve ailesi; eğitimi, meslek hayatı olarak üç kategoride değerlendirilebilir.

Hunayn'ın 810 yılında, Bağdat'ın güneyinde yer alan Hîre'de, İbâd adında bir Hristiyan Arap kabilesinin mensubu olarak doğması (Katipoğlu ve Kutluer, 1998, s. 377), dininden dolayı Süryanice ve doğduğu topraklardan ise Arapçaya hâkim olmasını sağlamış, bu durum da önemli bir habitus unsuru

olan “dil yetkinliğine” (*language competence*) önyak olmuştur. Dil yetkinliğinin yanı sıra doğduğu dönem koşulları da Hunayn’ın habitusunu şekillendirmiştir. İslam imparatorluğunun yeni başkenti Bağdat’ta Abbasi halifelerinin yatırımlarıyla gelişen kültürel zenginleşmeye dayalı altın çağın yaşandığı o dönem, Hunayn’ın kültürel anlamda gelişmesi için uygun ortamı yaratmıştır. Nitekim Bağdat, “ilmin ve âlimlerin değer gördüğü, çeşitli millet ve dinlere mensup ilim adamlarının huzurlu bir çalışma ortamı bulunduğu, önceki medeniyetlerle köprülerin kurulduğu” (Erden Biçer, 2020, s. 19) bir ortam sunmasıyla ünlü hekimler için başkenti çekici kılmıştır. Buna bağlı olarak hekimlerden biri Yuhanna bin Maseveyh’den tıp eğitimi alan Hunayn, eğitim deneyimini geliştirmiştir. Aile üyeleri hakkında pek bir kaynak bulunmasa da babasının eczacı olması Hunayn’ı tıp eğitimi almaya teşvik etmiştir (Demirci, 1996, s. 117). Bu eğitim, daha sonra Yunanca öğrenmeye, tıp alanında metinler yazmaya ve çeviri yapmaya yönlendiren önemli bir habitus unsuru olarak karşımıza çıkmaktadır. Mensup olduğu din, içinde doğduğu dönem ve tıp eğitiminin Hunayn’ın “temel habitus unsurlarını” (*fundamental habitus elements*) oluşturduğu söylenebilir. Bu temel unsurların habitus içindeki önemi, Bourdieu’nün davranışsal sebepleri ağırlıklı olarak önceki deneyimlere dayandırmasıyla açıklanabilir. Bourdieu’ye (1977, s. 78) göre “belirli bir tür varoluşsal şartlara özgü yapılar [...], sonraki tüm deneyimleri algılama ve değerlendirmenin temeli hâline gelen habitus yapılarını üretir”. Örneğin aile çevresinde oluşan habitus, okul deneyimini etkilerken eğitim ortamında oluşan habitus ise mesleki deneyimi etkiler. Bu nedenle Hunayn’ın yetiştiği ortamda edindiği habitus’un, sonraki hayatındaki koşulları, imkânları ve eylemleri de etkilemesi beklenmektedir.

Hunayn’ın Yuhanna bin Maseveyh’ten aldığı tıp eğitimi, daha sonraki mesleki hayatını etkilediği için habitus’u içinde önemli bir yerde durmaktadır. Doğduğu Hîre’de aldığı Hristiyan din eğitimiyle (Katipoğlu ve Kutluer, 1998, s. 377) başlayan “eğitim yetkinliği” (*educational competence*), Hunayn’ın yaklaşık on iki yaşlarında, babasından aldığı hevesle tıp eğitimi almak üzere Bağdat’a gitmesiyle önemli bir dönüm noktasına girmiştir. Burada, günümüzde İran sınırları içinde bulunan Cündişâpûr şehrinde doğan ve daha sonra Abbasi halifelerinin kültürel girişimleri sonucunda Bağdat hastanesinin baştabibi olan Yuhanna’nın öğrencisi olması (Demirci, 1996, s. 117), Hunayn’ın mesleki hayatını şekillendirmiştir. Ne var ki Hunayn’ın bu eğitimi tamamlayamamış olması, habitus’unda eğitim sürecinin gelişmesini tetiklemiştir. Nitekim Hunayn’ın sorgulayıcı ve tartışmacı karakterinden rahatsız olan Yuhanna’nın sarf ettiği “Hîreliler’e ne oluyor da tıpla uğraşıyorlar?” sözlerine içerleyerek tıp eğitimine devam etmek ve Yunanca öğrenmek için İskenderiye’ye gitmesi (a.g.e.), hem dil yetkinliğini hem de eğitim yetkinliğini pekiştirmiştir. Dil yetkinliği ayrıca bazı kaynaklara göre (Katipoğlu ve Kutluer, 1998, s. 377), Yunanca eğitimi için Bizans’a ve Arapça bilgisini ilerletmek üzere de Basra’ya gidip devrin ünlü dil âlimlerinden faydalanmasına dayandırılmaktadır. Dolayısıyla Hunayn’ın habitusunda dil ve eğitim yetkinliği içe içe geçmiş durumdadır.

Hunayn’ın dil ve eğitim yetkinliği sayesinde şekillenen bir sonraki habitus katmanı da çeviri ve tıp alanında sahip olduğu “mesleki yetkinlik”tir (*professional competence*). İskenderiye’de geliştirdiği Yunanca bilgisi sayesinde henüz on beş yaşındayken Galen’in eserlerini Süryaniceye çevirmesiyle başlayan bu mesleki temel (Tanrıverdi, 2007, s. 132), kaynaklarda çağının önde gelen bilgini ve çevirmen üstadı olarak tanıtılmasına (Demirci, 1996, s. 117) kadar gelişir. Hunayn’ın mesleki yetkinliğine kanıt oluşturacak üç unsurdan söz etmek mümkündür: dönemin önemli figürlerince takdir edilmesi, çeviri ve telif eser üretmesi, öğrenciler yetiştirmesi. Hunayn’ın takdir görmesi, saray doktoru Cibrail bin Buhtîşu için Yunanca yaptığı ilk çeviriler ve Cibrail aracılığıyla tanışarak halife Memûn’un talep ettiği (Johna, 2002, s. 497) Yunanca kitapların çevirisi sayesinde Beytül Hikme’de görevlendirilmesine dayanır. Bu takdir, daha sonra Beytül Hikme’nin müdürü konumuna gelmesi, eski

öğretmeni Yuhanna'nın saygısını kazanması ve hatta Yuhanna'nın vefatından sonra onun yerini almasıyla güçlenir (Demirci, 1996, s. 118).

Hunayn'ın mesleki yetkinliğini işaret eden bir diğer unsur ise Platon, Aristoteles ve Batlamyus gibi yazarlardan 139 metin çevirmiş olmasıdır (Baker, 1998, s. 320). Hunayn, çeviri eserleri arasında erken yaşta ürettiklerinden pek memnun olmasa da çeviri alanında tam yetkinliği kırk yaşında edindiğini düşünmektedir (Meyerhof, 1926, s. 688), dolayısıyla mesleki yetkinliğinin kendisi de farkındadır. Çeviri eserlerinin yanı sıra tıp, felsefe ve veterinerlik gibi alanlarda yazdığı 80'e yakın telif eser de mesleki yetkinliğini doğrular niteliktedir. Nitekim çevirdiği kitaplara açıklama, yorumlama veya bilgi ekleme amaçlı şerhler yazmış olması, telif eserlerini geliştirdiği alan uzmanlığını gösterir. Ayrıca oğlu İshak bin Hunayn, yeğeni Hubeyş bin Hasan dâhil olmak üzere yeni çevirmenler ve bilim insanları yetiştirmesi de mesleki yetkinliğinin belki de en büyük kanıtlarından biridir (Demirci, 1996, s. 118). Dönemin ünlü hamileri ve doktorlarından topladığı takdiri, genç yaşta başlayıp farklı alanlarda yoğun bir şekilde ürettiği çeviri ve telif eserleri, yetiştirdiği öğrencileri, Hunayn'ın habitus'unda önemli bir yer tutan "mesleki yetkinliğinin sacayakları" olarak değerlendirmek mümkündür.

2.2. Hunayn'ın Sermayeleri

Dil, eğitim ve mesleki arka plandan oluşan habitus'tan sonra, "[(habitus) (sermaye)] + alan = eylem" formülasyonuna göre Hunayn'ın eylemlerinde habitus kadar etkili olan ikinci faktör "sermaye"yi de tartışmaya açmak gerekir. Bourdieu *"The Forms of Capital"* (1986, s. 15) başlıklı makalesinde "sermaye" kavramına ilişkin, bireylerin "sosyal enerjiye sahip olmasını sağlayan biriktirilmiş iş gücü" tanımını yapar. Burada iş gücü kavramı, zamanla biriktirilebilen ekonomik, düşünsel ve sosyal imkânları kapsayan geniş bir anlamda değerlendirilmelidir. Bu imkânlar, bireyin herhangi bir alana girmesi ve o alanda rekabet edebilmesini sağlayabilen sermayelerdir. Bourdieu (a.g.e., s. 16), sermaye kavramını ekonomi teorisindeki etkileşimlerden geliştirmiştir. Bu kavramı ödünç aldığı ekonomi teorisinde, sermayenin sadece maddi kâr ve "çıkar" (*interested*) olarak değerlendirildiğini, ancak sosyal etkileşim kapsamında ekonomi dışı, "çıkarsız" (*disinterested*) olarak da tanımlanabileceğini belirtir. Ekonomi dışı sermayenin sanatsal faaliyetleri ve üretimleri ele alabildiği için sosyal dünyanın yapısı ve işlevini açıkladığını ileri sürer (a.g.e., s. 15-16). Bu bağlamda Bourdieu (a.g.e. s. 16), "ekonomik sermaye" (*economic capital*) dışında iki tür sermaye daha tanımlar: "kültürel sermaye" (*cultural capital*) ve "sosyal sermaye" (*social capital*). Ekonomik sermaye parayla "nesneleşmiş" (*objectified*) ve mülkiyet hakkıyla "kurumsallaşmış" (*institutionalized*) formdadır. Ekonomik sermaye üzerinden geliştirilen kültürel sermaye, öğrenilmiş bilgilerle "içselleştirilmiş" (*embodied*), kültürel ürünlerle "nesneleşmiş" veya akademik niteliklerle "kurumsallaşmış" forma bürünebilir. Yine teoride ekonomik sermaye temelli sosyal sermaye ise, soyluluk unvanlarıyla kurumsallaşmış nitelik üstlenebilir.

Ekonomik sermaye, para veya doğrudan paraya dönüştürülebilene imkânlar olarak değerlendirilebilir. Bu sermaye türü para olarak ele alındığında doğası gereği nesneleşmiş, paraya dönüştürülebilecek mülkiyet hakkı söz konusu olduğunda ise kurumsallaşmış forma bürünebilir. Ayrıca tüm sermaye türlerinin kökeninde ekonomik sermaye bulunur ve diğer sermaye türlerinin biriktirilmesi için bir ön şarttır (Bourdieu, a.g.e., s. 16, 24-25). Örneğin eğitim olarak içselleştirilmiş kültürel sermaye biriktirebilmek için maddi imkân gerekir. Bu gerekliliği Hunayn için değerlendirecek olursak, doğduğu yerden ayrılıp Bağdat'a gelmesi, burada Yuhanna'nın eğitiminden atılınca öğrenim için İskenderiye'ye gitmesi ancak yeterli miktarda ekonomik sermayeye sahip olmasıyla mümkün olmuştur. Ayrıca Hunayn'ın çevirmenlik mesleğini icra edebilmesi de bu işin sunduğu ekonomik sermayeye bağlıdır. Bu çevirmenlik mesleği, öncelikle Beytül Hikme kurumuna geçmeden önce önemli hâmilerden Musa'nın Oğulları'na yaptığı çeviri karşılığında o dönem için yüksek bir meblağ olan aylık yaklaşık 500 dinarlık

maaş karşılığındaki ekonomik sermayeye dayanır (O’Leary, 1949, s. 114); daha sonra ise, İslam İmparatorluğu’nun altın çağında çeviri tarihinin en önemli kurumlarından Beytül Hikme’de müdür pozisyonuyla elde ettiği dolgun maaşın oluşturduğu ekonomik sermaye destekler. Dolayısıyla Hunayn’ın, kurumda çalışan diğer çevirmenlerin 500 dinar kazandığı Beytül Hikme’de halife Memûn’dan çevirdiği kitap karşılığında ağırlığına altın alması ve ekonomik refaha sahip olması kültürel sermayenin gelişimine kapı açar. Dahası, halifenin bu ücretlendirmesinden faydalanan Hunayn, çevirilerini büyük harfler, geniş satır aralığıyla normalin üç dört katı ağırlığında kağıtlara yazarak (Demirci, 1996, s. 91) ekonomik sermayesini geliştirirken bir yandan da ürettiği çeviri eserlerin uzun yıllar saklanmasını mümkün kılarak nesneleşmiş kültürel sermayesini de zenginleştirir. Özetle Hunayn’ın gençlik yıllarından itibaren yeterli düzeyde sahip olduğu ekonomik sermaye, bilgi birikimine dayalı içselleştirilmiş, uzun vadeli niteliğiyle nesneleşmiş, profesyonel deneyime yönelik de kurumsallaşmış kültürel sermayesinin altyapısını oluşturmaktadır.

Ekonomik sermayenin yeterli düzeyde olmasıyla gelişen kültürel sermaye, Bourdieu’nün farklı sosyal sınıflara ait çocukların elde ettiği akademik başarılar arasındaki farkı incelerken geliştirdiği bir kavramdır. Buna göre sınıflar arasında dengesiz kültürel sermaye dağılımı, farklı sınıflardan çocukların eşitsiz akademik başarısını açıklayabilir. Bu doğrultuda, Bourdieu yine içselleştirilmiş, nesneleşmiş ve kurumsallaşmış olarak üç tür kültürel sermaye ileri sürer (a.g.e., s. 17). İçselleştirilmiş kültürel sermaye, “zihin ve beden uzun süreli eğilimleri” olarak tanımlanır (a.g.e.). Yani öğrenilip içselleştirilmiş bilgiler, beceriler, tavırlar ve karakteristik özellikler bu türe örnek olabilir. Bu kavram Hunayn’ın edindiği dil bilgisi, tıp eğitimi, alan bilgisi ve çeviri becerileriyle örtüşebilir ve böylece önemli ölçüde içselleştirilmiş kültürel sermayeye sahip olduğu düşünülebilir. Ayrıca bu sermaye türü, o dönemde önemli bir konuma gelmesine önayak olan çeviriye ilişkin görüşlerini de içine alır. Öyle ki deneyim, kaynak metin bilgisi ve çevirmen yaşının iyi çeviride belirleyici faktörler olduğuna dair fikirleri sayesinde (Tanrıverdi, 2007, s. 115) Hunayn, hamiler ve halifeler gibi dönemin kültürel alanında güçlü eyleyiciler tarafından çevirmen olarak takdir görmüştür. Dahası Arap ve İslami çalışmalar profesörü Gutas’ın da ifade ettiği gibi (2003, s. 137) erek dil odaklı bir yaklaşım sergilemesiyle modern çeviribilim kuramlarına benzerlik gösterdiği için döneminin ötesinde bir bilgin olarak tanınmıştır. Hatta Hunayn’ın çeviriye dair erek dil odaklı yaklaşımla geliştirdiği bilimsel terimler ve üslup günümüzde hâlâ geçerlidir (a.g.e., s. 138). Sonuç olarak Hunayn’ın dil bilgisi, tıp eğitimi, alan bilgisi, çeviri becerileri ve çeviriye dair fikirleri “içselleştirilmiş kültürel sermaye unsurlarıdır” (*embodied cultural capital elements*).

Diğer bir kültürel sermaye türü ise nesneleşmiş formdadır ve kültürel eşyalar olarak tanımlanabilir. Kültürel eşyalar, sahip olunan veya üretilen kitap, tablo, enstrüman gibi objeler olabilir ve ekonomik ya da kültürel sermayeye dönüştürülebilir. Bu dönüşümün başarılı olması ve eyleyiciye fayda sağlaması için kültürel üretim alanlarında “silah ve çıkar” olarak kullanılmaları gerekir. Elde edilecek faydanın boyutu, eyleyicinin ilgili eşya üzerindeki uzmanlığına, dolayısıyla içselleştirilmiş kültürel sermayesine bağlıdır (Bourdieu, 1986, s. 17-20). Bu sebeple Hunayn’ın nesneleşmiş kültürel sermayesi, içselleştirilmiş bilgisiyle birlikte ele alınmalıdır. Düzelttiği eski çevirilerin yanı sıra Platon, Aristoteles ve Batlamyus gibi yazarlardan çevirdiği eserler; ayrıca tıp, felsefe ve veterinerlik gibi alanlarda yazdığı yaklaşık 80 metin, Hunayn’ın nesneleşmiş kültürel sermayesinin bir bölümünü oluşturur. Dahası, Hunayn’ın çeviri faaliyetinde ihtiyaç duyabileceği eserlerle dolu olduğunu düşündüğü kütüphanesi de (Tanrıverdi, 2007, s. 132) nesneleşmiş kültürel sermayesinin diğer bölümünü oluşturur. Bu eserlerin sermaye türleriyle etkileşimini incelemek gerekirse, Hunayn’ın ekonomik sermaye yatırımı sayesinde kütüphanesinde topladığı eserleri okuması içselleştirilmiş kültürel sermayenin birikimini sağlamıştır. Böylece edindiği alan bilgisi ile dil yetkinliği sayesinde gerçekleştirdiği çeviri eser üretimi, nesneleşmiş kültürel sermayesini geliştirmiştir. Bu zenginleşmiş

kültürel sermayenin sonucunda kültürel eşya olarak ürettiği çeviri eserler karşılığında ekonomik sermayesi de yükseliş göstermiştir. Dolayısıyla Hunayn'ın nesneleşmiş kültürel sermayesini etkin bir şekilde kullanması, farklı sermaye türleri arasında dönüşümü sağlamıştır. Sonuç olarak kütüphanesindeki donanımı, çevirileri ve telif eserleri Hunayn'ın “nesneleşmiş kültürel sermaye unsurlarıdır” (*objectified cultural capital elements*).

Bourdieu (1986, s. 20) kurumsallaşmış kültürel sermaye olarak diploma gibi akademik nitelikleri ele alır. Bu tür sermayenin avantajı, akademi özelliği taşıyan bir kurum tarafından verilerek kişinin içselleştirilmiş kültürel sermayesini yasal olarak doğrular nitelikte olmasıdır. Hunayn'ın, dönemin ünlü bir doktoru olan Yuhanna'dan tıp eğitimi alması ve daha sonra İskenderiye'de tıp öğreniminin yanı sıra Arapça ve Süryaniceye çeviri yapabilecek nitelikte Yunanca dil becerisini geliştirmesi kültürel sermaye kapsamında değerlendirilebilir. Ancak bu kültürel sermayenin, bir akademik kurum tarafından onayı o dönemde söz konusu olmadığı için Bourdieu'nün kurumsallaşmış sermaye kavramıyla uygunluğu tartışmaya açık olabilir. Steinmetz'in (2011, s. 46) “*Bourdieu's main theoretical concepts – habitus, field, cultural and symbolic capital – are all inherently historical*” ifadesi, Bourdieu'nün tarihsel çalışmalara metodolojik katkısı olduğunu ileri sürer. Ancak kurumsallaşmış kültürel sermaye kavramı yalnızca 1950'lerden sonra yasal bir kurumun diplomalı eğitim vermeye başladığı tarihten sonraki vakaları kapsayabilmektedir. Yani bu tür sermaye, Bourdieu'nün de belirttiği gibi (1986, s. 20), akademi tarafından verilen kültürel yetkinlik sertifikasıyla tasdik edildiği için yalnızca modern üniversitelerin oluşumundan sonraki döneme dair çalışmalarda kullanılabilir. Diğer bir yandan, bu sermayenin değerlendirilmesinde dönemsel şartlar da göz önünde bulundurulabilir. O dönem bilim insanlarının yaygın bir şekilde kendi öğrenci grubuna usta-çırak eğitimi vermesi, bu eğitimi kurumsallaşmış kültürel sermaye kapsamına almak için bir gerekçe olabilir. Ayrıca akademi dışında, Hunayn'ın resmî bir kurum Beytül Hikme bünyesinde yetkinliğin sergileyebileceği müdür görevini icra etmesi de bu sermayeye kurumsallaşmış nitelik sağlayabilir. Ancak Hunayn için dönemin usta-çırak eğitimi ve yetkinliğini kanıtlayan kurumsal pozisyonu, Bourdieu'nün kurumsallaşmış kültürel sermaye tanımının sınırlarını bir anlamda zorlamakta ve bu tür sermayenin kapsamında bir belirsizlik yaratmaya neden olmaktadır.

Ekonomik sermayeden temel alan sosyal sermaye, “karşılıklı tanınırlık ve itibar ilişkilerinden oluşan sürdürülebilir çevreye sahip olmakla bağlantılı mevcut veya potansiyel kaynakların toplamıdır” (Bourdieu, 1986, s. 21). Bir anlamda sosyal sermaye, tanıdık ve itibar ilişkilerinden oluşan bir ağ olarak yorumlanabilir, ancak söz konusu bu ilişkilerin faydacı (*pragmatic*) olması için ağdaki kişilerin ekonomik ve kültürel sermayeye sahip olması gerekir. Bu doğrultuda Hunayn'ın sosyal sermayesi, zamanla kültürel alanda önemli konumda bulunan kişilerle edindiği tanışıklıklara dayanır ve Beytül Hikme'nin başına geçme sürecinde önemli bir rol oynar. Öyle ki Hunayn'ın, İskenderiye'den iyi derecede Yunanca bilgisi sayesinde Bağdat'a döndükten sonra saray hekimi Cibrail'le tanışması, çevirmeni olarak zamanla itibar kazanması, sosyal sermaye birikiminin ilk adımı olarak görülebilir. Daha sonra Cibrail aracılığıyla tanıştığı ve çeşitli alanlarda yaptığı çeviriler sayesinde dönemin varlıklı hâmilerinden Musa'nın üç oğluyla kurduğu ilişki ise sosyal sermaye birikiminin ikinci adımı olarak değerlendirilebilir. Bu birikimin zirve yaptığı son adım ise üç oğul yardımıyla halife Memûn'la tanışarak Beytül Hikme'ye müdür olarak atanmasıdır (bkz: O'Leary, 1949, s. 114-115). Ancak Hunayn'ın müdür olma süreci sosyal sermaye açısından tek taraflı bir faydacılık (*one-sided pragmatism*) olarak düşünülmemeli, kaliteli tercümeleriyle hâmilerine hizmet etmesi de karşılıklı bir faydacılık (*mutual pragmatism*) olarak değerlendirilmelidir. Hatta Hunayn'ın, kendi sosyal ağı içinde oğlu İshak bin Hunayn ve yeğeni Hubeş bin Hasan'ın da arasında bulunduğu çok sayıda çevirmen eğitmiş olması (a.g.e., s. 115), birbirleri için sosyal sermaye üreten bir grup oluşturduğunu da gösterir. Özetle Hunayn'ın sosyal sermayesi, önce Beytül Hikme'nin müdürü olma sürecinde üç adımlı bir tanışmayla karşılıklı faydacılık olarak ön plana

çıkması, daha sonra kendi oluşturduğu öğrenci grubuna aktardığı bilgi ve deneyimle ağırlıklı olarak “katkısız faydacılık” (*contributive pragmatism*) düzeyinde gelişmiştir.

Burada ele alınan ekonomik, kültürel ve sosyal sermayelerin sahibine alan içinde sunduğu ayrıcalıkları artıran diğer bir kavram ise “kıtlık değeri”dir (*scarcity value*). Bourdieu (1986, s. 18) kıtlık değerini, alandaki nadirliği sayesinde sahibine önemli faydalar sağlayan büyük bir sermaye olarak tanımlar ve örnek olarak okuma yazma bilmeyenlerin dünyasında okuyabilmenin getirdiği ayrıcalığı verir. Bu kavram Hunayn’ın sermayeleri için değerlendirildiğinde, ilk olarak dil bilgisi ön plana çıkmaktadır: dönemin çevirmenlerinin aksine Yunanca, Süryanice ve Farsça dillerinde en bilgili kişi olması, kendi eğittiği çevirmenlerden bile Arapça’da daha yetkin olması (Osman, 2012, s. 165-166), içselleştirilmiş kültürel sermayesine önemli ölçüde kıtlık değeri sağlamaktadır. Ayrıca çeviriye dair düşüncelerini de bu kavram kapsamında değerlendirmek mümkündür. Hunayn’ın kendi dönemindeki çevirmenlerin aksine kelimesine çeviri yerine söylem düzeyinde anlam aktarımına önem vermesi, Arapçada ürettiği yeni terimlerin ve bilimsel üslubun hâlâ geçerli olması ve çevirilere şerh düşen ilk çevirmenlerden biri olması da (a.g.e., s. 169-171) bu sermaye türünün taşıdığı kıtlık değerinin kanıtıdır. Son olarak çeviri eserlerinin sayısı ile döneminin en üretken çevirmeni olarak görülmesi de nesnelleşmiş kültürel sermayesinin içerdiği kıtlık değerini gösterir. Tüm bunlar ele alındığında Hunayn’ın sahip olduğu yetkinliklerin kıtlık değeri, onu diğer tercümanlara göre üstün bir konuma koymakta ve “çevirmenlerin şeyhi” olarak adlandırılmasına (a.g.e., s. 162) yol açmaktadır. Dahası Hunayn’ın kültürel sermayelerinin taşıdığı kıtlık değerinin avantajı, emeğinin altın üzerinden ücretlendirilmesiyle ekonomik sermayesine; yüksek bilgi ve deneyimini aktardığı öğrenci grubuyla sosyal sermayesine yansır. Bu yansıma da Hunayn’ın sermayeler arası “dönüştürülebilir kıtlık değerini” (*convertible scarcity value*) gözler önüne serer.

3. BOURDIEU’CÜ YAKLAŞIMLA HUNAYN VE BEYTÜL HİKME

Diğer bir açıdan, Hunayn’ın Beytül Hikme’nin müdürü ve dönemin en üretken çevirmeni olma sürecini aydınlatan sermayelerinin bireysel, kurumsal etkileri ve katkılarının yer aldığı Bourdieu’nün “alan” (field) kavramı göz önünde bulundurulmalıdır. Bu bağlamda, Bourdieu ve eski öğrencisi sosyolog Loïc Wacquant’ın kaleme aldığı *An Invitation to Reflexive Sociology* (1992, s. 97) kitabında “alan”, bireylere veya kurumlara ait konumlar arası nesnel ilişkiler ağı olarak tanımlanır. Yani Hunayn’ın birey, Beytül Hikme’nin kurum olarak yer aldığı alanın, müdür-kurum ilişkilerinden dolayı birbirleriyle yoğun bir etkileşim alanı olduğu söylenebilir. Bu etkileşim alanı içinde, Hunayn’ın dönem için büyük bir öneme sahip olan Beytül Hikme’ye katkıları üç açıdan açıklanabilir: (a) çeviri ve telif, (b) eğitim ve (c) temsil.

Hunayn’ın Beytül Hikme’ye ilk katkısı, dönemin alimlerine okuma salonları ve derslikler sunan kurumun kütüphanesine sunduğu çeviri eserleridir. Hunayn’ın meslek hayatı boyunca Platon’un Devlet yapısını; Aristo’nun Kategoriler, Önermeler, Birinci Analitikler, İkinci Analitikler, Topikler ve Sofistik Deliller kitaplarından oluşan Organon eserini; Proklos’un Nedenler Kitabı’nı (Delisle ve Woodsworth, 2012, s. 107) ve Galen’in 92 yapıtını çevirmesi (Osman, 2012, s. 162), Beytül Hikme’nin Antik Yunan bilimi ve felsefesini dönemin Arap kültürel alanına tanıtmaya yardımcı olmuştur. Ayrıca dönemin çeviri geleneğine uygun olarak bu metinlere yorum, özet, açıklama niteliğinde şerhler eklemesi, erek kültürel alan okurlarının bu eserleri alımlamasını kolaylaştırarak bilimsel çevrelerdeki tartışmaları hızlandırmıştır. Hunayn’ın erek dil odaklı çeviri yaklaşımıyla bilimsel terimlere Arapça karşılık önermesi ise, Arap kültürel alanına kavramsal ve terminolojik bir katkı sunmuş, kültürel üretim merkezi niteliğiyle Arapçanın bilim dili olarak yaygınlaşmasını sağlayan Beytül Hikme’ye yardımcı olmuştur. Bu çeviri yaklaşımının bir diğer katkısı ise tıpta uzman olmayan veya felsefeye aşina olmayan

kişilerin de anlayabileceği bir erek metin üretilmesiyle Beytül Hikme bünyesindeki öğrencilere de bilgi aktarımı sağlamıştır (Delisle ve Woodsworth, 2012, s. 109). Hunayn'ın Beytül Hikme'ye son katkısı ise tıp, felsefe ve veterinerlik alanlarında kaleme aldığı telif eserlerdir. Yaklaşık 80 telif eser üreten Hunayn, kurum salonlarını ziyaret eden âlimlerin yalnızca çeviri değil, telif eserlere de erişmesini sağlamış, böylece Arap dilinde bilimsel üretimin mümkün olduğunu göstererek benzer yapıtların yazımını teşvik etmiştir. Özetle Hunayn'ın ürettiği çeviri ve telif eserlerin, Beytül Hikme aracılığıyla okurla buluşarak erek alanda, Arap dünyası için “eser odaklı kültürel sermaye gelişimi” (*work-oriented cultural capital development*) rolünü üstlenmiş olduğu ileri sürülebilir.

Hunayn'ın Beytül Hikme'ye ikinci katkısı ise kurum bünyesinde eğittiği çevirmenlerdir. Oğlu İshak bin Hunayn ve yeğeni Hubeys bin Hasan'ın da arasında bulunduğu çok sayıda çevirmeni eğitmesi ve Beytül Hikme'de çevirmen istihdamını sağlaması, kurumun çeviri faaliyetlerinin sürekliliğini güvenceye almıştır. Nitekim günümüze kadar ulaşan, oğlu İshak'ın çevirdiği Aristo'nun Fizik kitabı, Yunan tıp tarihi üzerine derlediği bir eser ve Öklid'in bir problemi üzerine yazdığı matematik kitabı (Gutas, 2003, s. 129), Hunayn'ın Beytül Hikme için eğittiği çevirmenlere ait başarının bir örneğidir. Ayrıca oğlu İshak ve yeğeni Hubeys'in Yunanca'dan Arapça'ya ya da Süryanice'ye yaptığı çeviri eserler (Meyerhof, 1926, s. 690-701), Hunayn'ın bıraktığı mirasın devam ettiğinin bir göstergesidir. Dolayısıyla Hunayn'ın bir çevirmen grubuna verdiği eğitim ve bu grubun yürüttüğü çeviri faaliyetlerinin, mirasının devamlılığı adına Arap yarımadasında “eğitim odaklı kültürel sermaye gelişimini” (*education-oriented cultural capital development*) teşvik ettiği görülebilir.

Hunayn'ın Beytül Hikme'ye üçüncü katkısı ise, müdürü olduğu kurumu uluslararası boyutta temsil etmesidir. Hunayn'ın ürettiği eserlerin kendi döneminden sonra bile yüzyıllar boyunca kullanılması, kurum müdürünün küresel bilgi aktarımındaki rolünü belirginleştirir. Örneğin tıbbı giriş niteliğindeki Kitâbü'l Mesâ'il fit-tıbb (Tıp Soruları Kitabı) eserinin Arap dünyasında ve Latince çevirisiyle Batı dünyasında Orta Çağ boyunca tıp eğitiminde kullanılması (Katipoğlu ve Kutluer, 1998, s. 378), Hunayn'ın Beytül Hikme üzerinden kültürel alana uzun vadeli öğretim katkısını gösterir. Dahası, telif eserlerinin Latince, İngilizce, Fransızca, Almanca ve İbranice çevirileriyle 20. yüzyılda bile uluslararası dolaşımda kalması; çeviri eserlerinin ise Kahire, Londra, Beyrut ve İstanbul gibi büyük şehirlerde 1991 yılına kadar tekrar basılması (a.g.e., s. 379-380), Hunayn'ın bilim ve felsefeye küresel boyutta katkısını gözler önüne serer. Özetle Hunayn'ın Beytül Hikme'yi hem bilimsel düşünce hem de eğitim anlamında sadece yerel boyutta değil küresel boyutta da yüzyıllar boyunca tanıtmalarının, “bireysel temsil odaklı kültürel sermaye gelişimi” (*representation-oriented cultural capital development*) sağladığı söylenebilir.

Hunayn'ın müdürü olduğu kuruma bireysel katkılarının yanı sıra Beytül Hikme'nin de tüm bileşenleriyle Arap yarımadasının ötesinde, dünyada bilginin aktarımına ve dolayısıyla çeviri tarihine katkıları son derece büyüktür. Öyle ki kurumun izleri, çeviri tarihinde Beytül Hikme'den sonra en yoğun faaliyetlerin yürütüldüğü Toledo'ya, oradan da dolaylı olarak Avrupa'da sanat ve bilimde çığır açan Rönesans dönemine kadar takip edilebilir. Bu izlekte ilk adım, Arapça çeviri ve telif eserlerin Bağdat'tan Toledo'ya taşınmasıyla gerçekleşen bilgi aktarımıdır. Abbasiler'in İslam İmparatorluğu yönetimini ele geçirmesiyle Emevîlerin Endülüs bölgesine kaçması, Arap yarımadasında üretilen çeviri ve telif eserlerin bugün İspanya olarak adlandırdığımız İber yarımadasına aktarılmasını sağlar. Böylece nesneleşmiş kültürel sermayenin aktarılması, Arap İspanya'sının Toledo kütüphanesinde yaklaşık 300.000 eserin birikmesine (Delisle ve Woodsworth, 2012, s. 111) yol açar. Bu birikimin etkisiyle, Hristiyan İspanya'sında ise Kluni Tarikatı'nın kütüphanesinde “dikkate değer, geniş ve eksiksiz bir koleksiyon” olarak bilinen Latince kaleme alınmış mevcut 570 kitapla (Haskins, 1927, s. 43) nicel olarak eser yetersizliği diğer bir açıdan çeviri faaliyetlerini de teşvik etmiştir. Dolayısıyla Beytül Hikme'nin etkisiyle

hem Arap hem de Hristiyan İspanya'sındaki bu girişimler, Toledo'da çeviri hareketlerinin hız kazanmasını sağlamıştır. Bu doğrultuda, çeviri tarihinde farklı bir ekol olarak bilinen Toledo, Arap yarımadasında üretilen kültürel sermayeyi Avrupa'ya aktarma çabasıyla, aslında Beytül Hikme'nin bir uzantısı olarak yorumlanabilir. Böylece Arap bilimini araştırmak için Toledo'ya gelen düşünürlerin Antik Yunanistan'a kadar uzanan bu bilgi birikimini Arapça'dan Latince'ye aktarmaları Beytül Hikme bünyesinde üretilen çeviri eserler sayesinde olanaklı olmuştur. Nitekim felsefe ve sosyoloji profesörü Hilmi Ziya Ülken (2007, s. 2) "ayrı ayrı medeniyetleri açar gibi görünen büyük uyanışlar, hakikatte, gittikçe genişleyen, sürekli fikirlerle birbirine bağlıdır. Bu tefekkürü temin eden de bilhassa tercümedir" ifadesiyle bu yorumu destekler. Özetle Arap yarımadasında başlayan ve Toledo'da devam eden bu çeviri geleneğini, "kurumsal temsil odaklı kültürel sermaye gelişimi" (*institutional representation-oriented cultural capital development*) kapsamında ele almak mümkündür.

Beytül Hikme'nin Toledo çeviri hareketi kadar doğrudan olmasa da sanat ve düşünsel yenilenme dönemi Rönesans'a dolaylı katkısı, kurumun tarihsel etkisini açıklama açısından incelemeye değerdir. Toledo'da başlayan çeviri hareketi ve bilgi arayışının tüm Avrupa'ya yayılıp dönem bilginlerini Skolastik düşünceden kurtarması (Sungu, 1940, s.116), kültürel sermayenin o dönem özgürce gelişmesine zemin hazırlamıştır. Bu doğrultuda çeviri girişimleriyle başlayan Orta Çağ Avrupa'sında kültürel sermaye artışının, Beytül Hikme'nin 9. yüzyıldaki çabalarına kadar dayandığı söylenebilir. Bu çabalar sonucunda, Yunanca metinler o dönem Avrupa'sında okunamadığı için Latince çevirisinde ara dil olarak Arapça'nın kullanılması (Haskins, 1927, s. 280), çeviri yoluyla sermaye gelişimini mümkün kılmıştır. Öyle ki Beytül Hikme, Antik Yunan bilimini Avrupa'ya erişilebilir kılan bir kurum hâline gelmiştir. Avrupa'nın sadece Antik Yunanistan'ı tanınmasını sağlamamış, ayrıca Arap dünyasında gelişen sayı sistemi ve cebir gibi bilimsel katkılarla birlikte (Delisle ve Woodsworth, 2012, s. 115-116) Batı dünyasına daha kapsamlı bir dünya bakışı kazandırmıştır. Bu doğrultuda gelişen entelektüel yenilenme ve kültürel sermaye artışı, o dönemin "on ikinci yüzyıl Rönesans'ı" olarak adlandırılmasına vesile olmuştur. Ülken'in de işaret ettiği gibi, Arapça üzerinden Antik Yunan medeniyetinin tanınması Rönesans sürecine yol açmıştır (2007, s. 214). Dolayısıyla Beytül Hikme'nin Toledo aracılığıyla çeviri tarihine ve Rönesans'a katkıları, "süreç odaklı kültürel sermaye gelişimi" (*process-oriented cultural capital development*) olarak değerlendirilebilir.

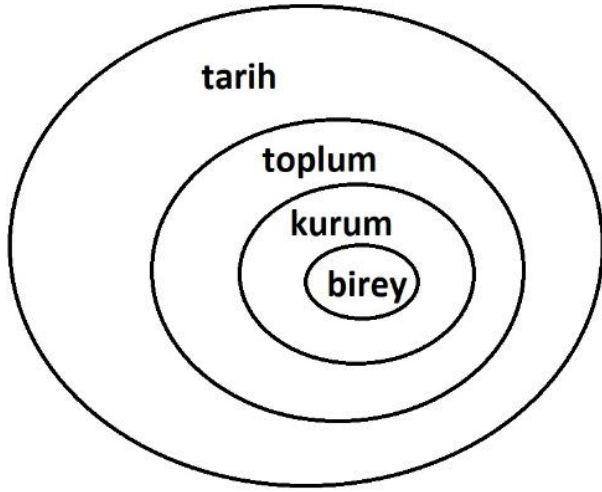
SONUÇ

Genel bir değerlendirme yapıldığında bu çalışmada, öncelikle çeviri tarihinin dönüm noktası Beytül Hikme kurumunun rolü, işlevi, kurucu etkenleri ve kurumsal yapısının unsurları ele alınmıştır. Bu unsurlardan hareketle de Beytül Hikme'nin önemli bir eyleyicisi ve müdürü Hunayn bin İshak'ın kültürel alan içinde öncü bir figür hâline gelme süreci, sosyolog Pierre Bourdieu'nün ileri sürdüğü "habitus" ve "sermaye" kavramları doğrultusunda incelenmiştir. Buna göre Hunayn'ın içinde doğduğu toplum ve dönem, ailesi, eğitimi ve meslek hayatı habitusunu şekillendiren temel faktörler olarak görülmüştür. Bu temel faktörler üzerinden gelişen sermayeler incelendiğinde, öncelikle gençliğinden itibaren yeterli düzeyde sahip olduğu ekonomik sermayesi diğer sermaye türlerine temel oluşturmuştur. Hunayn'ın kültürel sermayesi ise dil bilgisi, tıp eğitimi, alan bilgisi, çeviri becerileri ve çeviriye dair fikirleriyle içselleştirilmiş; kütüphanesindeki donanımı, çevirileri ve telif eserleriyle nesneleşmiş forma bürünmüştür. Kurumsallaşmış kültürel sermayesi ise dönemin eğitim yöntemlerine bağlı olarak Bourdieu'nün ileri sürdüğü bu kavrama farklı bir bakış açısı getirmiştir. Nitekim Hunayn'ın aldığı usta-çırak eğitimi ve yetkinliğini kanıtlayan kurumsal pozisyonu, Bourdieu'nün kurumsallaşmış kültürel sermaye tanımının sınırlarını zorlamış ve dolayısıyla bu sermaye türünde bir belirsizlik ortaya çıkmıştır. Son olarak Hunayn'ın sosyal sermayesi, edindiği tanışıklıklarda 'karşılıklı faydacılık' ve öğrenci grubuna

aktardığı bilgi ve deneyimi ise 'katkısal faydacılık' niteliğinde geliştirmiştir. Özetle Hunayn, Beytül Hikme'nin müdürü olma sürecinde tüm sermaye türlerinden etkin bir şekilde faydalanmıştır.

Hunayn'ın tüm bu sermayelerinin Beytül Hikme'ye katkıları, çeviri ve telif, eğitim ve temsil olarak üç temel kategoride ele alınmıştır: Bu katkılar, Beytül Hikme'ye ve dönem toplumuna sırasıyla "eser odaklı", "eğitim odaklı" ve "bireysel temsil odaklı kültürel sermaye gelişimi" sağlamıştır. Ayrıca bu kurum, tüm unsurlarıyla dünyada bilgi aktarımına ve Rönesans'a katkılarıyla da ön plana çıkmıştır. Böylece Arap yarımadasında başlayan ve Toledo'da devam eden bu çeviri geleneği, "kurumsal temsil odaklı kültürel sermaye gelişimi"ni de teşvik etmiştir. Sonuç olarak bu çalışmada Beytül Hikme'nin, Toledo üzerinden Rönesans dönemine sanatsal ve düşünsel katkısıyla çeviri tarihine öncülük etmesi, "süreç odaklı kültürel sermaye gelişimi" kavramının ileri sürülebilmesine yol açmıştır. Bu çalışmada sunduğumuz inceleme doğrultusunda, bireysel sermayenin kurumsal, toplumsal ve tarihsel düzeyde katkısını iç içe geçmiş bir bütün olarak değerlendirmek mümkündür. Bireysel sermayeden hareketle sağlanan bu çok katmanlı katkı, Şekil 1'deki gibi resmedilebilir.

Şekil 1. Bireysel sermayenin çok boyutlu katkısı.

Bireysel sermayenin çok boyutlu katkısını gösteren bu küme, Hunayn'dan sırasıyla Beytül Hikme'ye, Arap dünyasına ve Rönesans'a kadar uzanan sahadan bir vaka yoluyla bireyselden tarihsel doğru bir izlek göstermek amacıyla oluşturulmuştur. Bu bağlamda böyle bir izlek oluşturmayı mümkün kılan, araştırmaya konu olan vakanın çeviri faaliyetini kapsamıdır. Nitekim Hunayn'ın çevirmen kimliği olmasaydı hekim kimliğiyle sunacağı katkı çok boyutlu nitelik kazanamazdı. Öyle ki bu çeviri faaliyetinin farklı dil ve kültürlerle uzanması, bireysel sermayenin toplumsal düzeyin ötesine geçmesine ve tarihsel katkı sağlamasına ön ayak olmuştur. Dolayısıyla çevirinin, diğer sosyal faaliyetlerden farklı bir niteliği olduğunu söylemek mümkündür: "çok boyutlu dinamik katkı" (*multidimensional dynamic contribution*). Bilginin diller ve dolayısıyla kültürler arası aktarılmasını sağlayan çeviri, birey, kurum, toplum ve tarih gibi gittikçe genişleyen düzeyler arasında bir dinamizm sağlamaktadır. Sosyal bir faaliyet olarak çevirinin, tarihsel boyutta "yapılandırıcı potansiyele" (*structuring potential*) sahip olduğu söylenebilir. Bu faaliyetin eyleyicisi olan Hunayn, habitusuyla şekillenen yüksek sermayeli bir çevirmen olarak Rönesans'a kadar dinamizm yankılarını çevirmen kimliği sayesinde gerçekleştirmiştir. Bu çalışma, tarihsel süreçte kültürel bilgi aktarımında Beytül Hikme ve müdürü Hunayn bin İshak'ın rolü üzerinden Bourdieu'cü yaklaşımla birey olarak çevirmen ve sosyal faaliyet olarak da çevirinin geniş

katkı potansiyelini ve çok boyutluluğunu gözler önüne sermeye çalışmıştır. Bu doğrultuda çeviri ve çevirmen tarihini izlek edinen bu çalışma, bütünleşik yapısıyla Chesterman'ın "çevirmenbilim" (2009, s. 20) ve Pym'in "çevirmen tarihi" (1998, s. ix) kavramlarına ışık tutabileceği ileri sürülebilir.

KAYNAKÇA

- Ahmad, H. (2016). "Hunayn ibn Ishaq." *Aspetar sports medicine journal*, 5(2), 396-399.
- Algeriani, A. A. ve Mohadi, M. (2017). "The House of Wisdom and its civilizational impact on Islamic libraries: A historical perspective." *Mediterranean journal of social science*, 8(5), 179-187.
- Avcı, N. (2000). "İslam dünyasında kütüphaneciliğin doğuşu ve ilk örnekleri (Beytül-Hikme'den Daru'l-Hikme'ye)." *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(1), 5-14.
- Baker, M. (1998). "Arabic tradition." M. Baker (Ed.), *Encyclopedia of translation studies* içinde (s. 316-325). Londra: Routledge.
- Bobrick, B. (2012). *The caliph's splendor: Islam and the West in the golden age of Baghdad*. New York: Simon & Schuster.
- Bourdieu, P. (1977). *Outline of a theory of practice*. (R. Nice, Çev.). New York: Cambridge University Press.
- Bourdieu, P. (1984). *Distinction: a social critique of the judgement of taste*. (R. Nice, Çev.). Cambridge: Harvard University Press.
- Bourdieu, P. (1986). "The forms of capital." J. Richardson (Ed.), *Handbook of theory and research for the sociology of education* içinde (s. 241-258). Westport, CT: Greenwood.
- Bourdieu, P. ve Wacquant, L. (1992). *An invitation to reflexive sociology*. Chicago: University of Chicago Press.
- Browne, E. G. (1921). *Arabic medicine*. Londra: Cambridge University Press.
- Celal, V. (2019). "İslam dünyasında tercüme hareketlerinin felsefi düşüncenin gelişimi açısından üstlendiği rol üzerine bir inceleme." *Felsefe Dünyası Dergisi*, 70, 202-216.
- Chesterman, A. (2009). "The name and nature of translator studies." *HERMES-Journal of Language and Communication in Business*, 22(42), 13-22.
- Delisle, J. ve Woodsworth, J. (2012). *Translators through history: revised edition*. Amsterdam/Philadelphia: Benjamins.
- Demirci, M. (1996). *Beytül Hikme: Kuruluşu, işleyişi, etkileri*. İstanbul: İnsan Yayınları.
- Denord, F., Hjellbrekke, J., Korsnes, O., Lebaron, F. ve le Roux, B. (2011). "Social capital in the field of power: the case of Norway." *The Sociological Review*, 59, 86-108.
- Doolan, K. (2010). "Weight of costs – the financial aspects of student course choices and study experiences in a Croatian higher education setting." *Revija za socijalnu politiku*, 17(2), 239-256.
- Erdem, G. (2013). "İslam kültür tarihinin ilk ilimler akademisi: Beytül-Hikme." *Dini Araştırmalar*, 16(42), 57-77.
- Erden Biçer, Ş. (2020). *Beytül Hikme ve tercüme dönemindeki önemi* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Bursa Uludağ Üniversitesi, Bursa.
- Gutas, D. (2003). *Yunanca düşünce Arapça kültür: Bağdat'ta Yunanca-Arapça çeviri hareketi ve erken Abbasi toplumu*. (Lütfü Şimşek, Çev.). İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Haskins, C. H. (1927). *The renaissance of the twelfth century*. Cambridge: Harvard University Press.
- Hatipoğlu, H. (2012). *Sünen-i İbni Mâce tercümesi ve şerhi*. İstanbul: Kahraman Yayınları.

- Hızlı, M. (1987). "Kuruluşundan Osmanlı'ya kadar medreseler." *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2(2), 273-281.
- Holmes, J. S. (1988). "The name and nature of translation studies." J. S. Holmes (Ed.), *Translated! Papers on Literary Translation and Translation Studies*. Amsterdam: Rodopi, 67-80.
- Johna, S. (2002). "Hunayn ibn-Ishaq: A forgotten legend." *The American surgeon*, 68(5), 497-499.
- Katipoğlu, H. ve Kutluer, İ. (1998). *Huneyn b. İshak*. TDV İslam ansiklopedisi, cilt 18 (s. 377-380). Türkiye Diyanet Vakfı.
- Kaviani, R., Salehi, N., Ibrahim, A. Z. B., Nor, M. R. M., Hamid, F. A. F. A., Hamzah, N. H., ve Yusof, A. (2012). "The significance of the Bayt Al-Hikma in early Abbasid caliphate." *Middle eastern journal of scientific research*, 11(9), 1272-1277.
- Kenan, S. (2015). "Modern üniversitenin oluşumu." *Osmanlı Araştırmaları*, 45(45), 333-367.
- Lyons, J. (2009). *The House of Wisdom: how the arabs transformed western civilization*. New York: Bloomsbery Press.
- Meyerhof, M. (1926). "New light on Hunain Ibn Ishaq and his period." *Isis*, 8(4), 685-724.
- O'Leary, D. L. (1949). *How Greek science passed to the Arabs*. Londra: Routledge Kegan.
- Osman, G. (2012). "The sheikh of translators": The translation methodology of Hunayn ibn Ishaq. *Translation and Interpreting Studies*, 7(2), 161-175.
- Pirinç, A. (2020). "Erken dönem İslam düşüncesinde hikemî gelenek ile felsefî düşüncenin diyalektiği üzerine: Huneyn b. İshâk'ın Nevâdirü'l-Felâsife örneği." *Journal of Islamic Research*, 31(2), 280-97.
- Pym, A. (1998). *Method in translation history*. Londra ve New York: Routledge.
- Steinmetz, G. (2011). "Bourdieu, historicity, and historical sociology." *Cultural Sociology*, 5(1), 44-66.
- Sungu, İ. (1940). "Tercüme ve Renaissance." *Tercüme*, 1(2), 115-119.
- Tanrıverdi, E. (2007). "Arap Kültüründe Çeviri Çalışmalar ve Huneyn b. İshâk Ekolü." *Dîvân: Disiplinlerarası çalışmalar dergisi*, 12(23), 93-150.
- Ülken, H. Z. (2007). *Uyanış devirlerinde tercümenin rolü*. İstanbul: İş Bankası Yayınları.

GÜVENLİKLİ SİTEDE YAŞAM: KENTİN KAOSUNDAN SİTENİN GÜVENLİĞİNE SİĞİNMAK

Fatmanur Tekeli,¹ İbrahim Keş²

Öz

İnsanların en temel gereksinimlerinden biri olan güvenlik ihtiyacı günümüzde toplumun bazı kesimlerinde güvenli siteler aracılığıyla karşılanmaya çalışılmaktadır. Genel bir risk algısı ve bireysel risk algısı üzerinden değerlendirildiğinde ülkemizde bu durum güvenlik yanında sosyal statü ve simgesel tüketim haline gelebilmektedir. Sağlayıcıları açısından aynı zamanda tüketiciler açısından da rant elde etme ve pazarlama stratejisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Çalışmamız Konya merkezinde, nitel araştırma yöntemi kullanılarak yapılmıştır. Örneklem, kartopu tekniği ile seçilmiş ve katılımcılardan yarı yapılandırılmış görüşme formu ile veriler toplanmıştır. Çalışmamızın temel problemi güvenlik algısı ve riske karşı alınan tedbirlerin içinde güvenli sitenin yerini belirlemek ve sakinleri için ayrıksı duruşuna rağmen kentin genel yapısı ile ilişkisini ortaya çıkarmaktır. Çalışma bulgularına göre katılımcıların temel güvenlik kaygısı çocuklar üzerinden şekillenmekte, küresel risklere karşı güvenli sitelerin herhangi bir koruyuculuğu olmadığından hareketle, alınan tedbirler genelde bireysel yönlü olmaktadır.

Anahtar Sözcükler: Güvenlikli Site, Risk, Kent.

¹ Araştırma Görevlisi, Selçuk Üniversitesi Sosyoloji Bölümü, fatmanur.sodali@selcuk.edu.tr, ORCID: 0000-0002-0759-015X

² Doktora öğrencisi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı, ibrahimkes@gmail.com, ORCID: 0000-0002-0892-0704

LIFE AT GATED COMMUNITY: FALLING BACK ON THE SECURITY OF THE GATED COMMUNITY FROM THE CHAOS OF THE CITY LIFE

Abstract

The need for security, which is one of the most basic needs of people, is being tried to be met through gated community in some segments of society today. When evaluated through a general risk perception and individual risk perception, in our country this situation can become social status and symbolic consumption as well as security. It appears as a profit-making and marketing strategy for providers and also for consumers. Our study was conducted in the center of Konya using the qualitative research method. The sample was selected with the snowball technique and data was collected from the participants with a semi-structured interview form. The main problem of our study is to determine the location of the gated community within the security perception and measures taken against risk and to reveal its relationship with the general structure of the city, despite its distinctive stance for its residents. According to the study findings, the main security concern of the participants is shaped by children, and since secure sites do not have any protection against global risks, the measures taken are generally individual-oriented.

Keywords: Gated Community, Risk, City.

GİRİŞ

İnsanların fizyolojik ihtiyaçlarından sonra en temel gereksinimi güvenlik ihtiyacıdır. Farklı zamanlarda farklı şekillerde karşılanan güvenlik ihtiyacının günümüzde karşılanma şekillerinden bir tanesi mekânla -konut- ilgili olarak güvenlikli sitelerde ikamet etme biçiminde karşımıza çıkmaktadır. Güvenlikli sitelerin ortaya çıkışı ve sayıca artması hem küresel olarak artan risk söyleminin ve algısının hem de neo-liberal iktisadi politikaların konut üretimine yansması ve pazarlama stratejilerinin bir sonucudur. Sakinlerine yüksek duvarların yanı sıra yeşil alan, spor tesisi, kafe, market vb. çeşitli imkanlar sunan bu siteler hem sahip olma hem de yaşama maliyetlerinin yüksekliğiyle de sembolik tüketimin bir parçasıdır. Ortaya çıkma ve yaygınlaşma süreçlerinin sonunda sosyolojik yazının dikkatini çeken güvenlikli siteler, özellikle ilk görüldükleri yerler olan sanayi metropollerine üzerine yapılan saha çalışmaları ile araştırmaların konusu olmuştur.

Konya’da ilk olarak 2000’li yılların başında MÜSİAD konutlarının inşa edilmesiyle başlayan güvenlikli sitelerin sayısı şu an çok yüksek boyutlardadır (Sipahi, 2012, s. 120). Buna rağmen Konya özelinde konuyla ilgili sadece iki alan araştırması bulunmaktadır. Bu bağlamda bu çalışma, güvenlikli sitelerde ikamet edenlerin değişen koşullarda bu konutları talep etme nedenleri, konutların sosyal işlevleri ile site sakinlerinin küresel risk algısının tespitine ve konuyla ilgili literatüre katkı yapmak amacıyla yapılmıştır. Bu amaçla Konya'nın merkez ilçelerinde yer alan ve benzer olanaklara sahip farklı güvenlikli sitelerde yaşayan 15 kişi ile görüşme yapılmıştır. Araştırma bulguları ise ilgili literatür çerçevesinde değerlendirilmiştir.

1. GÜVENLİK VE RİSK

İnsanlar, doğaya hâkim olup yaşam alanlarını ve sakinlerini düşmanlarından korumak adına surlarla çevrili şehirler kurdular. Bu bazen doğal bir koruma alanı olarak yüksek ve korunaklı bir dağ ya da tepe üstleri iken bazı yerlerde kaleler şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Güvenlik, “kimi zaman bir ihtiyaç, kimi zaman bir dürtü veya içgüdü, kimi zaman politik kavrayış olarak ele alınmakta” (Arıboğan, 2021, s. 108) olup -nasıl kavramsallaştırıldığı önemli olmadan- insan varlığının en temel gereksinimi olarak yaşamın belirleyicisi olmuştur. Bir dürtü veya içgüdü olarak güvenlik gereksinimi, insanların tehdit ve acı algısı varlığından kaynaklanmaktadır. İnsan bireyselliğinde var olan acıya veya bunun etkisini olmadan önce kaygıya sebepler şunlardır. Freud’a göre “acı bizi üç yönden kuşatır: kaderi çöküş ve yok oluş olan, uyarı işaretleri olarak ağrı ve kaygıdan yoksun kalmayan kendi vücudumuz; karşı durulmaz, acımasız yıkıcı güçlerle bizi mahveden dış dünya ve son olarak da diğer insanlarla ilişkilerimiz” (2021, s. 37) şeklinde sıralanır. Kaygı benzeri duygulanımların etkisi ile ve Freudyan bir bakışla ve güvenlikli sitelerin ortaya çıkışı bağlamında denilebilir ki, tedbir alınması ve dikkat edilmesi gereken tanınmayan dış çevre ve ona dahil olan en önemli etken günümüz toplumlarında diğer insanlardan gelen tehditlerdir. Diğer insanlardan gelebilecek tehditler sadece bir saldırı eylemi değil herhangi bir sokaktan geçerken çatıda onarılması gereken ama ev sahiplerince dikkate alınmayan bir tamirat işlemini benzeri bir durum sonucu ortaya çıkan riskleri de kapsar.

Genel bir adlandırma yapılacak olursa, diğer insanlardan gelebilecek olan tehditlere karşı yapılabilecek şey “inzivaya çekilme, diğer insanlardan kendini uzak tutma, insan ilişkilerinden doğabilecek acılara karşı ilk akla gelen korunma yöntemidir” (Freud, 2021, s. 37). İnzivaya çekilme haricinde, tehdit karşısında bir başa çıkma yöntemi olarak yeni kentsel tasarımlar da kurulmuştur. Bunlardan en önemlisi ve konumuz bağlamında incelenecek olan, günümüzde karşılığı tarihsel benzetmeyle sınırları olan ve surlarla çevrili kale yapılarına benzetilebilecek güvenlikli sitelerdir.

Güvenlik gereksiniminin oluşmasında etken olan tehdit algısının post-modern toplumlarda karşılığı risk ile ifade edilir olmuştur. Fakat Beck ve benzer biçimde risk üzerine oluşan yazında post-modern toplumun tamamlayıcı bir özelliği olarak karşımıza çıkan bir durum olarak ifade edilir. Burada tehdit algısı ve risk arasında kurduğumuz ilişkiden kastımız algı düzeyinde ya da kaygı boyutu üzerinden risk olarak tanımlanan büyük çapta olayların yaşanılan yerden uzakta olmasında rağmen medya ve iletişim araçları üzerinden sanki yaşanılan yerde de benzer bir durumla karşılaşılabilirmiş kaygısı sonucu ortaya çıkmasından dolayıdır. Riski belirleyen tehdit algısı gibi görünse de asıl belirleyici nereden geleceği belli olamayan risklere karşı güvenlik algısından kaynaklanır. Bu algı, belirsizliğin hâkim olduğu ve geniş kapsamlı risklerin varlığından kaynaklanır. Beck'e göre "ileri modernlikte toplumsal risk üretimi, toplumsal servet üretimine sistemli bir şekilde eşlik eder" (2011, s. 21). Eşlik etme süreci ile riskler hem yaygın hem de sistematik hale gelmiş gibi görünmektedir. Bu yöndeki risklerin algılanışı da en az onların gerçekliği kadar önemlidir. Dahası bu türden risklerin -kullanıldıkları siyasal ve kavramsal bağlama göre- risk olarak adlandırılmayacak olanları bile vardır. Bu bağlamda risk, toplulukların ya da daha büyük yapılardan toplumların yönlendirilmeleri amaçlanarak işlevsel bir siyasal amaç için kullanılmaları söz konusu olabilir. Ayrıca, "modernleşme sürecinde üretici güçlerin katlanarak büyümesiyle birlikte tehlikeler ve potansiyel tehditler, daha önce eşi görülmemiş bir ölçekte ortaya çıkmıştır" (Beck, 2011, s. 21). Riskin küresel boyutlarda ortaya çıkmasının teorik açıdan önemi yadsınmamakla birlikte yerel ölçekte ortaya çıkanlara karşı konumuz bağlamında alınan tedbirlerden – ayrıca yaygınlık kazanan- bir tanesi güvenli sitedir. Bu aynı zamanda riskin bu kadar çeşitlilik ve yaygınlık kazanan doğası 'ileri modernleşme' sürecinin ortaya çıkardığı sonuçlar sonrasında yeni bir toplumsallaşma tarzın ortaya çıkmıştır. Güvenli yer ve dayanak ihtiyacı hisseden insan bunu evi ile karşılar. Çünkü "ev insanın belki de hala özlemini duyduğu, güvencede olduğu ve kendini hoşnut hissettiği ilk yerleşim yeri olan ana rahminin yerini tutar" (Freud, 2021, s. 50).

Riskleri üreten modernlik aynı zamanda bireylerin geleneksel güven bağlarını parçalamaktadır. Giddens, modern öncesi ve modern dönemi ontolojik güvenlik kapsamında karşılaştırırken, modern öncesi dönemde var olan akrabalık bağı, mekânsal ve zamansal olarak yerellik, dinsel kozmolojiler ve geleceği bugüne bağlama yolu olarak geleneğin, modern toplumlarda parçalandığının ifade etmektedir. Dolayısıyla modern dünyanın risklerle dolu olmasının ardında yatan nedenlerden birisi de risklerin küresel olmalarının yanında geleneksel güven bağlarının çok az varlık sürdürebilmiş olmasıdır. Modern toplum da kendi güven düzeneklerini inşa eder ancak bu sistemler bireyi modern öncesi toplumdaki gibi kuşatmaz. (Giddens, 2000, s. 103) Modernlik aynı zamanda insanları bireysel yaşamaya ve düşünmeye zorlamaktadır. Bu zorlama o kadar güçlüdür ki Simmel'e göre "Modern hayatın en derin sorunları, bireyin, bunaltıcı toplumsal güçler, tarihsel miras, dışsal kültür ve hayat tekniği karşısında kendi var oluşunun özerklik ve bireyselliğini koruma talebinden doğar" (2020, s. 317). Bireyselleşmenin artması toplumsal bağların azalması ve Giddens'in saydığı tüm güven düzeneklerinin etkisinin azalması ile bireyler modern dünyada temkinli ve ihtiyatlı olmak durumunda kalmaktadırlar. Bu ihtiyatın maddi görünümünden biri de güvenli sitedir.

2. GÜVENLİKLİ SİTE

Hem risk hem de güvenlik gereksiniminin karşılığı olarak günümüzde bir gereksinme türü haline gelen ve tüketim nesnesi dönüşmesinin maddi görünümü güvenli sitedir. Fakat bu risk ve güvenlik talebi daha çok bireysel belki de bölgesel risklerle sınırlıdır. Küresel ölçekli riskler için olmasa da güvenli siteler ile toplumsal olarak var olan risklere karşı güvence vadeden yapılar ortaya çıkmaktadır. Tabii ki güvenli sitelerin sakinlerine sunduğu güvenlik özellikle sosyal ilişkilerden doğabilecek riskler gibi yerel risklerle sınırlıdır. Aslında burada yapılmak istenen şey toplumsal bir olgu

olarak gördüğümüz riskin kaynakları ve sebepleri üzerinden psikolojik alana geçişin sağlanmasıdır. Bu bir anlamda -Freud'un kavramsallaştırmasıyla- bireyde patolojik olanın toplumda incelenmesi durumunu ortaya koymaktadır. Peki neden patoloji? Çünkü toplumda normal kabul edilen yapıların ya da yaşam alanlarının yerine, modern zamanların 'heterotopya'ları olarak güvenlikli sitelerin ortaya çıkması, toplumsal patolojinin göstergesidir.

Güvenlikli site ile aslında kent içinde mekânın hiyerarşik düzeni bağlamında güvenlikli hale getirilen sitelerin, toplumsal yaşamda hiyerarşinin üst sınırlarında yer alması ve bunun simgesel kullanımı göze çarpmaktadır. Sınırları belli bir yerleşim yeri olarak kent içinde kendine ait sınırları olan yeni - geleneksel şekilde olmayan- bir yerleşim birimi ortaya çıkmaktadır. Modern yaşamın dönüştürücü etkisi ile ortaya çıkan yeni risk faktörlerinden bir kısmına karşı doğal olan ile -normal yapılaşma- arasındaki bağın koparılıp, Köksal Alver'in ifadesiyle "siteril" (2013) bir dünya -yapay³- yaşam alanları oluşturulmaktadır. Foucault, "mekânın hiyerarşik yerler bütünü olarak Orta Çağ'da; kutsal ve dünyevi yerler, korunaklı yerler ve tersine açık ve korunmasız yerler, kentsel yerler ve köylük yerler" (2019: 284) olarak tasnif edildiğini ifade etmiştir. Bu ayrıma göre korunaklı yerler olan güvenlikli siteler tamamen mükemmel öteki yerler olarak değerlendirilebilir. Buralar ayrıcalıklı yerler olarak belli bir düzenlilik ile oluşturulur. Foucault'un tanımladığı heterotopya farklı bir anlamda kullanılsa bile, güvenlikli siteleri kriz heterotopyası olarak değerlendirmek mümkündür. "İlkel denem toplumlarda kriz heterotopyaları diye adlandırdığım belli bir heterotopya biçimi vardır, yani toplum karşısında ve inşaların içinde yaşadıkları insani ortamda kriz durumunda bulunan bireylere -yetimhaneler, hamile kadınlar, yaşlılar, vs.- ayrılmış ayrıcalıklı, kutsal ya da yasak yerler vardır" (Foucault, 2019, s. 288). Güvenlikli siteler bu tanıma, toplumda sürekli var olan güvenlik krizi sebebiyle ayrıcalıklı ve dışardan girişlerin izne tabi olduğu mekânlar olmasıyla bir benzerlik taşırlar. Bu benzerliğin kurulabileceği diğer bir etken mekânın ayrıcalıklı olması ve içerisinde temel toplumsal ihtiyaçların karşılanabileceği -havuz, spor salonları, kafeterya ve hatta kreş-anaokulu gibi- yerlerin mevcut olmasıdır. Ayrıca kriz heterotopyaları mekânı olarak değerlendirilebilecek olan güvenlikli siteler, aynı zamanda gönüllü bir kapatılmayı da beraberinde getirir.

Güvenlikli siteleri ayrı bir kategori olarak değerlendirmek kendinde içkin olan bir ayrıştırmayı barındırır. Ayrıştırmada başat rol kendine yetebilen yapılar olarak oluşturulmaya çalışılması sebebiyledir. Ayrıca her ne kadar bağımsız bir görünüm sergileseler de sonuç olarak kentin bir parçası olup kente aittirler. Bu bağlamda kentin bir göstereni olarak değerlendirilebilir. Yani kentte var olan konut biçimleri üzerinden kentte yaşayan insanların ortaya çıkardığı toplulaşma biçimleri ortaya çıkarılabilir. Bu durum Konya özelinde yeni yapılaşma yerleri -Sancak ve Yazır mahallerinde site ve güvenlikli site iken, Yaka Meram mahallesinde villa tarzında- ortaya çıkmaktadır. Ayrışmanın bir boyutu da dışardan bakışla güvenlikli sitenin geleneksel kent yapılaşmasını doğal olarak kabul ettiğimizde doğal olmayan bir yapı olarak karşımıza çıkar. Bu doğal olmayan ifadesi de toplumun genelinden ayrışmasındandır. Ayrışma ise geleneksel yerleşim modelleri ve toplumsal ilişkiler yerine yenisini -daha doğru bir ifade ile yeni olanın yaygın hale gelmesi- koymanın sembolik görünümünden Kaynaklanmaktadır.

"Uygarlık, insanın mutluluk olanağının bir bölümünü bir parça güvenlik ile takas etmiştir" (Freud, 2021, s. 72). İnsanların daha fazla mutlu ya da huzurlu olacakları ortam elde etme imkânını güvenlik ile takas etmeye en güzel örnek bireysel bağlamda güvenlikli sitelerdir. Bu takasın başka bir

³ İlk kuruldukları dönem açısından durum böyle iken artık hem metropol dışında hem de taşrada artan yaygınlığı ile artık kanıksanmış ve normal kabul edilen yapılaşmalara dönüşmüştür. Hatta ilgili çalışmaların yapıldığı dönemde kendine yeten mekânlar olarak var olurlarken günümüzde sadece belli ihtiyaçlar dâhilinde minimize edilip temel taleplere karşılık verme amacı taşır hale gelmişlerdir. Mesela güvenlikli giriş çıkış ve çocuk parklı apartmanlar şeklinde karşımıza çıkmaktadırlar ve yaygın hale gelmesi ve normal kabul edilmesinin sebebi de bu durum olabilir.

boyutu da ortaya çıkan karşılıkları-maliyetleridir. “Güvensizlik koşullarında yaşamak bir Risikoleben’dir (riskli hayat) ve üstlenilen risklerin maliyetlerini ödemek zorunda olan eyleyen kişidir” (Bauman, 2020, s.65). Bu karşılıklar maddi -yüksek satış ve kira bedeli- ile sosyal -komşuluk ilişkileri- maliyetlerdir. İnsanların genel sorunu olmakla birlikte, güvenli sitelerin modern bir inziva şekli olması, sosyal ilişkilerin gerilemesine yol açabilmektedir.

Güvenlik karşılığında feda edilen şeyler, bireysel mutluluk ve toplumsal katılım arasındaki gerilimdir. “Kendini belli mekânlarla ifade eden yahut belli mekânlar etrafında konumlandırılan insan için mekân, bir referans alanı haline gelmektedir” (Alver, 2013, s. 12). Yeni bir toplumsallaşma biçimi olarak güvenli siteler toplumsal hiyerarşide farklı bir hayat tarzı ortaya çıkarmaktadır. Mülkiyet sahipliği, sınıf bağlamında toplumsal ayrışmanın hem etkeni hem de sonucudur. Yani mülkiyet varsa sınıfsal statü değişmiştir ve aynı zamanda bu mülkiyet edinmenin sonucu olarak ortaya çıkmıştır.

Güvenli sitelerin statü ve mülkiyet ilişkisi bağlamında değerlendirilmesi Türkiye örneğinde önem kazanmaktadır. Özellikle 1980 ve sonrası dönemde statü ve yatırım aracı olarak kendine yer bulmuştur. Amerika’da, Afrika’da ve Asya’da yer alan ülkelerde güvenli sitelerin ortaya çıkma nedenleri genellikle “etnik, ırksal ve sınıfsal şiddet ve gerilim” olurken; Türkiye’de tüketim kültürünün sonucu olarak, bu sitelerde yaşamının verdiği prestij temel beklenti noktası olmuştur (Polat & Kartal, 2018, s. 63, 69). Tabii ki Türkiye’de güvenli sitelerin ortaya çıkışında farklı etkiler de söz konusudur. “Türkiye’nin dışa açılması, ulusal kalkınma döneminin sona erışı, büyük şirketlerin yerli pazara girişi, büyük şehirleri küresel şehirlere dönüştürmek isteyen büyük sermayenin iç siyasi gelişmeler sonucu avantajlı konuma yükselmesi, kentten uzak bir hayat tarzı arayışında olan yeni orta veya üst orta sınıfların ortaya çıkışı, kentsel arazinin bir rant kaynağına dönüşmesi önemli olan nedenlerdir” (Aliaoğlu, 2015, s. 159). Bu gelişmelerin ilk yaşandığı şehir olan İstanbul, güvenli sitelerin ilk ortaya çıktığı ve dolayısıyla konu ile ilgili ilk çalışmaların da yapıldığı şehir olmuştur. Daha sonra diğer şehirlerde de güvenli siteler oluşmaya başlamıştır. Konya’da 2000’lerin başında yapılan MUSİAD Konutlarıyla güvenli site konsepti gelişmeye başlamış ve hızlı bir biçimde artarak, bugün için tüm merkez ilçelerde çok sayıda güvenli site ortaya çıkmıştır (Sipahi, 2012, s. 118).

Konya’da güvenli siteler ile ilgili yapılan saha çalışmalarına bakıldığında Alver tarafından 2006-2009 yılları arasında yapılan ve Konya’yı da içine alan üç şehirde gerçekleştirilen saha araştırmasında, güvenli sitede yaşayanların ekonomik sermaye olarak benzer ancak “kültürel, sembolik, sosyal sermaye” açısından homojen olmadığı; güvenli sitelerin tercih edilme amacının güvenlik ve konforun yanı sıra statü göstergesi ve yatırım amacı olduğu; güvenli sitede yaşayanların toplumdan kaçma gibi bir niyeti olmasa dahi güvenli site konseptinin doğal olarak izolasyona neden olduğu sonuçlarına ulaşılmıştır (2013, s. 185-188). Bu çalışma aynı zamanda Konya’da bu konuyla ilgili yapılmış ilk çalışmadır. Diğer önemli bir çalışma, Sipahi (2012) tarafından yapılmıştır ve bu çalışmanın sonuçları da Alver’in araştırmasını desteklemektedir. Bu çalışmalar dışında mimarlık, coğrafya, kamu yönetimi, şehir planlama gibi alanlarda yapılan araştırmalar bulunmaktadır. Konya fazla sayıda güvenli siteye sahip olmasına rağmen, fark edildiği üzere bu alanda çok az sayıda çalışma bulunmamaktadır. Bu çalışmanın motivasyonlarından biri bu eksikliğe sunulabilecek katkıdır. Diğer bir nokta küresel risk söyleminin arttırdığı güvensizlik algısının karşısında, yerel tehlikelerden korunarak yaşayan bireyler için genel risk söyleminin yarattığı etkiyi anlamak ve bu tür tehlikelere karşı ne tür önlemler aldıklarını araştırmaktır.

3. ARAŞTIRMA YÖNTEMİ

Bu araştırma Konya’da güvenlikli sitelerde yaşayan bireylerin, genel olarak site yaşamları hakkında bilgi sahibi olmak, yerel ve küresel bazda güvenlik ile ilgili düşüncelerini anlamak amacıyla yapılmıştır. Bu amaç doğrultusunda nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Nitel araştırma; gözlem, görüşme, doküman analizi gibi veri toplama tekniklerini kullanan ve “insana dair olgu ve olayların, kendi bağlamından kopmadan ve derinlemesine anlaşılmasını” sağlayan bir araştırma yöntemidir (Baltacı, 2019, s. 369-370). Örneklem oluştururken amaçlı örnekleme tekniklerinden biri olan kartopu örnekleme tekniği kullanılmıştır. Amaçlı örnekleme (seçim) tekniğinde araştırmacı, araştırma probleminde ve amacına uygun olarak kişileri ve mekanları kasten seçmektedir (Maxwell, 2022, s. 96; Creswell, 2023, s. 158). Kartopu örnekleme tekniğinde ise görüşmecilere, çalışmanın konusu ile ilgili referans bir kişi aracılığıyla ulaşılmaktadır (Yağar & Dökme, 2018, s. 5). Örneklem nicel araştırmanın bir parçası olması nedeniyle nitel araştırma terminolojisi içerisinde kafa karışıklığı yaratmaktadır. Bunun temel nedeni nitel araştırmanın amacının nicel araştırmanın aksine bir popülasyonu temsil etmek değil, sosyal ilişkilere dair bilgileri derinleştirmektir (Neuman, 2022, s. 395). Bundan dolayı nitel araştırmada örneklemin, sayısal çoğunluğundan çok; konu ile ilgili ayrıntılı bilgi verebilecek kişilerden oluşması önemlidir. Bu doğrultuda nitel çalışma için veri doygunluğu örnekleme hacminin belirlenmesi için önemli bir kriterdir. Veri doygunluğu artık yeni bir bilginin gelmemesi ve verilerin tekrar etmesi durumunu ifade etmek için kullanılmaktadır (Baltacı, 2018, s. 237,261). Bu çalışmada da görüşmeci sayısı veri doygunluğuna göre belirlenmiştir.

Çalışma Konya Merkez ilçelerinde yer alan, Stage Residence, Doğaşehir Sitesi, MÜSİAD Konutları, Mete Konakları ve Zirvepark sitelerinde yapılmıştır. Araştırma sırasında demografik soruların yer aldığı yapılandırılmış ve araştırma sorularının yer aldığı yarı yapılandırılmış görüşme formu araştırmacı tarafından katılımcılara sorulmuştur. Yarı yapılandırılmış görüşme formu, Şahin (2016) tarafından yapılmış ve "Neoliberal kentsel dönüşümün yeni mekânsal alanları olarak güvenlikli siteler: İstanbul örneği üzerinden kapalı yerleşimlerin risk ve güvenlik bağlamında incelenmesi" isimli doktora tez çalışmasında kullanılan sorulardan referans alınarak oluşturulmuştur. Şahin araştırmasının temel kurgusunu neoliberal dünyada iş ve çalışma dinamiklerinin gündelik hayata etkisini temel alırken bu araştırma risk ve güven temalarını merkeze almaktadır.

3.1. Çalışma Grubu

Araştırma kapsamında toplam 15 kişi ile görüşülmüştür. Görüşülen kişiler demografik özellikleri ile betimlenecek olursa, katılımcıların; 8’i kadın, 7’si ise erkektir ve yaşları; en düşük 26, en yüksek 56 olmakla birlikte, ortalaması 40’tır. Katılımcılar; 8 kişi üniversite, 2 kişi doktora, 2 kişi yüksek lisans, 1 kişi ön lisans, 1 kişi lise ve 1 kişi de ilkokul mezunudur. Ev hanımı olan 2 kişi dışında tüm katılımcılar çalışmaktadır. Çoğunluğun evli olduğu (n: 14) örneklem içerisinde sadece 1 kişi bekar ve evli olanların genellikle 2 olmak üzere en fazla 3 çocukları vardır. Aylık hane gelirlerine göre en yüksek 70.000, en düşük 15.000 olmak üzere; araştırmaya katılanların ortalama gelirleri 37.357 TL’dir. Türkiye’nin son dönemlerde içerisinde bulunduğu enflasyonist ortamda görüşmecilerin gelirlerini daha iyi anlamlandırmak adına, bu çalışmanın gerçekleştirildiği 2023 yılının şubat ayında asgari ücretin net 8506 TL olduğunu belirtmekte fayda vardır (Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, 2024).

4. ARAŞTIRMANIN BULGULARI

4.1. Neden Güvenlikli Site? Olanaklar ve Güvenlik

Bilindiği gibi güvenlikli site; sakinlerine sadece yüksek duvarlar, kameralar ve güvenlik kulübesinde bekleyen kişiler sunmamakta. Aynı zamanda kentin kişilere sunduğu bazı imkanları, güvenli ve izole bir alanda konsantre bir biçimde üretmektedir. Bunlar büyük ve düzenli bir peyzaj alanı, havuz, kapalı spor kompleksi, market, kreş gibi bireylerin normal şartlarda ulaşması için güvenli alanlarını terk etmek zorunda kaldıkları imkânlardır. Bu açıdan güvenlikli siteleri kişiler için cazip kılan şey, sadece kentin kaosundan izole bir yaşam sunması değildir. Sitenin sunduğu yaşam aynı zamanda ev konforunda ve güvenliğinde ulaşılabilen bu tür imkanlardır. Bu minvalde görüşmecilere ilk olarak oturdukları siteyi neden tercih ettikleri, sitenin sunduğu imkânlar ve güvenlik düzeyi ile ilgili sorular sorulmuştur. Görüşmeciler daha çok güvenlik ve sosyal tesis olanaklarını ön plana çıkarmışlardır. Koç tarafından Konya’da yapılan çalışmada da benzer sonuçlar elde edilmiştir (2020, s. 92). Sitenin sunduğu imkânlar ve güvenlik düzeyi ile ilgili olarak alınan cevaplar, katılımcıların kendi hayatında beklenti ve güvenliğin yöneldiği alanları göstermesi açısından önemlidir. Bunun nedeni daha önce de ifade edildiği gibi, görüşme yapılan kişilerin ikamet ettikleri sitelerin güvenlik düzeyi ve sosyal imkânlar açısından birbirlerine oldukça benzer olmasıdır. Bu benzerlik içerisinde katılımcılar farklı olanakları ön plana çıkarmışlardır. Öyle ki katılımcıların önemli bir kısmı oturdukları siteyi seçme nedeni olarak 'çocuklarının güvenli bir şekilde büyüyebileceği bir ortam sunması' olduğunu dile getirmiştir. Katılımcıların büyük bir çoğunluğu, güvenlikli sitede oturmaları sayesinde, 'çocuklarının rahatça oyun oynayabildiğini', 'veli izni olmadan dışarıya çıkmalarına izin verilmediği için rahat ettiklerini' ifade etmişlerdir. Bu düşünce yaş, meslek ve cinsiyet gibi demografik değişkenlerden bağımsız bir biçimde, güvenlikli sitede oturanlar için ortaktır. Örneğin farklı sitelerde oturan, 44 yaşında ve öğretmen olan erkek katılımcı ile 36 yaşında ve fizyoterapist olan kadın katılımcı hemen hemen aynı cümleyi kurmakta ve “veli izni olmadan çocukların dışarıya çıkmasına izin verilmemesini” ve “çocukların güvenli bir ortamda rahatça oynayabilmesini” önemsediklerini ifade etmektedirler.

“Çocuklar için oyun parkı, yeşil alan, yüzme havuzu ve kapalı spor salonu var... Çocuklarımızın güvenli bir ortamda vakit geçirmelerine imkân sunuyor... özellikle veli izni olmadan çocuklarımızın site dışına çıkarılmamasını, açık alanlar dışındaki kapalı otopark vs. yerlerde kontrollerin yapılmasını önemsiyorum.” (Katılımcı 2, 44 yaş, Erkek, Öğretmen)

“Çocuklarım daha rahat bir şekilde yanlarında bir büyük olmadan rahatça oynayabilmeleri için ayrıca eşimin mesleği gereği nöbet durumlarında yalnız daha rahat kalabiliyorum... Sitede üç güvenlik görevlisi dönüşümlü olarak çalışıyor. Yabancı biri geldiğinde hemen haber veriliyor. Çocuklar bizden habersiz siteden çıkamaz. Eğer çıkmak isterlerse 18 yaşından küçük olanlar için haber veriliyor. Haberimiz olup olmadığı soruluyor. Servisle okula giden çocukları servise bindirip karşılıyorlar.” (Katılımcı 6, 36 yaş, Kadın, Fizyoterapist)

Çocukların güvenliği günümüz "risk toplumunda" da önemli bir alandır. Ebeveynlerin çocuklarına yönelik korumacı tavrı her geçen gün artmaktadır. Bu konuda yapılmış çalışmalar, ebeveynlerin çocukları için sosyal ortamlardaki tehlikelerden korktukları ve bunun sonucu olarak da çocuklarının davranışlarına daha fazla müdahalede bulduklarını göstermektedir (Korkmaz, 2019, s. 226). Avustralya’da yapılmış çalışmalarda, güvenlikli sitelerde yaşayan ve çocukları için endişelenen ebeveynlerin çocuklarını güvenlik alanına kapattıkları ve bu durumun çocuk gelişiminde sosyal ve psikolojik sorunlar oluşturabileceği öne sürülmüştür (Akyol Altun, 2010, s. 235). Günümüzün artan risk

söyleminde aile içi rollerin de değişmesiyle birlikte çocuk merkezli yaşamın yükselmekte olması -bu çalışmanın da gösterdiği gibi- yaşanan yerin tercih edilmesinde oldukça etkili bir kriter dönüşmektedir.

'Tehlikelerle dolu bir dünya' algısında ebeveynler çocuklarının güvenliğini sağlamayı öncelerken, aynı zamanda onların kendileri kadar özgür yetişemeyeceklerinden de endişelenmektedirler (Çakı ve Altundere, 2017, s. 153). Bundan dolayı eskinin sokakları güvenli sitelerin bahçelerinde yaşatılmaya çalışılmaktadır. Şahin de çalışmasında katılımcıların kendi çocukluk dönemleriyle ilgili olarak sokak imgesinin güveni çağrıştırdığını bulmuştur. Bu durum Şahin'e göre anneler tarafından kurulan komşuluk ilişkilerinin sokağın belirsizliğini yok etmesi ile ilişkilidir (Şahin, 2016, s. 310). Bu çalışmada da yeşil alan, burada yaşayanlar için hem çocukların büyürken ihtiyaç duyduğu özgür oyun alanını sağlamakta hem de kendileri için yürüyüş yapmak ve komşularla vakit geçirmek için bir fırsat olarak değerlendirilmektedir.

Yeşil alan ya da büyük bir bahçe içindeki kamelyalar sadece çocuklarının güvenliğinden endişe eden ebeveynler için değil, kentin nüfusça büyümesiyle birlikte artan konut ihtiyacının yol açtığı betonlaşmadan kaçabilmeyi amaçlayan kişiler için de önemlidir. Bu çalışmada görüşülen kişiler de yeşil alan ve kamelyalar vurgusunu önelemektedirler. Ayrıca site bahçesinde bulunan kafeler ve sosyal etkinlikler de katılımcılar için önemli imkânlardır.

“Geniş bahçesi bizlere hem ferah bir manzara sunuyor hem de çocuklar için geniş bir oyun alanı. Çeşitli aktiviteleri; bisiklet, kaykay, paten vs. yapma imkânı ve bizler için bahçede yürüyüş yapabilme imkânı sunuyor. Ayrıca sosyal tesisinin olması cezbedici. Bahçesindeki kafe özellikle yaz akşamlarında komşularımızla, misafirlerimizle keyifli vakit geçirmemizi sağlıyor.” (Katılımcı 7, 35 yaş, Kadın Makine Mühendisi).

“Bol yeşil alanıyla birlikte huzurlu bir yürüyüş ve spor imkânı sağlıyor.” (Katılımcı 1, 42 yaş, Kadın, Ev Hanımı)

“Kendine ait sosyal tesisi ve çocuk oyun alanı var. Site dışına çıkmadan yürüyüş yapabiliyorum.” (Katılımcı 5, 30 yaş, Kadın, Ev hanımı).

4.2. Sosyal İlişkiler

Teorik kısımda güvenli sitelerle ilgili en önemli handikaplardan birinin sitede yaşayan insan sayısı ve de sitenin sunduğu sosyal tesis olanaklarının çokluğu karşısında insan ilişkilerinin azalması, inziva ve bireyselleşme olduğu ifade edilmişti. Bu çalışmada da bu minvalde katılımcılara komşuluk, akrabalık ilişkilerinin yoğunluğu ve genel olarak insan ilişkilerindeki tutumları sorulmuştur. Katılımcıların ifadeleri literatürün siteler ile ilgili eleştirilerini haklı çıkaracak tarzdadır. Genel olarak katılımcılar, komşuluk ilişkilerinin çok zayıf olduğundan ya da hiç olmadığından dem vurmaktadırlar. Bunda önemli bir etken de site içerisinde yaşayanların çoğunun çalışan insanlar olması ve yeterince vakitlerinin olmamasıdır. Ayrıca sitenin sunduğu imkanlardan katılımcılarınca önemli görülen yeşil alan, kamelya, kafe gibi sosyal etkinliği destekleyebilecek alanlarının yeterince kullanılmadığını da göstermektedir.

“Sosyal ilişkilerimiz kısıtlı, çalıştığımız için vakit kalmıyor. Pandemi döneminde taşındığımız için de çok komşu tanımıyoruz” (Katılımcı 3, 43 yaş, Kadın, Fizyoterapist)

“Karı koca olarak çalışan insanlar olduğumuz için başkalarıyla sosyal anlamda yakın ilişki kurmak pek mümkün olmuyor. Akraba ilişkilerinin de hayatımda hiçbir etkisi yok.” (Katılımcı 12, 40 yaş, Erkek, Denetmen).

“Site içinde sosyal ilişkim yok, akrabalık olarak da yok denecek kadar az.” (Katılımcı 11, 26 yaş, Kadın, Öğretmen)

“İyi görüştüğüm komşularım var ama akrabalarım daha sık görüşüyorum... Siteyi tercih etme sebepim insanlar değil konfor.” (Katılımcı 9, 40 yaş, Kadın, Memur)

“Site içindeki sosyal ilişki düzeyim düşük. Çünkü site sakinleriyle hayat ve düşünce farklılıklarımız var.” (Katılımcı 4, 31 yaş, Erkek, Esnaf)

Komşuluk ilişkileri olduğunu söyleyen katılımcılar olmakla birlikte, bu katılımcılar genellikle görüşülen kişi sayısının çok az olduğunu ve site büyüklüğünün sadece yakın komşuların iletişimini mümkün kıldığını ifade etmektedirler.

“Sitede sosyal ilişki sadece birincil komşulardan ibaret, sitede komşuluk anlayışı dahi yok.” (Katılımcı 15, 43 yaş, Erkek, Gıda Mühendisi)

“Oturduğum blokta samimi olduğum hatta aile gibi olduğumuz sürekli görüştüğümüz üç aile var. Birlikte tatile dahi gideriz. Ancak diğer dairelerdeki komşularıyla karşılaştığımda selamlaşıyorum. Çalıştığım için daha fazlasına vaktim kalmıyor.” (Katılımcı 7, 35 yaş, Kadın Makine Mühendisi).

“Üç dört aile ile görüşüyoruz, ikisi komşumuz. Bakış açılarımız, eğitim düzeylerimiz birbirine yakın. Diğer bir aile eski iş arkadaşım ve çocukları ile çocuklarım yakın yaşlarda, düzgün güvenilir bir aile. Başka ailelerle de çocuklarım nedeniyle tanıştım kısa süreli görüşüyoruz.” (Katılımcı 6, 36 yaş, Kadın, Fizyoterapist)

“Site içerisinde büyüklüğünden kaynaklı çok bir iletişim olmasa da bina içerisindeki ilişkilerimiz gayet iyi.” (Katılımcı 1, 42 yaş, Kadın, Ev hanımı).

Bilindiği gibi güvenli siteler, ekonomik maliyetler nedeniyle, benzer gelir düzeyine sahip insanların ikamet ettiği yerlerdir. Mekânın bireyler için bir referans haline gelmesi de bu durumla yakından ilişkilidir. Bu tür sitelerde oturabilmenin verdiği sembolik değer güvenli siteleri kişiler için cazip kılan unsurların önemli bir parçasıdır. Bu tip sitelerde oturabiliyor olmak belirli bir gelir seviyesine sahip olmak demektir. Bu durum çoğu zaman literatürde, benzer profildeki insanların ortak mekânsal alanda buluşması olarak ele alınmaktadır. Bu çalışma kapsamında görüşülen kişiler için de 'benzerlik' memnuniyet kaynaklarından biridir. Sipahi tarafından yapılan çalışmada güvenli sitede oturduğu için “kendini ayrıcalıklı hissedenenlerin” arasında (çalışmaya katılanların %70,1'i) 'kendisine benzer özellikteki insanlarla bir arada yaşamaya önem verenlerin' oranı %53 olarak tespit edilmiştir (2012, s. 126). Bu çalışmada da katılımcıların neredeyse yarısı 'kendine benzer kişilerle yaşamaktan memnundur'.

“Aynı seviyede insanların oturması birbirlerini anlaması bakımından önemli, ikili ilişkilerde ortak nokta anlamında önemli, birbirlerini yakından tanıyıp güven anlamında önemli” (Katılımcı 10, 39 yaş, Erkek, Memur)

“Aynı perspektiften bakabilen kişilerle iletişim kurmak tabii ki daha sağlıklı oluyor. Çünkü ne dediğini ve ne demek istediğini anlıyor olmaları açısından önemli bir etken diye düşünüyorum. Bu açıdan kendimizi çok şanslı hissediyoruz, çünkü 22 yıldır Konya’da oturuyoruz ve ilk kez bize böyle hitap eden, uygun bir sitede oturduğumuz için çok mutluyuz.” (Katılımcı 8, 53 yaş, Kadın, Akademisyen)

“Çok sıkı ilişkilerimiz olmamasına rağmen çocuklarımız birlikte oynuyor ve aynı sosyal düzeyde olmamız durumu kolaylaştırıyor.” (Katılımcı 3, 43 yaş, Kadın, Fizyoterapist)

“Etrafımızda bizim profilimize yakın ailelerin oturuyor olması avantajlı tabii ki. Sonuçta çocuklarımız bahçede arkadaşlık yapmak durumunda kalıyorlar. Bizler de mecburen altlı üstlü oturduğumuzdan komşularımızla muhatap olmak durumundayız. Anlayışlı, ahlaklı, medeni, eğitilmiş insanlarla bir arada oturmayı herkes ister.” (Katılımcı 7, 35 yaş, Kadın, Makine Mühendisi)

Ancak görüşülen kişiler çoğunlukla, benzer ekonomik seviyenin, sosyo-kültürel anlamda da benzerlikler var edeceği anlamına gelmediğini ifade etmektedir. Oysaki çalışma kapsamında görüşülen kişilerin demografik özellikleri dikkate alındığında, katılımcıların yaş ve eğitim seviyesinin yanı sıra soruya verdikleri cevaplarda değindikleri noktalar göz önüne alındığında, birbirlerine benzer kişiler oldukları araştırmacılar tarafından gözlemlenmiştir. Ancak görüşmecilerin bunun tam tersini düşünmesi sitelerdeki sosyal ilişki seviyesinin düşük olması nedeniyle olabilir. Ayrıca eklemek gerekir ki, bu sitelerde genellikle farklı şehirlerden gelen daha fazla insan yaşamaktadır. Bunun nedeni kamu kurumlarında çalışan insan sayısının çok olmasıdır. Konya'nın herhangi bir mahallesinde Konyalı olmayan insan sayısının bu kadar fazla olmama ihtimali daha yüksektir. Alver ve Sipahi tarafından yapılan çalışmalarda da bu tür sitelerde yaşayanların ekonomik olarak benzer olmasının yanı sıra “kültürel, sembolik ya da sosyal sermayeleri” bakımında homojen olmadıkları sonucuna ulaşılmıştır (Sipahi, 2012, s. 131; Alver, 2013, s. 187).

“Konya’da sosyo-kültürel benzerlik diye bir şey yok. Sadece para var. Zengin olan adam iyi sitede oturuyor, fakir olan oturamıyor. Ama zengin olması kültürlü olduğu anlamına gelmiyor. Okuma yazma bilmeyen adamlar da oturuyor burada ama adam iş sahibi, patron. Benim için tabii ki önemli ama öyle bir durum yok Konya’da. Ben kendi düzeyimde okumuş yazmış benzer kültür seviyesindeki insanlarla oturmak isterdim. Ama şu an mevcut ekonomik düzende bir akademisyenin burada oturması da çok zor. Kirada bile oturamaz. Çünkü kiralar da çok yüksek.” (Katılımcı 13, 46 yaş, Erkek, Akademisyen)

“Sitede sadece gelir düzeyi ve parasal olarak benimle aynı koşullara sahip insanlar var.” (Katılımcı 15, 43 yaş, Erkek, Gıda mühendisi)

“Site profili, eğitim durumları ve yaşam alışkanlıkları gibi faktörlerle birlikte oldukça değişken ve karışık. Kendime çok da yakın görmüyorum.” (Katılımcı, 5, 30 yaş, Kadın, Ev hanımı)

“Bu konuda çok düşünmedim ama benim profilimde çok insan var mı açıkçası onu da bilmiyorum. Benzer kültür seviyeleri etkileşimi artıracaktır.” (Katılımcı 6, 36 yaş, Kadın, Fizyoterapist)

“Benim profilimde insan sayısı kısıtlı. Daha fazla olsaydı site içerisinde daha aktif olabilirdim.” (Katılımcı 4, 31 yaş, Erkek, Esnaf)

Katılımcıların ifadelerine bakıldığında -her ne kadar sitede yaşayanlarla benzer olduklarını düşünmeseler de- eğer kendilerine benzer insanlar bulunsaydı, bundan memnun olacakları anlaşılmaktadır. Bunun nedeni katılımcıların kendilerine benzer insanların yaşadığı bir mekânda daha fazla sosyalleşebileceklerini düşünmeleridir. Bu durum yine katılımcıların yakındığı bir konu olarak sosyal ilişki azlığı ile paralel seyretmektedir. Ancak paradoksal bir biçimde güvenlikli siteler sakinlerinin insan ilişkilerinin tehlikelerinden kaçtıkları bir alandır. Katılımcıların çoğu insan ilişkilerinde tedbirli davrandıklarını, insanların ne yapacaklarının belli olmadığını ifade etmiştir. Bu da günümüzün bir handikabıdır. Diğerlerinin tehlikeli olduklarını düşündükleri için uzak kalmaya çabalamakta, uzaklaştıkça da yalnızlaşmaktadırlar. Aynı zamanda etkili ve sağlıklı bir iletişim kurulmadığı için tehlikeli insan algısı her geçen gün güçlenmektedir. Bu çalışmanın bulgusuna benzer şekilde Blandy ve Lister

(2006: 109) de İngiltere’de yaptıkları bir çalışmada, güvenli sitelerde yaşayan kişilerin kendileri gibi insanlarla komşuluk ilişkisi kurma isteklerinin yüksek olmasına karşın sosyal bağlarının zayıf olduğuna vurgu yapmışlardır (Akyol Altun, 2010, s. 238). Şahin de çalışmasında, katılımcıların zayıf ve samimiyezsiz komşuluk ilişkileri olduğunu bulmuştur (Şahin, 2016, s. 316-317).

4.3. Konya’da Yaşam ve Kent Aidiyeti

Kent karşıtı bir söyleme sahip olan güvenli siteler, korkunç olan kentten “huzur, güven, ferahlık, cennet, sükûnet, temizlik, düzen, seçkinlik gibi vasıflara” kaçış imkânı sağlar (Alver, 2013, s. 115, 117). Bu kaçış, şehir merkezinden uzakta olmak ve yüksek duvarlarla çevrili olmakla güvence altına alınırken, mekânsal ayrışmayı da beraberinde getirmektedir. Kentin içinde ama kentten ayrı bir görünüme sahip bu sitelerde yaşayanlar, kentten sadece fiziksel olarak farklılaşmamaktadır. Site içerisinde sunulan sportif ve sanatsal etkinlikler kültürel olarak, yüksek maaşlarda ekonomik olarak farklılaşmayı ve ayrışmayı teşvik etmektedir (Pérouse ve Danış, 2005, s. 106-115). Bu bağlamda, çalışma kapsamında katılımcılara yaşadıkları kent olan Konya hakkında sorular sorulmuştur.

Katılımcıların önemli çoğunluğu Konya’da yaşamının kolay ve rahat olduğunu ifade ederken, Konya ile ilgili sevmedikleri özellik güvenli siteden ziyade 'sıkıcılık' yönünde olmuştur. Bu kapsamda katılımcıların kent aidiyetleri çok yüksek olmamakla birlikte, Konya’yı güvensiz buldukları söylenememektedir.

“Konya’da yaşamak çok kolay ve rahat bence, çünkü küçük şehir havasında ama büyük bir şehir. Konum olarak da çok güzel bir yerde, her yere ulaşım çok rahat. Hızlı tren, uçak, otobüs gibi şehirler arası ulaşımı çok iyi bir konumda.” (Katılımcı 8, 53 yaş, Kadın, Akademisyen)

“Konya’da yaşam çok sıkıcı, yapacak etkinlik sayısı yok denecek kadar az. Şehirde çoğu insan baskılanmış. Şehir dışından göç aldıkça şehrin çehresinin değişeceğine inanıyorum. Mecbur kalmasaydık Konya yaşamayı tercih edeceğim bir şehir değildi. Olumlu yanları ise şehirde yaşamın kolay ve rahat olması. Trafik sorunu nispeten diğer şehirlere göre daha az. Şehrin iklimi ve bitki örtüsü insanın içini karartıyor. Sık sık şehir dışına çıkarak stres atmaya çalışıyoruz.” (Katılımcı 7, 35 yaş, Kadın, Makine Mühendisi)

“Konya memleketim ve iş yerim, ailem burada. Yaşam kolay birçok büyük şehre göre. Trafik hayatı etkileyen bir faktör değil. Ucuz bir şehir. Birçok şeye ulaşabiliyoruz fakat yeterli değil.” (Katılımcı 6, 36 yaş, Kadın, Fizyoterapist)

“Konya’da yaşamım iş ve ev arasında geçiyor. Sosyal hayatım yani kültürel anlamda baktığımda pek yok aslında. Dışarı çıktığımda yapabileceğim sosyal aktiviteler çok kısıtlı. Mesela eşi dostu içkili bir mekâna götürmek istesen yok... Tabi insanların bakış açıları da farklı burada. Çok fazla sosyal ve kültürel imkanları yok... Bunun dışında Konya düzenli bir şehir belediyeçilik anlamında. Sokaklar temiz. Diğer şehirlerde bunu göremiyoruz. Park ve bahçeleri güzel çocuklu aileler için. Böyle parkları yok diğer büyükşehirlerin.” (Katılımcı 13, 46 yaş Erkek, Akademisyen).

Katılımcıların ifadelerinden anlaşıldığı üzere -güvenli sitede yaşam kentten beşerî tehlikelerinden kaçış olarak değerlendirilse de- bu çalışmanın bulguları bunu desteklememektedir. Sipahi’nin çalışmasında da benzer sonuçlar elde edilmiştir (2012, s. 132). Bu durum güvenli sitelerin Konya gibi kentlerde, güvenlik ihtiyacından ziyade, neo-liberal iktisadi politikalarının sonucu olarak

gelişmesinden kaynaklanmaktadır. Kent karşıtı söylemin çıkış noktası olarak 'korkunç kent' imgesi, özellikle Türkiye gibi örneklerde Gülümser'in de ifade ettiği gibi şehirde yaşayan insanların taleplerinden bağımsız olarak, "geliştirici firmaların emlak değerlerini artırmak ve mevcut rayıcı korumak için kullandıkları birincil pazarlama stratejisidir" (aktaran: Pérouse ve Daniş, 2005, s. 119). Güvenlikli sitelerin etrafındaki yüksek duvarlar sadece dışardaki tehlikelerle içerideki güven ortamını fiziksel olarak birbirinden ayırmamakta aynı zamanda sembolik olarak farklı sınıflardaki kişileri de ayırtmaktadır (Sencer, 2021, s. 167). Bu açıdan her ne kadar güven vurgusu baskın olsa da bu sitelerde yaşayanların kenti güvensiz bulmaması anlamlıdır. Ancak öte yandan kendiyile benzer sosyal ekonomik düzeyindeki insanlarla oturmak istemek de başka bir güvenlik ihtiyacının sonucudur ve modern dünyanın en önemli tehlikelerinden birisi olan "yabancıdan" kendini uzaklaştırmayı içermektedir.

4.4. Korku ve Ümit Kıskaçında, Gelecek ve Güvenlik

Güvenlikli sitelerin isminin de vurgu yaptığı üzere, güvenlik ihtiyacının doğurduğu risk ve korku söylemi bir yönüyle gelecekte beklenenlerle yakından ilgilidir. Çünkü riskler her zaman bugün ile geleceği birbirine bağlarlar. Bu kapsamda görüşülen kişilerin dünyanın geleceği ile ilgili düşündükleri oldukça önemlidir. Bu çalışmada da merak edilenlerden birisi güvenlikli sitelerde oturan kişilerin dünyayı gelecekte ve şu anda ne kadar tehlikeli algıladıklarıdır. Çalışma kapsamında görüşülen kişiler çoğunlukla gelecekte ilgili karamsar bir tablo çizmektedirler. Karamsarlık bir tarafa, katılımcıların gelecekte hangi sorunları ön plana çıkardıkları da değerlendirilmelidir. Bilindiği gibi risk toplumunda gelecek; küresel ısınma, nükleer savaş, kanserojen gıdalar, ekonomik kriz, kıtlık, bireyselleşme sonucu gelişen yalnızlık, salgın hastalıklar, mülteciler, terör vb. sayılabilecek pek çok tehlikeye gebe dir. Toplumsal güven bağlarının da çözüldüğü bu toplumda sanayi toplumlarından farklı olarak insanların temel motivasyonu Beck'in ifade ettiği şekliyle "açım değil korkuyorum" dur (2011, s. 24). Bu bağlamda bu çalışmaya katılanlar da savaş, gelir adaletsizliği, çevre kirliliği, türlerin yok olması, kıtlık, iklim değişikliği, ahlaki çözüme, yalnızlık senaryolarına değinmişlerdir. Tüm bu riskler risk toplumuna özgü geleceğe yönelik ve modernleşmenin ürettiği risklerdir. Beck günümüz toplularının tam bir risk toplumu olmadığını ancak sanayi toplumlara özgü kaygılarda taşımadığını ifade etmektedir (2011, s. 24). Bu noktada bu çalışmada da katılımcılar risk toplumunun ifade ettiği kaygıları taşımaktadırlar. Şahin de çalışmasında benzer sonuçlar elde etmiştir ve çalışmaya katılanların hiç deneyimlememiş olsalar daha küresel risklerden korktuklarını bulmuştur (Şahin, 2016, s. 345-351).

"Gelecekte dünya ülkeleri biraz daha birbirlerine karşı savaşa dönük hamleler yapacaklar. Bu da toplu ölümleri beraberinde getirecek. Dünyada yaşam zorlaşacak. Varlıklı olan insanlar tüm güçleri eline alacaklar." (Katılımcı 10, 39 yaş, Erkek, Memur)

"İnsanların çevreye verdiği zararlar günden güne artıyor. Buna bağlı olarak dünyadaki biyolojik çeşitlilik azalıyor. Yeni yeni bulaşıcı hastalıklar ortaya çıkıyor. Aşırı hava koşulları meydana geliyor. Doğal kaynakların azalması ülkeler arası savaşı gündeme getiriyor. Geçim sıkıntısı git gide artıyor. Dolayısıyla insanların ruh sağlığı da olumsuz yönde etkileniyor." (Katılımcı 7, 35 yaş, Kadın, Makine mühendisi)

"Bugüne göre çok daha kötü olacak, çünkü şu anki nüfus artışına göre kaynaklar yetersiz kalacak. Gelir adaletsizliği de arttıkça yaşayan büyük çoğunluk için çok daha zor koşullar olacak." (Katılımcı 12, 40 yaş, Erkek, Denetçi)

"Küresel ısınmaya ek olarak ahlaksız bir toplum içinde olmak istemiyorum. Kendini düşünen, etrafında olup bitenden habersiz, hiç çaba sarf etmeden her şeyi hak ettiğini düşünen insan topluluğu endişe verici. Zenginlerin çok ama fakirlerin daha çok olduğu,

kıtlıklar savaşmak zorunda kalacağımız bir gelecek.” (Katılımcı 6, 36 yaş, Kadın, Fizyoterapist)

“İnsanların sorumsuz ve düşüncesiz davranışları sonucu zor günlerin bizi beklediğini düşünüyorum.” (Katılımcı 5, 30 yaş, Kadın, Ev Hanımı)

“Sosyal ilişkiler açısından daha bireysel bir yapıya bürüneceğini düşünüyorum.” (Katılımcı 2, 44 yaş Erkek, Öğretmen)

“Yokluk, susuzluk, kıtlık...Geleceğimiz çocukları için üzülüyorum.” (Katılımcı 4, 31 yaş, Erkek, Esnaf)

“Dünya iyice yalnız yaşayan bir ortam olacak. Herkes sosyal medyadan birbiri ile görüşecek. Duygular, sevgiler bitecek.” (Katılımcı 43, Erkek, Gıda Mühendisi)

Başka bir önemli nokta gelecekteki olumsuzluklardan sorumlu olanın ne olduğudur. Bu noktada geleceğe karamsar bakan katılımcılar, sorumlunun “insan” olduğu noktasında hemfikirdir. Gelecekteki sorunlar bir yana risk toplumu literatüründeki baskın söylem, bu sorunlarla baş etmede insanların hatta devletlerin bile yetersiz olduğudur. Küresel sorunların yerel çözümü olamayacağı ve bireyselleşmiş, toplumsal bağları kopmuş insanların çaresizce kıyameti bekleyişi, karamsar geleceği hiç ışığın olmadığı bir zifiri karanlığa dönüştürmektedir. Bu bağlamda görüşmecilere "bu sorunlar ile ilgili bireysel çabanın etkili olup olmadığı" ve "kendilerinin bu konuda önlem alıp almadıkları" sorulmuştur. Katılımcıların önemli bir kısmı bu konu ile ilgili ufak önlemler aldıklarını söylemekle birlikte, bu önlemlerin işe yarayıp yaramayacağı konusunda farklı bakış açıları mevcuttur. Örneğin gelecekle ilgili ümitli olan Katılımcı 8, muhtemel risklerin farkında olduğunu ifade etmekle birlikte “elinden geldiğince mücadele etmeye” çalıştığını söylemektedir. Geleceğe karşı bakış açısındaki umudun kaynakları ise bir taraftan “her şeyin bir sonu olduğu gibi dünyamızın da bir sonu var” kabullenışı ve “bilim insanlarının çalışmaları ile hayatımızın çok daha güzel bir yere dönüşeceğine” olan inançtır (53 yaş, Kadın, Akademisyen). Benzer bir biçimde Katılımcı 13 “yerel ve küresel bazda çok ciddi sorunların olduğunu ancak umudu yitirmemek gerektiğini ve bilime yönelik olumlu olmamız gerektiğini” ifade etmektedir (46 yaş, Erkek, Akademisyen). Bilimin bu konu ile ilgili çözüm üreteceğini düşünen katılımcıların ikisinin de akademisyen olması bu fikrin meslek kimliği ile ilişkili olduğunu akla getirmektedir. Gelecekle ilgili iyi ya da kötü bir öngörüde bulunamayan Katılımcı 3 ise “olan her şeyin benim hayrıma olacağını bilerek anda hayatıma devam ediyorum. Haberleri izlemiyorum.” ifadelerini kullanmıştır (43 yaş, Kadın, Fizyoterapist). Bu ifadeler son zamanlarda popüler olan olumlama tekniği gibi farkındalık ve kabullenişe yönelik kişisel gelişim tekniklerini düşündürmektedir. Geleceğe yönelik karamsar bakan katılımcıların ise bir kısmı 'bireysel önlemlerin bir işe yaramayacağını' düşünmektedir.

“Hayatımızda tek başımıza bir şeyin değişmesi, önlenmesi çok zor. Beraberce örgütlü bir şekilde bütün konulara karşı mücadele edileceğini düşünüyorum.” (Katılımcı 15, 43 yaş, Erkek, Gıda Mühendisi)

“Çok fazla olacağını düşünmüyorum. Kontrol edilemez durumdaki nüfus artışının bu tarz faktörlerle kontrol edilmeye çalışılacağını öngöremiyorum. Mücadele etmiyorum, çünkü yapabileceğim bir şey yok bireysel olarak.” (Katılımcı 12, 40 yaş, Erkek, Denetçi)

Katılımcıların diğer bir bakış açısı bireysel önlemlerin etkili olacağı ancak daha fazla insanın bu konuda bilinçlenmesi ile bu önlemlerin herkes tarafından uygulanması sonucu çözüme ulaşacağı yönündendir.

“İnsanları bu riskler karşısında bilinçlendirmek oldukça önemli. Ben küresel ısınma için poşet kullanmayı bırakmak, ağaç dikmek; salgın hastalıklar için en başta kendimi

korumak, Ozon tabakası zarar veren deodorantları kullanmayı bırakmak gibi basit önlemler alıyorum.” (Katılımcı 11, 26 yaş, Kadın, Öğretmen)

“Bu konuda bilinçli bir kullanıcı, bilinçli bir tüketici olduğumu düşünüyorum. Ancak bunu çoğunluğa aktarmamız gerekiyor. Öncelikle okullarda, yaşam alanlarında farkındalık için daha çok çalışılmalı. Günümüzdeki billboardlarda bu konuda bildirim yapılmalı, farkındalık yaşatılmalı.” (Katılımcı 4, 31 yaş, Erkek, Esnaf)

“Şahsen ortak kullanım alanımız olan dünyamız için üzerime düşen titizliği gösterdiğime inanıyorum fakat bilinçsiz ve umursamaz insan çok fazla.” (Katılımcı 5, 30 yaş, Kadın, Ev Hanımı)

Görüşmecilerin bu konuda aldıkları önlemlere bakıldığında çoğunlukla geri dönüşüm konusunda dikkat edildiği ve kaynakların doğru kullanılmaya çalışıldığı görülmektedir. Bu durumun nedeni, geri dönüşümün herkes için kolay ve maliyetsiz olması olabilir. Katılımcı 6 sitelerinde geri dönüşüm atıklarını toplamak için bir sistem olduğunu ifade etmektedir. Geri dönüşümle kolaylaştırıcı unsurların varlığı bireylerdeki risk farkındalığını eyleme dönüştürmek için önemli bir aşama olabilir.

“Geri dönüşüm ürünleri için ayrı çöpüm var. Elimden geldiğince onları biriktirip geri dönüşüm kutularına atıyorum. Yaşadığımız sitede böyle bir sistem var. Ayrıca yağ ve pil için de aynı şeyi yapıyorum. Organik atıkları humuslu toprak yapmak için veya çiçeklerime gübre yapmak için kullanıyorum.” (Katılımcı 6, 36 yaş, Kadın, Fizyoterapist)

“Elimden geleni yapmaya çalışıyorum. Çevreyi kirletmemek, suyu ve enerji kaynaklarını gerektiği kadar kullanmak, geri dönüştürülebilecek atık maddelerini ayırmak, atık yağları ayırmak gibi.” (Katılımcı 7, 35 yaş, Kadın, Makine Mühendisi)

SONUÇ

İnsanın en temel ihtiyaçlarından birisi olan güvenlik ihtiyacı, küreselleşme ve modernliğin kent yaşamı üzerindeki etkileriyle kentsel ayrışmayı da tetikleyen “güvenlikli site” konseptini doğurmuştur. Tüketicilerine yüksek güvenliğin yanı sıra, vadettiği sosyal imkânlarla ve ulaşılabilirliği yüksek maliyet isteyen bu siteler, aynı zamanda sembolik değer üreterek bir statü simgesi ve referans kaynağı haline dönüşmüştür. Kişilere vadettiklerinin yanında kentsel ayrışmayı ve bireysel izolasyonu tetikleyen bu yapılar kentin içinde, ancak kentten ayrı yeni yaşam pratiklerini üretmiştir.

Güvenlikli site konsepti yüksek duvarlar ve güvenlik görevlileri ile her dileyenin içeri giremediği gönüllü kapatılma alanları -heterotopya- olarak karşımıza çıkmaktadır. Fakat güvenlik algısını -sadece suç gibi- diğer insanlardan gelebilecek tehlikelere yöneltmektedir. Ancak günümüz risk toplumu yazıları, tehlikelerin boyutunun mekânla sınırlandırılmayacak şekillerde olduğunu dile getirmektedir. Bu kapsamda bu çalışma güvenlikli sitede oturan kişilerin küresel tehlikelerle ilgili güvenlik algılarını ve geleceğe bakış açılarını anlamayı da amaçlamaktadır.

Çalışma bulgularına göre güvenlik sitede oturanların böylesi türden yerleşim alanlarını tercih etmelerindeki en önemli neden, sitenin isminin de vurgu yaptığı üzeri güvenlidir. Ancak katılımcıların çoğunluğu için güvende olmasını istediği kişiler çocuklarıdır. Çocuklarının dilediğince dışarıda oyun oynayabilmesi, güvenli bir ortamda büyümesi gibi istekler günümüzde dönüşen çocuk merkezli aileleri göstermesi açısından önemlidir. Ayrıca katılımcıların yine büyük bir çoğunluğu sitede bulunan sosyal tesis özelliklerinin ev alma nedenlerinden biri olduğunu ifade etse de az sayıda katılımcının 'bahçede yürüyüş yaptığını' ifade etmesi dışında, bu imkânlardan faydalandıklarını anlatan hiçbir ifadede bulunmamışlardır. Katılımcılar için sitede yer alan yeşil alan ve kamelyalar hem önemli bir sosyalleşme

mekânı hem de çocuklarının oyun oynayabilecekleri bir alan olarak sıklıkla dile getirilen bir özelliktir. Ancak site içerisindeki sosyal ilişki düzeyi çok kısıtlıdır. Çoğu katılımcı sitede komşuluk ilişkisinin olmadığını, olanlar ise sadece blok içerisindeki kısıtlı sayıda kişi ile görüşüğünü ifade etmiştir. Katılımcıların çoğu benzer eğitim seviyesi, gelir ve yaş aralıklarından olmasına rağmen, katılımcıların önemli bir kısmı 'sitede yaşayan kişileri kendilerine yakın hissetmediklerini' ifade etmiştir. Bu durum gerek ekonomik sermaye gerekse de sosyal-kültürel sermayenin doğru orantılı olmayışından kaynaklanmaktadır ve literatürdeki diğer çalışmalarla uyumlu bir veri sunmaktadır.

Katılımcıların çoğunluğu Konya'da yaşamasını kolay ve rahat bir şehir olarak ifade etmiş, dahası korku ve tehlike perspektifinden Konya'ya dair yöneltilmiş herhangi bir fikir beyan etmemişlerdir. Konya'da yaşamayı sevmeyen katılımcılar için bile Konya pek çok yönden yaşanılabilir olmakla birlikte, Konya'da yaşam onlara göre tehlikeli olmaktan çok sıkıcıdır. Konya ile ilgili aidiyet duyguları yüksek olmamasına karşın yaşam kolaylığı ve ucuzluğu Konya'da yaşamlarının temel nedenlerinden birisidir. Bu açıdan güvenli sitelere ilişkin kent karşıtı söylem ve korkunç kent imgesi, bu çalışmanın katılımcılarında gözlemlenmemiştir. Bu durumun nedeninin, Türkiye'de güvenli sitelerin gelişiminde güvenlik ihtiyacına nazaran sembolik tüketimin etkili olması olduğu düşünülmektedir.

Gelecek ile ilgili katılımcıların çoğu karamsar bir tablo sergilemiş ve savaş, kıtlık, iklim değişikliği, yalnızlık, ahlaki çözüme gibi farklı riskleri ön plana çıkarmışlardır. Ayrıca bu riskler karşısında alınabilecek bireysel tedbirlerin işe yarayıp yaramayacağı noktasında iki farklı fikre sahiptirler. Katılımcıların bir bölümü 'bireysel önlemlerin hiçbir işe yaramayacağını düşündüğü için önlem almadığını', bir kısmı ise 'işe yarayabileceğini ancak bunun diğer insanlar tarafından da yapılması gerektiğini düşünmektedir. Genel olarak güvenli sitede yaşayan kişilerin gelecek riskleri karşısında da kendilerini oldukça güvensiz hissettikleri söylenebilse de bu tür sitede yaşamayanlar ve yaşayanlar üzerinde yapılacak karşılaştırmalı bir çalışma ile güvenlik düzeyinin daha fazla güvensizlik hissi yaratıp yaratmadığı ve bu hissin toplumun genelinde var olup olmadığı tespit edilebilir.

KAYNAKÇA

- Akyol Altun, D. (2010). "Kapalı Konut Siteleri ve 'Mahalle' Kavramı." *İdealKent* (2), 216-244.
- Aliaoğlu, A. (2015). "Balıkesir Şehrinde Güvenlikli Siteler: Çağdaş Kent Örneği." *Doğu Coğrafya Dergisi*, 20(34), 157-170.
- Alver, K. (2013). *Siteril Hayatlar: Kentte Mekansal Ayrışma ve Güvenlikli Siteler* (3. baskı). Ankara: Hece Yayınları.
- Arıboğan, Ü. (2021). "Güvenlik. A. Komsuoğlu." Saraç, Y. (Der.) *Sosyal Bilimler Ansiklopedisi* (Cilt II). Ankara: Tübitak Yayınları.
- Baltacı, A. (2018). "Nitel Araştırmalarda Örneklem Yöntemleri ve Örnek Hacmi Sorunsalı Üzerine Kavramsal Bir İnceleme." *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(1), s. 231-274.
- Baltacı, A. (2019). "Nitel araştırma süreci: nitel bir araştırma nasıl yapılır?" *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(2), s. 368-388.
- Bauman, Z. (2020). *Bireyselleşmiş Toplum*. (B. Alogan, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Beck, U. (2011). *Risk Toplumunu*. (B. Doğan, Çev.) İstanbul: İthaki Yayınları.
- Creswell, J. W. (2023). *Nitel Araştırma Yöntemleri: Beş Yaklaşım Göre Nitel Araştırma ve Araştırma Deseni* (7. baskı). (S. B. Mesut Bütün, Çev.) Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Çakı, F., ve Altundere, E. (2017). "Risk toplumunda çocukluk." *Çekmece İZÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(10-11), 147-171.
- Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı. (2024). *Yıllar İtibarıyla Net ve Brüt Asgari Ücretler*. Erişim tarihi: 15.03.2024, <https://www.csgeb.gov.tr/media/93378/netbrutasgari.pdf>
- Foucault, M. (2019). *Özne ve İktidar*. (O. Akınhay, & I. Ergüden, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Freud, S. (2021). *Uygarlığın Huzursuzluğu*. (H. Barışcan, Çev.) İstanbul: Metis Yayınları.
- Giddens, A. (2000). *Modernliğin Sonuçları*. İstanbul: Ayrıntı Yayınlar.
- Koç, E. (2020). *Mahalle Algısındaki Dönüşüm: Konya Örneğinde 'Bizim Mahalle' Den Güvenlikli Siteye*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Karaman: Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Korkmaz, A. (2019). *Risk Toplumunu ve Korku Kültüründeki Ebeveyn Tutumları ve Genç Gönüllülüğü*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Balıkesir: Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Maxwell, J. A. (2022). *Nitel Araştırma Tasarımı: Etkileşimli Bir Yaklaşım* (3. baskı). (M. Çevikbaş, Çev.) Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Neuman, W. L. (2022). *Toplumsal Araştırma Yöntemleri: Nicel ve Nitel Yaklaşımlar* (Cilt 1). (Ö. Akkaya, Çev.) Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Pérouse, J. F., ve Danış, A. D. (2005). "Zenginliğin mekânda yeni yansımaları: İstanbul'da güvenlikli siteler." *Toplum ve Bilim*, 104, 92-123.
- Polat, Y., ve Kartal, M. (2018). "Cumhuriyetten Günümüze Türkiye'de Modernleşme Bağlamında Dışa Kapalı Konut Üretimi." *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 10(4), s. 63-76.

- Sencer, A. (2021). "Kentlerin Kutuplaştıran Yüzü: Güvenlikli Siteler." *bitig MSKÜ Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 1(1), 160-172.
- Simmel, G. (2020). *Bireysellik ve Kültür*. (T. Birkan, Çev.) İstanbul: Metis Yayınları.
- Sipahi, E. B. (2012). "“Yeni” Liberalizmin “Yeni” Yaşam Alanları Olarak Güvenlikli Siteler: Konya Örneği." *İdealkent* (7), 110-135.
- Şahin, K. (2016). *Neoliberal kentsel dönüşümün yeni mekânsal alanları olarak güvenlikli siteler: İstanbul örneği üzerinden kapalı yerleşimlerin risk ve güvenlik bağlamında incelenmesi*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Aydın: Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yağar, F., ve Dökme, S. (2018). "Niteliksel Araştırmaların Planlanması, Araştırma Soruları, Örneklem Seçimi, Geçerlilik ve Güvenirlilik." *Gazi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 3(3), 1-9.

POLİTİK KONTROL ARACI OLARAK KONUKSEVERLİK: BİR İLLÜZYONUN YENİDEN ÜRETİMİ, FRANSA/CALAIS ÖRNEĞİ

Baran Yıldırım¹

Öz

Bu araştırma makalesi literatürde daha önce tartışılmamış olan, politik kontrol aracı olarak konukseverlik kavramını inşa etmek amacıyla kaleme alınmıştır. Konukseverlik kavramı, düşünce tarihinin antik dönemlerinden beri kullanılmaktadır. Modern dönemde kavram; siyaset biliminden antropolojiye, göç çalışmalarından felsefeye kadar geniş bir literatüre konu olmuştur. Bu çalışmalarda konukseverlik, önüne eklenen sıfatlarla yeniden kavramlaştırılmıştır. Politik kontrol aracı sıfatı, ulus devlet rejimlerinin konukseverlik politikalarını işaret etmektedir. Bu politikaların sonucu, sadece dışarıdan gelenin kontrol altına alınmasını sağlamamaktadır. Aynı zamanda, içerideki ayrımları silikleştiren bir illüzyonun yeniden üretiminin de zeminini oluşturmaktadır. Ancak bu illüzyon, ulus devlet rejimlerinin amaçlı manipülasyonlarının sonucu olarak da okunmamalıdır. Koşullu konukseverliğin doğasından zorunlu olarak çıkmaktadır. Böyle bir çıkarım sonucunda, politik kontrol aracı olarak konukseverlik kavramı koşullu konukseverliğin eleştirel okumasına önemli katkı sunacaktır. Bu araştırma genişletilmiş vaka yönteminin ilkelerine bağlı kalarak yürütülmüştür. Araştırmanın pratik süreci, 2023 Ağustos-Eylül aylarında Fransa'nın Calais şehrinde katılımcı gözleme dayalı saha notları ve derinlemesine mülakatlarla gerçekleştirilmiştir. Koşullu konukseverlik karşılaşmalarından önce 'evin içinde' ayrıcalıksız konumda olabilecek toplumsal kesimlerin, bu karşılaşmalar sonrasında evin içindeki ayrıcalıklı konumlarla aynı dili ürettiği görülmektedir. Konukseverliğin politik kontrol aracı olarak mahiyeti bu bağlamda ortaya çıkmaktadır.²

Anahtar Sözcükler: Konukseverlik, Etik, Politik, Kontrol, Calais.

¹ Dr., Lasur/ENAC/EPFL, baranyildirim83@gmail.com, ORCID:0000-0001-8087-7512

² Bu araştırma makalesi TUBITAK 2219 post doktora araştırma projesi kapsamında üretilmiştir.

HOSPITALITY AS A MEANS OF POLITICAL CONTROL: THE REPRODUCTION OF AN ILLUSION, THE CASE OF CALAIS/FRANCE

Abstract

This research article was written to establish the concept of hospitality as a means of political control, which has not been discussed before in the literature. The concept of hospitality has been used since ancient times in the history of thought. The concept in the modern period; It has been the subject of a wide range of literature, from political science to anthropology, from migration studies to philosophy. In these studies, hospitality was reconceptualized with adjectives added to the front of it. The adjective of means of political control refers to the hospitality policies of nation-state regimes. The result of these policies is not only to ensure that outsiders are brought under control. At the same time, it forms the basis for the reproduction of an illusion that blurs the distinctions within. However, this illusion should not be read as the result of purposeful manipulations of nation-state regimes. It is a necessity that stems from the nature of conditional hospitality. As a result of such an inference, the concept of hospitality as a means of political control will make a significant contribution to the critical reading of conditional hospitality. This research has been conducted adhering to the principles of the extended case method. The practical process of the research was carried out in Calais, France, between August and September 2023, with field notes based on participant observation and in-depth interviews. It is seen that social groups that may have been in an unprivileged position 'inside the house' before the conditional hospitality encounters produced the same language as the privileged positions in the house after these encounters. The content of hospitality as a means of political control emerges in this context.

Keywords: Hospitality, Ethic, Politics, Control, Calais.

GİRİŞ

Konukseverlik, düşünce tarihinin uzun bir zaman kesitinde, bir arada yaşamının ahlaki veya yasal prensiplerinden biri olarak ele alınmıştır. Bir 'yabancıyla' karşılaşmada alınacak ideal tavırdan, evrensel ilişkilerin barış içinde nasıl sürdürüleceğine dair politik bir ilke üretilmek istenmiştir.³ Fakat bu soyut ilkenin, pratik politikaları etkilemediğini hem siyasi tarihten hem de güncel olarak göç olaylarının etkilerinden anlayabilmekteyiz. Bu bakış açısının bir adım gerisinde, sorunun sadece teorinin pratiğe geçirilme sorunu olmadığını da belirtmek gerekir. Konukseverlik kavramı, tarif edilmiş sıfatlarına bağlı olarak belli başlı sınırlılıklar taşımaktadır. Bu sınırları en radikal ve belirgin bir şekilde ayıran kuşkusuz koşullu ve koşulsuz konukseverlik ayrımıdır (Derrida, 1978, 1999a, 1999b, 2000a, 2000b). Koşulsuz konukseverlik, etik felsefenin konusu olarak, ideal bir karşılamanın tarifine dayanır. Bundan dolayı başka sıfatları içermez. Saf olarak düşünülmüş ve öyle tarif edilmek istenmiştir. Buna karşılık koşullu konukseverlik, verili olan üzerinden ele alındığında, birçok başka sıfatlarla anılan konukseverlikleri de içermektedir. Tanrı korkusuna dayanan konukseverlik, başkasının yönetimi olarak konukseverlik, sosyal kontrol aracı olarak konukseverlik, karşılıklılık olarak konukseverlik, hak olarak konukseverlik vb. gibi farklı konukseverlik sıfatları geniş bir literatür içerisinde bulunabilir (Lynch vd., 2011). Bu makalenin ana konusu, sosyal kontrol aracı olarak konukseverlik kavramından ilham alarak (Selwyn 2000, Brotherton ve Wood 2007), politik kontrol aracı olarak konukseverlik kavramını tartışmak olacaktır.

Bu kontrol mekanizmasının iki boyutu söz konusudur. Biri açık bir şekilde işlemektedir: Gelen 'misafiri', hukuksal olarak belli bir statüye mekânsal olarak da belli bir alana konumlandırarak evin sınırlarını tahkim etmek. Mültecilik, geçicilik, iltica gibi hukuksal statüler yurttaşlık hukukunun sınırında ifade edilir. Yurttaşlık haklarına hiçbir zaman sahip olunamayan statülerdir. Mekânsal konumlandırmalar arasında da ayırım yapabiliriz. Kamplar gibi kapatılma mekanlarına doğrudan konumlandırmak ya da hem içsel hem de dışsal mekanizmaların etkisi ile 'misafirleri' kentin belli mahallelerine mahkum etmek de mümkün olabilmektedir. Her iki durumda da 'evin' sınırları yeniden üretilmiş olur. Bir diğer kontrol mekanizması ise bu ilkinin bağlı olarak, daha gizil bir şekilde işler. Sınırların yeniden üretimi, bu sınırlar içerisindeki ayrımları silikleştiren bir illüzyonu da yeniden üretir. Koşullu konukseverlik karşılaşmasından önce kendini evin içinde dışlanmış olarak gören kimlikler, şimdi ev sahibinin dilinden konuşmaya başlamışlardır. Örneğin, Türkiye'de uzun yıllardır dışlanmış bir Kürt kimliği ile kendini ifade eden kesimler, Türkiye'ye yönelen göç olaylarına dair endişesini, elit Türk kimliğinden gelen endişelerle aynı dilden ifade edebilmektedir. 'Her yer Suriyeli dolmuş', ev işgal tehdidi altındadır. Evin içindeki ayrımlar bu tehdit karşısında silikleşmektedir. Güncel kamusal (koşullu) konukseverlik politikalarının bir sonucu olarak, içerisi ve dışarısının arasındaki sınırlar belirginleşmektedir. Bu sınırlar, koşullu konukseverliğin zorunlu bir sonucu olarak düşmanlığı da üretmektedir. Böylece içerisi dışarıya karşı düşmanlıkta ortaklaşırken, içerideki fark da 'ortak düşmana' karşısında unutulmaktadır. Konukseverliğin politik kontrol aracı olarak işlevi bu bağlamda ortaya çıkmaktadır. Bu makale Fransa'nın Calais şehrinde bu mekanizmanın örneklendirilmesi üzerine bina edilecektir.

1. YÖNTEM

Bu araştırma genişletilmiş vaka yönteminin (extended case method) ilkeleri benimsenerek yürütülmüştür (Velsen, 1969; Burawoy, 1998). Bu yöntem dört temel genişletmeyi esas alarak

³ Konukseverlik kavramının ilk kullanımı Homeros'un metinlerinde görülmektedir. Ethos'un alanı olarak Antik Yunan felsefesinde yer edinmiştir. Ardından özellikle Stoacı gelenekte politik bir ilke halinin ilk nüveleri görülmüştür. Ve son olarak Kant'ın etkisi ile siyaset felsefesinin ve özellikle kozmopolit felsefenin önemli bir kavramı haline gelmiştir. Ayrıntılı bir okuma için bkz: (O'Gorman, 2008 ; Baker, 2013).

kurgulanmaktadır: 'gözlemcinin katılımcıya genişletilmesi, müdahale; gözlemlerin zaman ve mekâna genişletilmesi, süreç; sürecin güç ilişkilerine genişletilmesi, yapısal mekanizmalar ve teorinin genişletilmesi; teorik yeniden inşa' (Burawoy, 1998: 5-19). Temsil edilebilirlik veya doğrulama-yanırlama ikiliği, genişletilmiş vaka yöntemi bağlamında bilimsel bir amaç değildir. Aksine, bu yöntemde teorik örnekleme, 'ekstrem vakaların araştırılması' veya teorik temsil, teorinin yeniden yapılandırılması hedefinde önceliklidir. Kavramsal ve kuramsal yeniden inşanın dayandığı bilimsel süreç istatistiki temsil sorununa indirgenmez. Bu, pozitivist bilim yaklaşımına karşı reflektif bilim yaklaşımını yerleştirmeyi ifade eder. Böylece sosyal bilimsel bilginin doğasının, doğa bilimlerinin ürettiği bilgiyle farkını ortaya koymak mümkün olabilmektedir.

Bu yöntemsel paradigmaya dayanarak üretilen bu çalışmada veriler 2023 yılı Ağustos ve Eylül aylarında Fransa'nın Calais şehrinde katılımcı gözleme dayalı saha notlarının ve kuramsal çerçeveyi açıklamaya yönelik derinlemesine mülakatların analizine dayanmaktadır. Araştırma kapsamında daha önce göçmen statüsü ile Calais'ye gelip sonrasında Fransız vatandaşlığını elde eden ve güncel olarak Calais'deki yeni göç dalgası karşısında negatif tutum alan kişilerle mülakat yapılmıştır. Katılımcılar, Calais şehrinde doğup büyüyen, ilk göç dalgası sonrasında uzun süre gönüllü aktivistlik yapan J.'nin(40) yönlendirmesi ile tespit edilmiştir. Bu çerçevede toplam dört kişi ile görüşme yapılmıştır. Görüşmeler ortalama yirmi dakika sürmüştür, tüm görüşmeler kayıt altına alınmıştır. Toplam iki soru oluşturulmuştur. Öncelikle Calais'deki güncel göç dalgasına yönelik düşünceleri, ardından da kendi göç hikayelerinin farkı sorulmuştur. Verilen cevaplar ilgili bölümde doğrudan aktarılmıştır.

2. KONUKSEVERLİĞİN POLİTİK İLKE OLARAK ELE ALINIŞI

Konukseverlik kavramının tarihi, antik Yunan döneminin felsefi metinlerinden başlatılabilir (O'Gorman, 2008: 197-200). Fakat bu metinlerde konukseverlik, politik alanla ilişkilendirilerek ele alınmamıştır. Genellikle erdemli yaşamın ölçütlerinden biri olarak, yani doğrudan ethos'un alanında tartışılmıştır (Aristoteles, 1998). Konukseverliği doğrudan açık bir politik ilkeye dönüştüren filozofun Kant olduğunu söyleyebiliriz. Bir dünya vatandaşlığı fikrinin Antik dönemde oluştuğunu biliyoruz. Ancak böyle bir vatandaşlık hakkını, konukseverlik hakkıyla ilişkilendirerek ebedi barışın ilkelerinden birine dönüştüren Kant olmuştur. "Ebedi barışın üçüncü kesin maddesi, kozmopolit hakkın evrensel konukseverlik koşullarıyla sınırlandırıldığını" iddia eder" (Kant, 2006: 82). Bu madde içinde Kant'ın önerilerine baktığımızda misafirperverlik, sadece dışarıdan gelenlerin sığınma haklarına odaklanmaz. Böyle bir hakkın da tanımlandığını görürüz ancak Kant'ın esas önünü almak istediği yağmacı/sömürgeci ziyaretlerin kendisidir.

Konukseverliği bir yasa olarak tartışmaya açan yaklaşımlar, Kant'ı takiben, bunu kozmopolitan bir perspektifin içinde ele alır. Kant'ın kozmopolit çerçevesinin, kendisinden önceki yaklaşımlardan ayıran en önemli unsurun yerel-devletlere olan bakış açısı olduğunu söylemek mümkün. Kant için kozmopolit durum üçlü bir yapıyı ifade ediyordu. Bireysel plan; ahlakın ödevleri ile belirlenen alan, yerel/bölgesel plan; cumhuriyetin ilkeleriyle belirlenen alan ve bu devletlerin federatif örgütlenmiş kozmopolit üst alanı olarak tarif edebiliriz. Kant'a göre her üç alanın birbiriyle hukuki uyumu ebedi barışın temelini oluşturacaktır (Kant, 2006). Bu kuramsal çerçeveye sadık kalarak kozmopolit tahayyülü işleyen siyaset bilimciler, konukseverliği tartışırken, Kant'ta olduğu gibi, devlet sisteminin kökenlerine dair bir eleştiriyi analizlerine dahil etmemişlerdir. Böylece var olan devlet sistemlerinin 'demokratikleştirilmesi' dışında radikal bir öneri sunmamışlardır. Benhabib; bu perspektifi politik gerçekliğe bir taviz olarak okur (Benhabib, 2006). Arendt'in haklara sahip olma hakkı olarak yorumladığı yurttaşlık hakkının böyle bir tavizi ifade ettiğini düşünebiliriz (Arendt, 1998). Benhabib, aynı zamanda bu bakış açısının sadece reel politığa taviz olarak okunamayacağını da söylemektedir.

Bu geleneğin, bireysel ve kozmopolit alanlar arasına yerel olarak örgütlenmiş 'ayrık, kendi kaderini tayin eden bölünmüş' alanları zorunlu olarak yerleştirdiğini ifade eder (Benhabib, 2006: 71). Arendt'in ve özellikle bu geleneğin çağdaş temsilcisi Habermas'ın (1996, 2014) bahsi geçen türde bir taviz üzerinden önermelerini inşa ettiğini söyleyebiliriz. Fakat hangi öncüllerden hareket ederlerse etsinler bu geleneğin ortak temel önermesi, demokratik cumhuriyetlerin oluşturduğu konfederatif birlikleri, evrensel yasaların öznesi olarak değerlendirmesidir.

21 Aralık 1996 tarihinde Fransa'da Jacqueline Deltombe, dokümansız göçmenleri evinde ağırladığı için yargılandı ve cezaya çarptırıldı. (Rosello, 1999). Bir yıl sonra, yine Fransa'da, 'Debre bill' olarak bilinen konukseverliği suç sayabilecek göçmenlik yasası onandı. (Emmons, 1997). Bu iki olay, Fransız entelektüel dünyasında konukseverliği politik açıdan yeniden ele almayı gerekli kıldı. Derrida'nın konukseverlik üzerine düşünceleri bu tarihsel bağlamda ortaya çıkmıştır. Derrida'nın konukseverlik düşüncesinin iki ana hat üzerine kurulduğunu söylemek mümkün. Birincisi Kant'ın yasa olarak konukseverliğini eleştirel bir okumaya tabi tutması, bir diğeri de Levinas'ın etik felsefesini konukseverlikle özdeşleştirmesidir (Derrida, 1978: s.79-153). Böylece Derrida yeni bir konukseverlik kavramını, kozmopolit perspektife dahil etmek istemiştir. Bu da ideal bir konukseverlik fikridir. Saf/mutlak/koşulsuz konukseverlik olarak öne sürülen bu düşünce, Derrida'ya göre politikanın konusu olmaktan uzaktır. Hatta 'mucizevi bir eylem' olarak gündelik hayatın içinde de gözlemlenebilecek bir olay da değildir (Derrida, 2000). Ancak Derrida bu ideal tip ile verili konukseverlik politikalarını mümkün olduğunca 'iyi'ye götüreceği bir kavramsal/kuramsal şema çizmek istemiştir. Derrida'nın bu kuramsal önermelerinden sonra konukseverlik fikrini kozmopolit perspektif içerisinde ele alan neredeyse tüm çalışmalar, Derrida'nın önermeleriyle diyalog içerisinde olmak durumunda kalmışlardır. Benhabib demokratik yineleme kavramı üzerinden Derrida ile Kantçı geleneği bir araya getirmeye çalışmıştır (Benhabib, 2006). Brown, Derrida'nın Kant'ın konukseverlik hukukuna yönelik teorik eleştirilerini haklı bulmayarak sorunun teoriden pratiğe uygulama sorunu olduğunu ifade etmiştir (Brown, 2010). Baker ve diğerleri, konukseverliğin dünya siyasetindeki yerini konumlandırırken, koşulsuzluğu reel politik açıdan ele almışlardır (Baker vd., 2013).

Buna karşılık, Derridacı konukseverliğin hiçbir şekilde politikanın konusu olamayacağına dair ciddiye alınması gereken çalışmalara da atıfta bulunmak gerekir. Bessone ve Debauge, konukseverliğin kamusal biçimi ile özel biçimi arasında kurulan anolojinin hatalı olacağını, Derridacı perspektifin, kamusal biçimi özel biçime indirgemesinden dolayı eleştirilmesi gerektiğini ileri sürerler (Bessone, 2015; Debauge, 2018). İdeal bireysel bir normdan (koşulsuz karşılama) çoklu kamusal normlara (göç politikaları) ilerlemek mümkün gözükmemektedir. Reel politığın sınırları içerisinde kalındığı sürece bu eleştiriler dikkate değerdir. Çünkü bireysel planı politik plandan ayrı ele almak esasen reel politığın verili yapısını gözetmektir. Özel alan-kamusal alan ayrımını analitik düzeyden ontolojik düzeye çekmenin sonucu olarak, birbirine tamamen dışsal iki alan tahayyül edilmiştir. Bessone ve Debauge'un eleştirilerinin sınırlılıkları böyle bir hatadan kaynaklanıyor gözükmemektedir. Oysaki özel ve kamusal alanların birbiri ile içsel ilişkide olduğu, yani birinin sınırlılıkları ve imkanları ile diğeri bu sınırları ve imkanları yeniden üretme kapasitesi yadsınamaz bir gerçektir.

3. MİKRO ÖLÇEKTE BİR ANALİZ: SOSYAL KONTROL ARACI OLARAK KONUKSEVERLİK

Sosyal bilimler yazınında konukseverlik çalışmalarının önemli bir kısmı, konukseverliğin sosyal kontrol aracı olarak gerçekleştiğine dair tartışmalar etrafında şekillenen antropolojik yaklaşımlardan oluşur (Lynch 2007, Selwyn 2000, Brotherton ve Wood 2007, Zeldin 1994). Bu çalışmalardaki merkezi tema, konukseverliği 'ötekini' ya da 'yabancıyı' kontrol etme araçlarından biri olarak istihdam etmesidir. Bir kontrol aracı olarak konukseverlik, potansiyel tehdit olarak görülen 'yabancı'nın' yönetimi ve konukseverlik sağlanarak 'yabancı'nın' medenileştirilmesi olarak betimlenmektedir: "Konukseverlik;

yabancıyı tanıdığa, düşmanı arkadaşına, arkadaşını daha iyi arkadaşına, dışarıdakini içeridekine, aileden olmayana aileden olana çevirir” (Selwyn, 2000: 19). Böylelikle, ‘yabancıdan’ gelebilecek olası tehditler kontrol altına alınabilir.

Bu antropolojik yaklaşımların, kontrol aracı olarak konukseverlik olayında üzerinde durdukları diğer bir anahtar kavram ise karşılıklılık ilkesidir. Mauss’un ilkel toplumlarda armağan ilişkilerinde kullandığı kavramsal şemanın devamı olarak düşünülmüştür (Mauss, 1934). Armağan vermenin karşılığında armağan almak, armağanın ilkel toplumlardaki yapısal durumudur. Konukseverlik de bir armağan olarak ele alınmıştır. Peki konukseverlik karşısında beklenen armağan nedir? Evin kurallarına koşulsuz bir sadakat ve evin otoritesinin mutlak kabulü.

Sosyal kontrol aracı olarak konukseverlik, özel (domestic) konukseverlik ilişkilerinde ev sahibi-misafir etkileşimlerinde ortaya çıkmaktadır. Ancak mikro ilişkilerde gerçekleşen (modern) konukseverliğin, modern öncesi döneme atıfla kavranan ‘bütünüyle yabancıyı’ kontrol altına almak adına gerçekleşmediğini belirtelim. Özel alan konukseverliği günümüz toplumların büyük bir kısmında, hakkında asgari bir güven duyulan misafire yönelik gerçekleşmektedir. Bu güven ilişkisi sağlanmaksızın ‘tanrı misafiri’ ağırlamak gibi konukseverlik pratikleri modern toplumlarda sık rastlanılabilecek bir durum değildir. Ancak modern toplumsal ilişkiler bağlamında gerçekleştiğinde bile konukseverlik, sosyal kontrol mekanizması olarak devreye girmektedir. Evin sahibi gösterdiği konukseverlik karşısında misafirden kendi iktidarına sadakat bekler. Bu iktidarın kaynağı mülkiyet rejimidir. Yani misafir ev sahibinin iktidarını onaylarken, evin kime ait olduğunu da onaylar. Çıkarıma dayalı bir genelleme yaparak, bu mekanizmaların misafire yönelik güven seviyesinden bağımsız işlediğini de belirtelim. En sadık dostlarımızın evine ziyaretlerimizde ya da onları kendi evimizde ağırladığımızda gerçekleşen etkileşimleri hatırlarsak, mülkiyet ve iktidar mekanizmalarının konukseverliğin doğasına içkin olduğunu anlayabiliriz.

Bu nokta bize, bir kez daha, mikro ilişki ağları olarak tarif edilen toplumsal ilişkilerin, zaman ve mekâna yayılmış makro sistemlerin dolayımında gerçekleştiğini hatırlatmaktadır. Böylece bu ilişkilerden (mikro ölçekli) elde edilen kavramsal şemaların makro sistemlerde de ele alınabileceğini söyleyebiliriz. Hatta bu iki alanı ontolojik olarak ayırmıyorsak, yani bu sistemler (makro ve mikro) birlikte var oluyorsa, bir alandan elde edilen kavramları diğer alanda da bulacağız demektir. Fakat her iki alanın farklılaşmış özelliklerini de dikkate almak zorundayız.

Konukseverliğin, bir evin sınırları içerisinde gerçekleşirken dinamikleri ile bir ulus-devlet sınırları içerisinde gerçekleşirkenki dinamikleri aynı olamaz. Niceliksel bir fark olduğu aşikardır. Bu farkın etkileri göz önüne alınmalıdır. Örneğin davetsiz misafir kavramını düşünelim. Evimizde davetsiz misafir ağırlamayız. Eğer böyle bir vakayla karşılaştıysak, misafiri evimizden gönderip kapıyı arkasından kilitlediğimizde meseleyi çözebiliriz. Fakat ulus devlet sınırlarının böyle bir kontrol mekanizması yok. Her ne kadar artan oranda sınır duvarları inşa edilse de bugün çok geniş coğrafyalarda on binlerce ‘kaçak’ (dokümanlı) göçmenler olduğunu biliyoruz. Ancak ulus devletlerin bu ‘davetsiz misafirlere’ yönelik uygulamaları, ev sahibinin kendi özel alanında yapmaya çalıştığı uygulamalarla benzerlikler gösterir. Ardı ardına kurulan geri gönderme merkezleri, ev sahibinin yapmak istediği gibi, ‘davetsiz misafiri’ ülke sınırları dışına göndermenin aracıdır. Mekanizma aynı mantık üzerine bina edilmiştir: Sınırları belirlenmiş bu alanın sahibi benim ve istediğimi ağırlar istemediğimi de ağırlamam. Fakat niceliksel fark belirgin sonuçlar yaratır. Geri gönderme merkezlerinden ülkelerine ya da üçüncü ülkelere gönderilen ‘misafirler’ tekrar aynı ülkeye girmeyi başarabilirler ve bu durum güncel olarak çok sık yaşanmaktadır. Özel alan konukseverliğinde rastlanılabilecek bir durum değildir bu.

Her iki alanda da mülkiyet ilişkilerini işaret eden otoritenin ve sınırların tahkimi söz konusudur. (Koşullu) konukseverlik bu sınırların ve otoritenin yeniden üretimini içerir. İster davetsiz ister davet edilmiş olsun, misafir kontrol altında tutulmalıdır. Bu kontrol mekanizmasının, güncel olarak, 'yabancıyı tanıdığa dönüştürme' mahiyetinden farklılaştığını belirtelim. Kontrolün amacı dışarıdakini içeriye almak değil, dışarı ile içerisinin sınırlarını yeniden üretmektir. Konukseverliğin politik kontrol aracı olarak gördüğü ikinci bir işlevi ise bu makalenin temel argümanı olarak, içerideki ayrımları silikleştirmesidir. Verilerin incelendiği aşağıdaki bölümden sonra bu argümanın ayrıntılarına girilecektir.

4. CALAIS/FRANSA

Fransa'nın kuzey noktası olan Calais kenti, uzun yıllardır, İngiltere'ye geçmek isteyen göçmenlerin son varış noktası. Şehrin dışında 'jungle' olarak adlandırılan bölgede kamp çadırlarında yaşayan çok sayıda göçmen, deniz yoluyla İngiltere'ye geçmeye çalışıyor. Benzer manzara şehrin merkezinde de gözlemlenebilir. Çok sayıda parkta göçmenler kendi çadırlarını kurmuşlar. İngiltere'ye geçmenin yollarını arıyorlar. Göçmen profili çok geniş bir coğrafyayı içerse de yoğun olarak Afrikalı göçmenler olduğunu söyleyebiliriz. Çadırların kaldırılmasına yönelik polis baskınları çok sık tekrarlanıyor. Şehir yönetimi, göçmenlerin şehrin parklarına ve jungle'a çadır kurmaması için aldığı önlemler aşık bir şekilde gözlemlenebilir. Bazı parkların çimenliklerine çok sayıda büyük taşlar yerleştirilmiş. Otoyol kenarlarındaki jungle'ların etrafı dikenli tellerle örülmüş durumda.

Calais şehrinin yönetimine 1971-2008 yılları arasında Fransız komünist partisi (PCF) seçilmiş. İlk göçmen dalgası 90'ların sonunda başlıyor. Balkanlarda süren iç savaşın sonucunda çok sayıda göçmen, yine İngiltere'ye geçmek için Calais'ye gelmiş. O dönemde göçmenlerle dayanışma faaliyetlerine katılanların tanıklıkları, şehir yönetiminin göçmenlere yönelik uygulamalarını bugüne göre daha pozitif buluyor. 1999 yılında, Calais limanının hemen yanında kullanılmayan büyük bir arazi (Sangetta) göçmenlerin barınması ve ücretsiz yemek servisi için kampa dönüştürülmüş. Fransız Kızıl Haçının üstlendiği bu projede şehir yönetiminin aktif rolü olduğunun altı çiziliyor. Bu süre zarfında Calais'ye gelen göçmenlerin demografisi de değişiyor. Önce Afganistan sonra Irak savaşları ile yerinden edinenler İngiltere yolunda Calais'ye varıyorlar. O dönem gönüllü olarak dayanışma faaliyetlerinde bulunan J.B., şehrin göçmenlere yaklaşımının bugünden çok daha fazla dayanışma odaklı olduğunu düşünüyor. "Tüm Calaisliler sanki seferber olmuş gibiydi. Sadece komünist partililer değil, her kesimden hatta apolitik insanlar da bir şeyler yapmak istiyorlardı. Şehir yönetimi de destek olunca çok güzel işler yaptık" (J).

Fakat sonrasında motivasyonların azaldığını, her geçen gün göçmen sayısının arttığını buna karşılık ilk zamanlar ki dayanışma faaliyetlerinin azaldığını da ekliyor. Her geçen gün artan sayıda göçmenin gelişi, barınma sorununu şehrin parklarına taşıyor. Şehrin yönetiminin komünist partiden, birkaç merkez sağ partinin koalisyonu olan UMP'ye (Halk Hareketi Birliği) geçişinin göçmen 'sorununu' ile doğrudan ilişkili olduğu ortak bir kanaat. Ancak bunun yanında komünist partinin hem yerel hem ulusal ölçekte bulaştığı yolsuzlukların etkisinin olduğu da düşünülüyor.

2003 yılında Birleşik Krallık ile Fransa arasında öncelikle Sangetta kampının kapatılması, ayrıca sınır denetimlerinin yoğunlaştırılması için bir antlaşma imzalanıyor. Birleşik Krallık bu antlaşmanın uygulanması için neredeyse tüm finansal yükü üstleniyor. Tek amacı Calais'den kaçak yolla İngiltere'ye girmeyi engellemek. Bu antlaşmadan sonra ilk olarak Sangetta kapatılıyor. Ardından sınır denetim uygulamaları arttırılıyor. Bundan dolayı dokümansız göçmenler, barınma sorununu ormanlık arazilerde ya da şehrin parklarında çadır kurarak çözmeye çalışıyorlar. Barınma sorununa çözüm olarak diğer bir

alternatif ise Avrupalı aktivistlerin öncülüğünde gelişen şehir merkezindeki squat hareketi.⁴ Güncel olarak tek bir squat kalsa da 2003 ile 2017 arasında çok sayıda aktif squat, dokümansız göçmenlerin barınma sorununu çözmeye çalışıyor. 2017'den itibaren squatlar polis müdahaleleri ile boşaltılıyor. Güncel olarak kalan son squat üzerinde de kapatmaya yönelik büyük bir baskı mevcut.

Dokümansız göçmenlerin barınma ve gündelik yaşam problemlerini çözmeye yönelik çok sayıda farklı organizasyon Calais'de faaliyet göstermekte. Bu organizasyonlarda görev alan aktivistlerin tamamının dokümanlı olduğunu söyleyebiliriz. Yemek, su, kıyafet ve çadır gibi temel ihtiyaçlar organizasyonlar tarafından imkanlar dahilinde çözülmeye çalışılıyor. Ancak bu faaliyetlere katılan aktivistlerin büyük çoğunluğu, Calais'nin yerleşikleri değil. Saha araştırması için bulunduğum süre içerisinde, İngiltere'nin finansmanı ile Calais'de açılacak olan ikinci geri gönderme merkezini protesto etmek amaçlı bir yürüyüş planladık. Yetmiş bin nüfuslu şehirde 200-300 kişilik bir grup yürüyüşü gerçekleştirdik. Bu sayının içerisinde Calaisli olarak kendini tarif eden neredeyse kimse yoktu. Büyük çoğunluk başka şehirlerden veya Avrupa ülkelerinden gelen aktivistlerdi. Şehir yerleşiklerinin dokümansızlarla dayanışma faaliyetlerine yönelik ilgisinin azaldığını gözlemlemek mümkün. Bunun da ötesinde şehirde göçmenleri görmek istemeyen anlayışın artık hâkim görüşe dönüştüğünü söyleyebiliriz. Bunun en önemli göstergesi olarak 2022 milletvekili seçimlerini gösterebiliriz. 1986'da yüzde 18 oyla Calais bölgesinden milletvekili seçilen Marine Le Pen, 2022 seçimlerinde yüzde 61 oyla yeniden milletvekili seçilmiş. Yıllar içinde Calais ve çevresindeki bölgede oylarını düzenli bir şekilde arttırmıştır. Marine Le Pen'in siyasal argümanlarının önemli bir kısmını göçmen karşıtlığı politikalar oluşturduğu bilinmektedir. Göçmen karşıtlığının temel argümanı ise uyum kavramına atıfta bulunmaktadır.

4.1 'Biz onlar gibi değildik, adapte olabildik'

Yapılan tüm görüşmelerde, görüşmecilere kendilerinin de göçmen olarak geldiğini sormam üzerine aldığım yanıt bu başlıkla özetlenebilir. Göçmen karşıtlığı siyasetin temel argümanı da budur. Dışarıdan gelenlerin içerideki uyumu bozacağına dair endişe bu siyasetin sürekli olarak yeniden ürettiği bir mekanizma. Aslında kapılar halen açık gözükmektedir. Tabi ki sadece 'evin' yerleşik düzenine ayak uydurabileceklere. Bu bölümde sırasıyla bu araştırma için oluşturulmuş soruları ve bu sorulara verilen cevapları sıralayacağım.

Soru1: Güncel olarak Calais'deki göç problemi hakkında ne düşünüyorsun? Bir problem olarak tanımlıyor musun?

Cevap: "Tabi ki de problem. Her geçen gün büyüyor. Ben buraya ilk geldiğimde daha az sayıda göçmen vardı. Şimdiki gibi barınma sorunu da böyle değildi. Göçmenlerin sayısı arttıkça buradaki insanların tepkisi de artmaya başladı. Çünkü göçmenlerin karıştığı suç olayları çok oldu. Halen de olmakta. İki hafta önce bir grup geldiler dükkanıma, çok sarhoşlardı. İçki alıp parasını sonra vereceklerini söylediler. Tanıdığım insanlardı ama kabul etmedim. Israrcı olmaya başlayınca polisi arayacağımı söyledim. Israrı devam ettirince ben de aradım polisi. Aradığımı görünce hemen gittiler... Böyle birçok olay yaşadık, halen de yaşıyoruz. Bundan dolayı kimsenin tahammülü kalmadı. Bence, bir zamanlar göçmenlere yardım edenler de artık bu tarz olaylardan dolayı fikrini değiştirdi." (K. 47).

⁴ Squat hareketine dair ayrıntılı okuma için bkz: Avrupa'da İşgal Hareketleri (2015)

K. Hindistan'ın Pencap bölgesinden 2007 yılında Calais'ye gelmiş. Aslında o da İngiltere'ye geçmek için gelmiş. Fakat başarısız birkaç denemeden sonra Fransa'ya iltica başvurusunda bulunmuş. 2018 yılından beri Calais şehir merkezinde küçük bir market işletiyor.

Soru 2: Sen de buraya göçmen olarak geldin. Senin durumunla şu anki göçmenler arasındaki fark hakkında ne düşünüyorsun?

Cevap: "Ben buraya geldiğimde bu kadar çok göçmen yoktu. Calaisliler hoş karşıyorlardı...İltica başvurumdan sonra hemen Fransızca öğrenmeye başladım. Calaisli biri ile evlendim... O zaman da bazı göçmenler yasadışı işlere giriyorlardı. Ben de girebilirdim ama hiç girmedim. Yasalara, buradaki yaşam şekline hep saygılı yaşadım... Ben de ırkçılıkla karşılaştım tabi ama çok nadir. Şimdi burada bir ailem var, arkadaşlarım var. Hepsi beni kabul etti... Tabi ki ben şu an göçmenlerden konuşurken hepsini kastetmiyorum. Ama yıllar içinde göçmen sayısı arttıkça, suç da arttı. Şu an özellikle Sudanlılar, hepsi değil tabi ki ama birçoğu bu işlerin başında" (K. 47).

Soru1-Cevap: "Bir problem değil büyük bir problem. Aslında Calais'nin problemi de değil, İngiltere'nin problemi. Ama İngiltere hükümete para verip bu işi burada halletmeye çalışıyor... Her gün bir olay çıkartıyorlar. İki gün önce Betterava'da, benim çalıştığım eski barda kavga ettiler. Büyük bir kavga. Bir tanesi tabanca kullanmış. Betterave'nin kapısında mülteciler hoş geldin yazıyor. Şimdi bu kavga yüzünden iki hafta kapatıldı... Ben buraya almıyorum. Hoş gelmediler benim için." (S. 27).

S.'nin ailesi 2001 yılında Sırbistan'dan Calais'ye geliyor. İlk zamanlar İngiltere'ye geçme niyetleri olsa da sonradan Calais'de kalmaya karar veriyorlar. S. kısa zaman önce kendi barını işletmeye başlamış. Çok fazla müşterisi olmasına rağmen, göçmen profilini andırarak birilerine rastlamak imkânsız. Kendisinin de belirttiği gibi göçmenleri hoş karşılamıyor. Bu durumu bilen göçmenler de bu bara gelmeyi tercih etmiyor.

Soru2-Cevap: "Bizim durumumuz farklıydı. Ben buraya geldiğimde 5 yaşındaydım. Burada büyüdüm. Bütün hayatım burada geçti. Sırbistanlı olduğumdan daha fazla Fransalıyım... Ailem de hızlıca adapte oldu... Biz Avrupa kültürünü biliyorduk. Avrupa'nın ortasından geldik. Fakat sonradan gelenlerin hepsi Orta doğulu ya da Afrikalı. Şu an problemin nedeni de bu bölgelerden gelenler" (S.27).

Soru1-Cevap: "Hepsi (göçmenler) için problem diyemem. Ama birçoğu için diyebilirim. Çünkü çok kez neler yaptıklarına şahit oldum. Korkunç deneyimler yaşadım. Arkadaşlarımdan da böyle hikayeler duydum... Yardımcı olmaya çalıştıkça hep daha fazlasını istiyorlar. Uzun süredir yardım etmekten vazgeçtim... Bir şekilde bunun (göçmenlerin gelişi) durdurulması gerekir artık" (M, 37).

M. 2014 yılında Calais'li biriyle evlenerek buraya gelmiş. İranlı. Sonrasında erkek kardeşini de yanına almış. Eşi ve kardeşi ile beraber Calais'nin biraz kenar mahallesinde küçük bir fırın işletiyorlar. İlk geldiği yıllar, göçmen yardımlaşmasında aktif olarak yer almış. Fakat o süreçte psikolojik olarak çok yıprandığını düşünerek, bu faaliyetlerden ayrılmış.

Soru2-Cevap: "Tamam, ben de göçmendim. Bu yüzden onlara yardım etmek istedim. Ama bence herkesin bir limiti var. Benim deneyimlerim hayal kırıklığıydı... Elbet ki tüm göçmenler geri gönderilsin demiyorum. Ben de göçmen olarak geldim. Kardeşim de. Ama biz adapte olabildik... Şu anki göçmenlerin çoğu dokümanlı ve dokümanın olmadan adapte olabilmenin zor olduğunu biliyorum. Ama yine de (adapte olmayı) denemek gerekiyor." (M. 37).

Soru1-Cevap: "Evet, problem tabi ki. Ama bu sadece göçmenlerden kaynaklanıyor diyemem. İnsanlar parasız, çadırlarda yaşıyor ve İngiltere'ye geçmeye çalışıyorlar. Buraya evleri gibi bakmıyorlar.

O yüzden burada iyi arkadaşlıklar kurmayı umursamıyorlar... Genç çocuklar para kazanmak için illegal işlere karışıyorlar. Onları suçlayamam. Ama onların patronları var. Bu işleri organize ediyorlar... Kavgalarda genellikle bunlar(patronlar) yüzünden çıkıyor... Dokümanın olmadan yaşamak çok zor. Ailen yardım etmiyorsa, illegal işler yapmak zorundasın. Çünkü zaten illegalsın.” (H, 44).

H. Sudan’dan 2010 yılında gelmiş. Hikayesi benzer. İngiltere’ye geçmek için Calais’ye gelmiş, başaramayınca Fransa’ya iltica başvurusunu yapmış. Şu an Calais’de ahşap mobilya üretiyor. Birçok esnafın tanıdığı ve sevdiği, yaptığı işlerin beğenildiği bir figür olmuş.

Soru2-Cevap: “Ben de ilk geldiğimde uyuşturucu sattım. Kaçakçılık işlerine girdim. Çok defa kavga ettim. Bir kere İtalya’ya geri gönderildim, sonra tekrar geldim. İngiltere’ye geçene kadar diye düşünüyordum... İltica başvurum kabul edilince bu işlerden çıktım. Sudan’da da ahşap işleri yapıyorduk ailemle. Burada kurslara kayıt oldum, sertifikalar almak için... Şu an Calais’de birçok farklı insanla çalışıyorum... Örneğin Chat Blue’nun içindeki bütün o masaları ben yaptım. Herkes onun (bar sahibinin) ırkçı olduğunu söyler ama ben ırkçılık görmedim... Tabi ki ırkçılık var ama eğer yasalara uyarsan, buradaki yaşam şekline uyarsan çok sorun yaşamazsın...” (H, 44).

Bu anlatıların şaşırtıcı olmadığı açıktır. Fransa’ya iltica edip, uzun yıllar resmi prosedürleri bekleyip bu süre zarfında büyük emekler vererek ülkeye ‘ayak uydurmak’ isteyenlerin, kendilerini diğer göçmenlerden uyum kavramıyla ayırt etmesi doğal görülebilir. Bu çalışmada dikkat çekilmek istenen nokta; bu tepkilerin Fransa’nın egemen göç siyasetiyle aynı dili kullanmasıdır.

Bu dil sadece Fransız devletine de ait değildir. Ulus devlet rejimlerinin doğasından kaynaklanan politikaların dilidir. Bu doğanın, doğrudan yurttaşlık hukukuyla ilişkili olduğunu söyleyebiliriz. Haklar, yurttaş olanlar ve olmayanlar arasında kesin bir şekilde bölünmüştür. Mültecilik, iltica vb. gibi statüler yurttaşlık hukukunun sınırlarında belirlenmişlerdir. Yurttaş olabilmek -eğer kan ve toprak bağı yoksa- uyum sağlamak, entegre olmak gibi kavramlara atfen ancak kesin kurallara bağlı olarak gerçekleşebilen bir süreçtir.

Fransız devriminin ilk politik metni olan yurttaş ve insan hakları bildirgesine dikkat çekerek ulus devlet rejimlerinin mülteci politikasını eleştiren Arendt, ‘haklara sahip olma hakkı’na işaret eder. Bu, bir siyasi topluluğa ait olmanın yani yurttaşlığın haklarıdır (Arendt, 1998: 275). Agamben de aynı bildiriye odaklanarak, yurttaş ve insanın iki ayrı özne olup olmadığına dair muğlaklığa işaret eder (Agamben, 1995). Modern ulus devletlerin siyaseti, içeridekiler ve dışarıdakiler arasındaki eşik sürekli olarak belirlenmesi üzerine kuruludur (Agamben, 2001: 172). Bu eşik, yurttaş olmayan karşısında yurttaşlığı homojen bir kategoriye dönüştürmektedir. Yurttaşların arasında var olan ayrımlar silikleşmektedir. Konukseverliğin politik bir kontrol aracı olarak içeriği bu bağlamda ortaya çıkmaktadır.

SONUÇ: POLİTİK KONTROL ARACI OLARAK KONUKSEVERLİK

“Gerçekten, kendisinden önce egemen olan sınıfın yerini alan her yeni sınıf, kendi amaçlarına ulaşmak için de olsa, kendi çıkarını, toplumun bütün üyelerinin ortak çıkarı olarak göstermek zorundadır” (Marx ve Engels, 2010: 77). Marx ve Engels’in bu vurgusu politik iktidarı ele geçirmeye çalışan burjuva sınıfının, izlediği yol ve yöntemlerin genelleştirilmiş bir analizini ifade ediyordu. Burjuvazi, özgür yurttaş kavramı ile eski düzenin kölelerini siyasal amaçlarına dahil edebilmişlerdi. Böylece ücretli kölelik düzeni özgür yurttaş illüzyonunu altında kurumsallaşabilirdi. Marx’ın Yahudi Sorunu Üzerine çalışmasında da yurttaş kavramının ‘yanıltmacalı’ mantığının işlendiğini görmekteyiz (Marx, 1997: 19).

Ancak bu yanıltmacanın basit bir manipülasyon sorunu olmadığını biliyoruz. Hâkim fikirler her daim hâkim sınıfların çıkarlarını koruyacak fikirler olsa da bu fikirlerin yeniden üretimi, ezilen sınıfların dahil olduğu bir süreci de ifade eder. Göç olayları karşısında hâkim sınıflarla aynı pozisyon almak, ezilen sınıfların kendi çıkarlarını yurttaşlık statüsüyle savduklarının ifadesi gibi durmaktadır. Gerçekten de bu statüyle göçmenler karşısında ayrıcalıklı konuma yükselmişlerdir. Ama kendi 'evinin' içerisindeki ayrıcalıksız konumunda bir değişiklik olmamıştır. Yurttaşlık ayrıcalıklarını korumak isteyenler, kendi yurtlarındaki ayrıcalıksız konumlarını da yeniden üretmektedirler.

Konukseverliğin politik bir kontrol aracı olarak işlevi de bu çerçevede ortaya çıkmaktadır. Ulus devlet rejimlerinin konukseverlik politikaları, yurttaşlık statüsü içerisindeki ayrıcalıksız konumlarda bulunan öznelerin bu statüye sahip ayrıcalıklı konumlardan üretilebilecek zihniyeti yeniden üretmelerini sağlamaktadır. Böylece esas sorunun bir bütün olarak ayrıcalık sorunu olduğu gerçeğinden uzaklaşmaktadırlar.

Yurttaşlık haklarına sahip olmuş göçmen geçmişli biri, bulunduğu sosyal-sınıfsal konumun adaletsiz yapısına yönelik sorgulamalar yapmamaktadır. Bunun yerine sorumluluğu yeni gelen göçmenlerin uyum sağlayamamasında bulmaktadır. 'Uyumsuz/düzensiz göçün işgali altında' kendi yurdunun egemenleri ile aynı kaygıyı ifade etmektedir. Burada bir parantez açmak isterim. Göçmen işgücünün ürettiği artı değer daha büyük olmasından kaynaklı 'yurdun egemenlerinin' çıkarlarına işaret edilebilir. Ve bu yerinde bir tespit olacaktır. Ama yine de egemenlerin bu iktisadi çıkarları yanında göç olaylarına aynı kaygıyla fikir ürettiğini söyleyebiliriz: 'işgal'.

"Yabancı bulunduğu yerde barışçıl davrandığı sürece, ona karşı düşmanca davranılmayabilir" (Kant, 2006: 82). Yukarıda da belirttiğimiz gibi Kant'ın bu önermesi, döneminin sömürgeci hareketlerinin trajik sonuçlarını eleştirisi üzerine kurulmuştur: "Kıtamızın uygar devletlerinin, özellikle ticari devletlerin misafirperver olmayan davranışları, yabancı ülkeleri ve halkları ziyaret ederken gösterdikleri adaletsizlikler (bu onları fethetmekle aynı şeydir) korkunç derecede büyük görünüyor... yerlilerin baskı altına alınması, çeşitli Hint devletlerinin yaygın savaflara, kıtlığa, isyana, ihanete ve insan ırkının başına bela olabilecek tüm kötülöklere yol açmasına neden olmaktadır" (Kant, 2006: 83).

Kant'ın öngörüsü iki yüz yıl sonra tüm çıplaklığıyla karşımızda durmaktadır. 'Uygar devletlerin' sömürgeci siyasetlerinin sonucu olarak, her yıl daha fazla göçmen daha huzurlu bir yaşam için bu devletlere gidiyorlar. Tarihin ironisi ise şimdi bu uygar devletler 'işgal' söylemine tutunuyorlar. 'Huzuru bozmadıkça' konukseverlik gösterebileceklerini söylüyorlar. Kant'ın kozmopolit projesi, cumhuriyet rejimi ile yönetilen federal devletlerin birliğini hedefliyordu. Avrupa Birliği projesi bu çerçeveye uygun bir tarihsel örnek olarak karşımızda durmaktadır. AB ülkelerinin göç sorunu karşısında aldığı politik tutum Kant'ın projesinin açmazlarına işaret etmektedir. Bunun, teorinin pratiğe uygulanma sorunu olmadığını tekrar belirtelim. Söz konusu olan, devlet sistemlerinin egemenlik kaynağına dair bir eleştiri getirmeksizin kurgulanan kozmopolit projenin teorik sınırlılığıdır. Sonrasında Arendt'de ve Habermas'ta da söz konusu -reel politiğe taviz olarak okunsa da- aynı sınırlılıktır.

Koşullu konukseverlik, ev sahibinin egemenliğine itaat etmeyi gerektirir. Misafirin, bu egemenliğin oluşumunda, icrasında hiçbir etkisi söz konusu olamaz. Hatta bu egemenliğin kaynağı dahi sorgulanamaz. Bu yüzden, Derrida açısından koşullu konukseverlik her daim düşmanlığı üretebilecek bir içeriğe sahiptir. Ulus devlet rejimleri söz konusu olduğunda bu egemenliğin sınırı yurttaşlık hukukuyla belirlenmiştir. İçerisi ile dışarısının sınırı bu hukukla çizilmiştir.

Yurttaşlık statüsü aynı zamanda içerideki farkı silikleştirme aracı da görmektedir. Yurttaşlığın bu işlevi göç olaylarına bağlı değildir elbette. Ulus devlet rejimlerinin doğasına bağlı bir mahiyetten

bahsediyoruz. Ancak güncel göç olayları karşısında uygulanan kamusal konukseverlik politikaları, yurttaşlık mantığı üzerinden içerideki farkın -yeniden- silikleşmesine neden olmaktadır.

Ezilen toplumsal sınıflar, yurttaşlık kavramı içerisinde egemen sınıflarla 'aynı gemide' olduğuna dair kapıldığı illüzyonun etkisiyle hareket ederler. Bu durumda dışarıdakiler olarak mülteci 'tehdidi' olmadığı koşullarda dışlanan toplumsal kesimler, mültecilere yönelik dışlayıcılığın taşıyıcılarına dönüşerek, iktidarın yeniden üretimine ortak olabilirler. Yurttaşlık hukukunun ayrıcalıklı statüsü; 'misafirin' olmadığı koşullarda ev içi dışlama şiddetinin nesnesi olan kesimlerin, misafir karşısında 'evin sahibi' temsilinde hareket etmesinin zeminini sağlamaktadır. Bu hukuksal ayrıcalık aynı zamanda kesin bir illüzyon olarak işlev görmektedir. Sahip oldukları toplumsal kimliklerle egemenlik haklarını asla kullanamayan özneler, yani 'evin' kullanım hakkında özne olarak bulunamayan evin ötekileri diyerek tanımlayabileceğimiz kesimler, misafirin varlığı karşısında kendilerini 'ev sahibi' gibi hissetmektedirler. Artık Kürt, Roman ya da Hint, Fars ya da siyah olmanın bir önemi yok gözükmemektedir. Türk ya da Fransız vatandaşı olarak, bu hakka sahip olmayanlar karşısında ayrıcalıklı konuma yükselmenin dilini üretmektedir.

Konukseverlik, göç olaylarını anlamaya yönelik önemli bir analiz birimine dönüşmüştür. Bu analiz, daha çok karşılayan öznelerin konumlarını ve ilişkilenmelerini açığa çıkartmaya yaramaktadır. Başta da dile getirdiğimiz gibi, kavram yalın halde kullanılmamaktadır. Birçok ampirik ve felsefi çalışmaların perspektifinde, birçok farklı sıfatlarla birlikte kullanılmaktadır. Bu çalışma, politik kontrol aracı olarak konukseverlik kavramını literatüre kazandırmak amacıyla kurgulanmıştır. Bu sayede, ulus devlet rejimlerinin doğasını ve bu doğanın eleştirisini analize dahil edebilecek bir çerçeve oluşturulmak istenmiştir. Teorik soyutlamalar kavram inşasına öncüdür. Politik kontrol aracı olarak konukseverlik kavramı da konukseverlik düşüncesine dair felsefi, politik ve antropolojik tartışmaların eleştirel değerlendirilmesinden yola çıkarak düşünülmüş bir kategoridir. Bu çalışmada, kavramın mevcudiyetine dair sınırlı bir vaka çalışması yürütülmüştür. Teorik çerçeveye uygun olarak belirlenen katılımcılara, kavramın atıfta bulunduğu anlamı ortaya çıkarması beklenen sorular yöneltilmiştir. Ortaya çıkan tabloda kavramın, eleştirel teorik gücünün yanı sıra analitik bir gücü olabileceği de görülmüştür.

Elbet ki kavramın analitik gücü coğrafi olarak genişletilmiş daha fazla ampirik çalışmayla birlikte sorgulanmalıdır.

KAYNAKÇA

- Agamben, Giorgio (2001). *Kutsal İnsan: Egemen İktidar ve Çıplak Hayat* (Çev. İsmail Türkmen). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Agamben, Giorgio (1995). We Refugees. *Symposium: A Quarterly Journal in Modern Literatures*. 49 (2), 114-119.
- Arendt, Hannah (1998). *Totaliterizmin Kaynakları /2 Emperyalizm* (Çev. Bahadır Sina Şener). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Aristoteles (1998). *The Nicomachean Ethics* (Çev. David Ross). Oxford: Oxford U. Press.
- Baker, Gideon, (2013). *Hospitality and World Politics*. Palgrave Macmillan: New York.
- Benhabib, Seyla (2006). *Another Cosmpolitanism*. New York: Oxford University Press.
- Bessone, Magali (2015). Le vocabulaire de l'hospitalité est-il républicain ? *éthique publique*. 17 (1)
- Brothern, B. ve Wood, R. C. (2007). 'Key Themes in Hospitality Management'. R. C. Wood ve B. Brotherton (Der.), *The Sage Handbook of Hospitality Management* içinde. London: Sage, 35–61.
- Brown, Garrett Wallace (2010). 'The Laws of Hospitality, Asylum Seekers and Cosmopolitan Right: A Kantian Response to Jacques Derrida. *European Journal of Political Theory*. 9 (3), 308–27.
- Burawoy, Michael (1998). The Extended Case Method, American Sociological Association. *Sociological Theory*. 16 (1).
- Debaugé, Joan Stavo (2018). L'oubli de ce dont c'est le cas ; Critique, circonstances et limites de l'hospitalité selon Derrida, (<https://doi.org/10.4000/sociologies.6796>)
- Derrida, Jacques (1978). Violence and Methapysics: An essay on the thought of Emanuel Levinas, *Writing and Difference* (çev. Alan Bass). Chicago: The University of Chicago Press, 79-153.
- Derrida, Jacques, (1999a). "Différance" (Çev. Önay Sözer). Toplum Bilim/ Jacques Derrida Özel Sayısı, 10, 49-63.
- Derrida, Jacques (1999b). *Adieu to Emmnuel Levinas*. California: Stanford University Press.
- Derrida, Jacques (2000a). HOSTIPITALITY. *Angelaki: Journal of Theoretical Humanities*. 5 (3), 3-18.
- Derrida, Jacques (2000b). *Of Hospitality*. California: Stanford University Press.
- Habermas, Jurgen (2014). *Kamusallığın Yapısal Dönüşümü* (Çev. Tanıl Bora ve Mithat Sancar). İstanbul: İletişim..
- Habermas, Jurgen (1996). The European Nation State. Its Achievements and Its Limitations. On the Past and Future of Sovereignty and Citizenship. *Ratio Juris*. 9 (2), 125-137.
- Kant, Immanuel (2006). Toward Perpetual Peace: A Philosophical Sketch. Pauline Kleingeld(Der.) *Toward Perpetual Peace and Other Writings on Politics, Peace, and History* (Çev. David L. Colclasure) içinde. Yale University Press.
- Lynch, P. Molz, J. G. Mcintosh, A. Lugosi, P. Lashley C. (2011). Theorizing Hospitality, *Hospitality & Society*. 1 (1), s. 3-24.
- Marx, Karl, Engels, Frederic (2010). *Alman İdeolojisi* (çev. Sevim Belli). Ankara: Sol yayınları.
- Marx, Karl (1997), *Yahudi Sorunu* (Çev. Sol Yayınları) Ankara: Sol Yayınları.

- Mauss, Marcel (1934). *Hibe: Arkeik Cemiyetlerde Mübadelenin Şekilleri ve Sebepleri* (Çev. Sabri Ertem) İstanbul: Ahmet Sait Matbaası.
- O’Gorman, D. Kevin (2008). University of Strathclyde doktora tezi. *The Essence of Hospitality from the Texts of Classical Antiquity: The development of a hermeneutical helix to identify the philosophy of the phenomenon of hospitality.*
- ROSELLO, Mirielle (1999). Interpreting Migration Laws: "Crimes of Hospitality" or "Crimes against Hospitality". *Diaspora*. 8 (3), 209-224.
- Selwyn, Tom (2000). ‘An Anthropolgy of Hospitality’, C. Lashey and A. Morrison (Der.). *In Search of Hospitality: Theoretical Perspectives and Debates* içinde. Oxford: Butterworth-Heinemann, s. 18-37.
- Squatting Europe Kollektive. (2015). *Avrupa’da İşgal Hareketleri* (Çev. C. Akyos ve D. Toprak). İstanbul: Tekin Yayınevi.
- Telfer, Elizabeth (2000). The Philosophy of Hospitableness. C. Lashley and A. Morrison (Der.), *In Search of Hospitality: Theoretical Perspectives and Debates* içinde. Oxford: Butterworth-Heinemann, 38–55.
- Shelese, Emmons (1997). The Debre Bill: Immigration Legislation or a National "Front"? *Indiana University School of Law, Indiana Journal of Global Legal Studies*. 5 (1), 17.
- Velsen, Van J. (1969). The Extended Case Method and Situational Analysis, A.L. Epstein (Der.) *The Craft of Social Anthropology* içinde. London: Tavistock, 129-149.
- Zeldin, Theodore (1994). How Humans Become Hospitable to Each Other. *An Intimate History of Humanity*. London: Minerva, 426–64.

MÜBADELE’NİN SAKLI BELLEĞİ: MÜSLÜMANLAŞ(TIRIL)MIŞ RUMLARIN DÜNÜ VE BUGÜNÜ ÜZERİNE

Mert Kaya¹

Öz

Türkiye ve Yunanistan arasında imzalanan Lozan Barış Antlaşması’nın ek protokolü kapsamında, din esasına dayalı şekilde gerçekleştirilen Nüfus Mübadelesi sürecinde Mübadele’den muaf tutulanlar haricinde, gitmesi gerekirken farklı sebeplerden dolayı mübadeleye dahil olamamış, gidememiş, gitmek istememiş ve Anadolu’da yaşamaya devam etmiş insanlar olmuştur. Çoğunluğunu kadınların ve çocukların oluşturduğu ve kaçırılma, kaybolma, evlenme, evlatlık verilme, besleme alınma gibi farklı sebeplerle Mübadele’ye katılmamış ya da katılamamış bu kişiler zaman içerisinde Müslümanlaş(tırıl)mış ve bu dönüşüm hikâyelerini uzun yıllar farklı sebepler dolayısıyla gizlemek durumunda kalmışlardır. Bu makale, sözlü tarih yöntemiyle gerçekleştirilen görüşmelerden hareketle, Müslümanlaş(tırıl)mış Rumlarda belleğin aktarımına, neden bunca zaman sustuklarına, susmak istediklerine ve daha sonra neden hatırladıklarına, hatırlattıklarına ve konuştuklarına, kimliklerinin değişimine ve dönüşümüne, çok-kimlikli yaşam mücadelesine, hikâyelerinin ortak noktalarına, dünden bugüne değişen bakış açılarına, kısacası bu zamana kadar haklarında fazla bilgi sahibi olunmayan, hem Türkiye’nin hem de Yunanistan’ın resmi ve milli tarih yazımında nerdeyse hiç yer almamış, unutulmuş ya da saklı tutulmuş Müslümanlaş(tırıl)mış Rumlardan günlerine ve bugünlerine odaklanmaktadır. Ulus-devletin homojen toplum yaratma ideali içinde uzun süre sessiz kalan ve asimilasyon stratejisini benimsemek durumunda kalan Müslümanlaş(tırıl)mış ilk gruptan ziyade az ve eksik de olsa aile hikâyesini bilen diğer nesillerin kimliklenerek entegrasyon stratejisini benimsediği, bireysel de olsa etnik yeniden canlanma ile tanınma mücadelesine girdikleri, bu doğrultuda belleği ve kimlik stratejilerini kullandıkları yarı yapılandırılmış görüşmelerle kayıt altına alınmıştır.²

Anahtar Sözcükler: Müslümanlaştırma, Mübadele, Rumlardan, Kimlik, Bellek.

¹ Doktora öğrencisi, Hacettepe Üniversitesi İletişim Fakültesi İletişim Bilimleri Anabilim Dalı, mertkagia@gmail.com, ORCID: 0000-0001-6605-6873

² Bu çalışma, doktora tezim üzerinden oluşturulmuştur.

UNTOLD MEMORY OF THE POPULATION EXCHANGE: ON THE PAST AND TODAY OF THE ISLAMIZED GREEKS

Abstract

Within the scope of the additional protocol of the Lausanne Treaty between Turkey and Greece, during the Population Exchange, which was based on religion, there were people who could not participate in the exchange and continued to live in Anatolia, even though they were mandated and expected to go. These people, most of whom were women and children and who could not participate in the population exchange for various reasons such as being kidnapped, lost, married, adopted, or taken as servant, (were) Islamized over time and had to hide their stories of transformation for many years. This article, from the in-depth interviews carried out with the oral history method, focuses on the transfer of memory in the Islamized Greeks, why they remained silent for a long time, forgot and remembered, the change and transformation of their identities, the common points of their stories, the changes of their perspectives, in short, the past and the present of the Islamized Greeks whom is not known and spoken and hardly any added to historiographies of Greece and Turkey until now. Rather than the Islamized first group, which remained silent for a long time and adopted the assimilation strategy within the nation-state's ideal of creating a homogeneous society, other generations who knew their family story, even if little and incompletely, appointed by semi-structured, in-depth interviews adopted the identified integration strategy, and entered into an individual struggle for recognition through ethnic revival with using memory and identity strategies.

Keywords: Islamization, Population Exchange, Greeks, Identity, Memory.

GİRİŞ

Mübadele'de gitmesi beklenirken kalanlara dair bir şeyler öğrendiğimde henüz 10 yaşındaydım. Aile büyüklerimizden biri apar topar Yunanistan'a gitmiş, döndüğünde ise tüm aileyi evlerine davet edip bir video izletmişti. Video'da Türkçesi bozuk, yaşlı bir adam vardı ve bizi çok sevdiğini söyleyip selamlarını iletliyordu. Aile büyükleri dinledikçe ağlıyor, çocuk aklımla olanı biteni anlamlandıramıyordum. Kim bu adam, bizi nereden tanıyor diye sordum, cevap alamadım. Neden Yunanistan'da diye sordum. Yine cevap alamadım. Bu o zamana kadar gizli tutulmuş bir aile hikâyesiydi, sorularıyla aile büyüklerini zorlamış, sonunda o kişinin akrabamız olduğunu anlamıştım fakat daha fazla soru sormama izin verilmemişti.

Türkiye ve Yunanistan arasında gerçekleştirilen Mübadele'de kural oldukça açık belirlenmişti. İstanbul, Bozcaada ve Gökçeada ile Yunanistan'ın kuzey doğusunda (Trakya) bulunan yerli halk dışında, Türkiye'de bulunan Ortodoks Rumlar ve Yunanistan'da bulunan Müslüman Türkler arasında değişim yapılacaktı³. Yüzyıllarca yaşadığı bir toprağı kim hemen terk etmek ister? Anadolu Rumları da buldukları yerlerde kalabilmek adına bazı yollar denediler. Müslümanlarla evlenenler oldu, yaşanan karmaşada kaybolan çocuklar, kaçırılan ve evlendirilen kız çocukları da oldu. Mübadele'nin açık kuralı ve hemen ardından başlayan ulus-devlet ve Sünni-Türk üst kimliğini dayatan politikalar dolayısıyla kalanlar stratejiler geliştirdiler ve çoğunluğa uymak üzere dinlerini ve kimliklerini değiştirdiler ya da değiştirmeye zorlandılar⁴. Fakat bellek de kimlik de olanı, yaşananı sakladı ve unut(a)madı.

Mübadele ile Anadolu'da bulunan ve atılan imzalar gereği gitmesi gereken tüm Rumların gittiğine dair genel kanı tarih yazımına yerleştirildi, mübadele sayılar üzerinden anlatılan bir istatistiğe dönüştürülerek insansızlaştırıldı. Böylece bir şekilde kalan Rumlar da yaşadıkları değişimle, sessiz kalarak yaşamlarını sürdürebildiler. Kalıp zaman içinde kültürleşme yaşayan ya da asimile edilen bu insanlara uzun süre Türkiye'nin tarih anlatılarında yer verilmedi. Sadece kalıp Müslümanlaş(tırıl)mış Rumların değil, gelen Müslüman Türk mübadillerin de neler yaşadığına dair akademik ve edebi yazım, Emgili'nin (2017: 32-34) de bahsettiği gibi sosyal bilimcilerin ve edebiyatçıların göç olgusuna geç önem vermesi, gelen mübadillerle ilgili yeterli arşiv çalışmasının yapılmamış olması, mübadillerin de yaşadıklarına yönelik kayıt çalışmalarına ilgi duymaması, modern Türkiye'nin inşası sürecinde milli kimlik yaratılması "baskılarının" varlığı ve mübadele'nin Kurtuluş Savaşı'nın büyük anlatısı çerçevesinde ele alınması ve tarihi gerçeklikleri önemsememesi sebepleriyle oldukça geç başladı. Tarih yazımındaki bu boşluğu doldurabilmek, hatırlama ve unutma pratiklerini anlayabilmek için yapılan çalışmalar zaman içinde arttı. Özellikle 1990'lı yıllardan itibaren sosyal bilimciler tarafından mübadele'nin kültür, kent, kimlik, iktisat, bellek boyutunu ele alan çalışmalar gerçekleştirildi, bazı vakıflar ve dernekler⁵ tarafından anıların toplanması ve arşiv çalışmaları yapılması sağlandı. Aynı şekilde edebiyat ve sinema'da da konuya olan ilgide artış yaşandı. Buna 3. ve 4. kuşak mübadillerin konuya olan ilgisindeki artış sebep oldu.

Bu çalışma da mübadele sürecinde gitmesi gerekirken kalan, Rum Ortodoks iken Müslüman olan bir ailenin 4. kuşak üyesi olarak hikâyenin bende yarattığı merak üzerine gerçekleşti. Otoetnografik bir yerden hareketle, uzun yıllar gizli tutulan aile hikâyesinin kimliğimde yarattığını düşündüğüm değişimlerin benzer aile hikâyesine sahip olanlarda da olup olmadığı merakıyla bu kişilerin hikâyeyi öğrenme süreçlerini, kabullenme süreçlerini, hikâyelerini öğrendikten sonra neler hissettiklerini,

³ Türkiye Cumhuriyeti ve Yunanistan Krallığı arasında, 30 Ocak 1923 yılında Lozan Barış Antlaşma'sına ek olarak yapılan sözleşme gereği, belirli alanlar hariç Anadolu'da bulunan Rum Ortodoks topluluklarla, Yunanistan'da bulunan Müslüman Türk toplulukların yer değiştirmesi zorunlu kılınmıştır.

⁴ Konuyla ilgili olarak yapılan çalışma için; Kaya, M. (2018), *Müslümanlaş(tırıl)mış Rumlar: Bir Bellek Anlatısı*. İstanbul: Libra Kitap.

⁵ Özellikle Lozan Mübadilleri Vakfı'nın çalışmaları alana değerli katkılar sunmuştur.

hikâyenin gizli tutulup tutulmadığını, kişinin kendisini nasıl tanımladığını, kimliklerinde bir değişim olup olmadığını, resmi tarihe bakış açılarını, güvende hissedip hissetmediklerini, Rum kültürüne olan ilgilerini ve dine olan bakış açılarını içeren soruların olduğu yarı yapılandırılmış görüşmeler gerçekleştirdim. Burada amaç, aktarılmış hikâye üzerinden belleğin kimliklere etkisini görebilmek ve etnik yeniden canlanma durumunu izleyebilmektir.

Çalışma için 11.08.2021 – 21.01.2022 tarihleri arasında, 12 farklı katılımcıyla, 11 farklı aile hikâyesi yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşmelerle kayıt altına alındı. Ayrıca sürece sonradan dâhil olan 5 farklı aile hikâyesi de kayıt altına alındı ama öznelileri derinlemesine görüşme fırsatı bulunamadı. Görüşmeler katılımcıların dilediği yerde ve zamanda, 2 görüşme pandemi koşullarına uygun olacak şekilde yüz yüze, 10 görüşme karma (*hybrid*) gerçekleştirildi. Bu 10 katılımcının beşi yurtdışında ikamet ettiğinden bu yöntem zorunlu oldu. Katılımcıların yedisi erkek, beşi kadındı. Katılımcıların en genci 25, en yaşlıları 68 (2 kişi) yaşındaydı ve katılımcıların yaş ortalaması 46'ydı. Katılımcıların dördü üniversite mezunu, biri üniversite-terk, üçü yüksek lisans öğrencisi, ikisi lise, ikisi ise ilkokul mezunuydu. Aile hikâyesini daha önce yüksek lisans çalışmam için kayıt altına aldığım 6 katılımcıdan, ikincil travma yaratmamak adına hikâyelerini yeniden aktarmaları istenmedi. Katılımcılar, uzun süredir bu konu üzerine yaptığım çalışmalardan haberdar olup kendi istekleriyle hikâyelerini yüz yüze ya da sosyal medya aracılığıyla benimle paylaşımlardan, onların tanıdığı olan benzer hikâyelere sahip insanlardan ve Yunanistan'dan bana ulaşip Türkiye'de akrabalarını arayanların verdiği bilgilerle ulaştığım kişilerden oluştu. Bu sözlü tarih çalışması sırasında mübadele dönemini görmüş, ailesinden kopmuş asıl özneler hayatta olmadığından, görüşme yapılan kişilerin hikâyenin aktarıldığı kişiler olduğu çalışma boyunca hatırdan tutuldu.

Bu makalede Nüfus Mübadelesi'nin tarihsel sürecinden bahsettikten sonra teorik çerçeveyi çizebilmek adına sırasıyla unutmak ve hatırlamak kavramlarının görüşmelerdeki karşılığına değinilecek, aile hikâyelerinin aktarımında araç niteliği taşıyan kültürel ve iletişimsel bellek kavramlarından bahsedilecek, belleğin kimlik üzerindeki etkisi üzerine değişen kimlik stratejilerinden söz edilip etnik yeniden canlanma kavramı ve gerçekleşme olasılığı üzerinde durulacaktır.

1. Mübadele: Bir Değiş-Tokuş Hikâyesinden Fazlası ve Söylenenden Farklısı

Mübadele kelimesi Arapça'da değiş tokuş etmek / değiştirmek anlamındaki *bedel* kelimesinden türer. *Mübadil* kelimesi ise başka biri ile değiştirilen / değiş tokuş edilen kimse anlamına gelir (Devellioğlu, 2004). Lozan Anlaşması'na ek olmak üzere, IV numaralı Türk ve Yunan Nüfuslarının Mübadelesine İlişkin Sözleşme ve Protokol, Türkiye ve Yunanistan Hükümetleri arasında 30 Ocak 1923 yılında imzalanır (Arı, 2003: 92). Yunanistan'a giden Rum mübadillerin sayısı 1928 yılında Yunanistan nüfus sayımına göre hesaplanmıştır. Yapılan sayıma göre Yunanistan'da doğmamış ve yaşı 7'nin üzerinde olan 1,104,2016 kişi Türkiye'den Yunanistan'a göç etmiştir; bunların 624,954'ü Anadolu'dan, 256,635'i Doğu Trakya'dan, 182,169'u Karadeniz/Pontus bölgesinden, 38,458'i İstanbul'dandır. Üçüncü bir ülkeye göç edenler ya da vefat edenler düşünülüğünde, toplam sayının 1,250,000'e⁶ ulaşabileceği öngörülmektedir. Türk tarafından belirtilen sayılarda, Devlet İstatistik Kurumu'na göre, Türkiye'ye gelen mübadil kişi sayısı 456,720'⁷dir. İskân tarihçesi üzerine eski bir Türkçe yayına göre sayı 499,239⁸'dur. Mübadele İmar ve İskân Vekâlet'inin mali raporuna göre 1924 Ağustosunda ödenek bağlanan mübadil sayısı 458,000'dir. Pelagidis'in (1997: 132) "Η προσφυγική Ελλάδα / Refugees of Greece" başlıklı çalışmasında verdiği bilgiye göre, Türkiye'ye gelen toplam mübadil sayısı 388,146'dır.

⁶ Hirschon, R. (1998) Heirs of the Greek Catastrophe. Berghahn Books

⁷ Devlet İstatistik Enstitüsü, (1990) Türkiye İstatistik Yıllığı 1929-1930, Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü Yayınları

⁸ İskân Tarihçesi (1932) İstanbul: Hamid Matbaası, s.137

Yazar daha kesin bir sayıya ulaşmak için Batı Trakya'dan ve Ege Adalarından göç edenleri de göz önünde bulundurmuş, Müslüman mübadillerin toplam sayısını 518,146'ya yükseltmiştir.

Birinci Dünya Savaşı ve Lozan Anlaşması'nın sonuçları üzerine gelişen ve imzalanan Mübadele anlaşması, devlet zoru ile hayata geçirilmiş ve her iki tarafın da kendi ulus devletini ve homojen toplum yapısını yaratması, gerekli unsurları tamamlayabilmesi adına bu durumdan istifade etmesi planlanmıştır. Polian'a (2004: 3) göre zorunlu göç "devletin, kendi vatandaşı olan ya da olmayan insanları zorlayıcı yöntemler kullanarak göçe zorlaması" anlamına gelir ve bu tanım Mübadele'nin muhteviyatını tanımlama açısından yeterlidir. Alınan mübadele kararı, iki ülkeyi de bağlayan, bu çalışmada da görüldüğü üzere siyasi bir karar olmasına rağmen yıllarca insanların etkisinden çıkamadığı kötü sonuçlar doğuran, aktarıldığı üzere bir başarı hikâyesi değil, bir insanlık suçu olarak tarih sahnesinde yer almaktadır.

Bir homojen toplum yaratma hedefi olan, dönemi içinde çatışma çözümüleme yöntemi olarak tanımlanabilen Mübadele, fikren 1878 yılında Berlin'de yürütülen barış müzakereleri sürecinde Hariciye Nazırı Safvet Paşa tarafından ileri sürülmüş, Balkan Dağları'nın hudut kabul edilmesi, kuzeyde kalan Müslümanlarla güneyde kalan gayrimüslimlerin yer değiştirmesi önerilmiştir (Alphan, 2023:25). Bu öneri kabul edilmemiştir fakat mübadele fikrinin siyasi akla ilk burada düştüğü görülmektedir. Türk-Yunan Mübadelesi'ne giden yollara döşenen taşların asıl geçmişinin ise Balkan Savaşları'na (1912-1913) dayandığı görülmektedir. Hâlihazırda farklı toplulukların Balkanlar'da milliyetçi söylemlerde bulunmaya başladığı döneme de denk gelecek şekilde, Balkan Savaşları'nın hemen ardından başlayan Türklük vurgusu, etnik ve homojen bir toplum fikriyatı ve bunun uğruna mücadele edileceğinin nüveleri kamusal slogana dönüşen "Türkler için Türkiye" söylemiyle kendini göstermiştir (Yıldırım, 2016:31). Nüfus Mübadelesi de tam bu noktada, özellikle ulus-devletin milli kimlik inşasında Anadolu coğrafyasının heterojen yapıdan kurtulmasını (Pentzopoulos, 1962:126) ve ekonominin Türkleştirilmesini (Aktar, 2003; Keyder, 2003) sağlamak için kullanılmıştır. Sonuç olarak, 1906 yılında Anadolu'da yüzde 20'lerde olan gayrimüslim sayısı, 1927 yılında yüzde 2.6'ya gerilemiştir (Keyder, 1987: 79).

Yükselen milliyetçilik sürecinde Enver Paşa, Cemal Paşa ve Talat Paşa tarafından, Ermenilere uygulanan Tehcir'den önce, 1913 yılında Bulgarlara, bir yıl sonra da Yunanlılara, yeni belirlenen sınırlarda azınlık halindeki kişiler için gönüllü, taşınmaz malların tasfiyesini de içeren, terk edilen yerdeki menkullerin karşılıklarının belli güvenceler verilerek tazmin edileceği garantileri de eklenerek mübadele antlaşmaları önerilmiş, bu teklifler olumlu karşılanmış, coğrafi açıdan sınırlı ve gönüllü bazı mübadele anlaşmaları imzalanmıştır (Seferiades, 1925: 46-38; Ladas, 1932:18-20). Anlaşmalar üzerine, Ladas (1932), Doğu Trakya'dan 115 bin Rum'un Yunanistan'a, 85 bin Rum'un ise Anadolu içlerine göç ettirildiğini, 150 bin civarında Rum nüfusun ise Batı Anadolu kıyılarından Yunanistan'a geçtiğini belirtmektedir. Celal Bayar, *Ben de Yazdım* isimli kitabında Birinci Dünya Savaşı öncesinde Yunanistan'a göç eden Rum nüfusunu 130 bin olarak aktarmaktadır (1997:100-102). Uran ise *Hatıralarım* başlıklı çalışmasında 1914 yılının Haziran Ayı'nda Rumların Urla ve Çeşme gibi yerleşimleri büyük kalabalıklarla terk ettiğini aktarmıştır (1959: 69). Birinci Dünya Savaşı sırasında gerçekleşen Rum göçlerine dair başlıklar, 1918 tarihli Osmanlı Meclis-i Mebusan tartışmalarına da taşınmış, Rum mebuslardan Emanuel Emanuelidis, Tokinidis ve Vangel 250 bin Rum'un sınır dışı edilip mallarının müsadere edildiği, Karadeniz, Marmara ve Adalar civarında ikamet olan 550 bin Rum'un katledilip mallarının gasp edilip edilmediğine dair soru önergesi vermişlerdir⁹. Görüldüğü üzere, aslında mübadele süreci savaşın ardından alınan karar ve yapılan ikili anlaşmadan çok önce başlamıştır¹⁰. Mübadele protokolü zorunlu

⁹ MMZC, İnikad 11, Celse 3-4, Teşrinisâni 1334 (1918), s. 109-112.

¹⁰ Göç, kişinin aldığı kararla gerçekleştirdiği bir hareketi tarif ederken, mübadele karşılıklı ve bir anlaşma çerçevesinde gerçekleştirilen göç olayını tariflemektedir.

bir göçü tanımlarken, geride kalanların da gitmesi gerektiğine vurgu yapar ve retrospektif özelliğe sahiptir¹¹. Dolayısıyla yukarıda bahsi geçen Birinci Dünya Savaşı öncesi ve sırasındaki göçmenler de protokol kapsamında mübadil sayılmıştır (Alphan, 2023: 29).

Mübadile kişileri bir istatistiğe, bir azınlığa¹², bir göçmene çevirmiş, kültüründen, topraklarından kopmasına, yüzyıllarca unutamayacakları şeyleri yaşamalarına sebep olmuştur. Üstelik bu sürecin içinde bir şekilde gidemeyip kalanlar ve Müslümanlaş(tırıl)anların hikâyesi ise neredeyse hiç anlatılmamış, olabildiğince sessizliğe gömülmüştür. Bu insanlar, bir sayıya, azınlığa ve göçmen konumuna bile dönüşmemiş, olabildiğince hızlı şekilde yeni kurulan homojen topluma adapte olmak ve çoğunluğa katılmak zorunda kalmışlardır. Bu nedenle Mübadile sırasında Yunanistan'a gidebilen akrabaları, bu kişilerin kaybolduklarını, öldü(rüldü)klarını düşünmüşler ve onlarla olan bağlarını tamamen kaybetmişlerdir. Kaybolup kaybolmadıklarını anlayabilmek, aktarımı öğrenebilmek için "gidememe" sürecini bizzat yaşamış kişilerin hikâyelerine, onların çocuklarının ve torunlarının anlatılarına kulak vermek gerekir. Dolayısıyla yapılan çalışma, bu insanların çocuklarına ve torunlarına sözü bırakıp, Pandora'nın kutusunu açmayı hedeflemiştir.

2. Bir Baş Etme Yöntemi Olarak: Unutmak ve Hatırlamak

Daha önce bir iki kişinin sessizce konuştuğu ve gizli kalması gerektiğini düşündükleri aile hikâyemiz, benim üzerine gitmemle birlikte bir anda yüksek sesle konuşulmaya başlandı. Gizliliğin ağırlığını taşıyamamaktan ya da birisinin ilk kez dinlemek istemesinden olsa gerek bilenler anlattıkça açıldı, açıldıkça anlattı. Bu durum Herzog'un (2009) dile getirdiği insanların aile hikâyelerini unutmadığı sadece kötü olanların yerine başka şeyler koydukları fikrini aklıma getirdi. Bir acıyla baş etmek için kendimizi o acıyı unutmaya zorlayabiliriz. Peki hatırlamak da bir yöntem olabilir mi? Bu noktada yapılması gereken belki yaşananları ve aile hikâyelerini kabullenmektir. 19. yüzyıl'ın sonu ve 20. yüzyıl'ın başından itibaren toplumsal çerçeveleriyle üzerine odaklanılan ve daha sonra patlama olarak nitelendirilebilecek dönemler yaşayan ve yaşatan bellek kavramı (Olick J. ve Robbins J., 1998: 106) aynı zamanda geçmişle yüzleşmek ve yaşananları kabullenmek için iyi bir araç niteliği taşımaktadır. Zaten bellek üzerine yapılan çalışmaların artmasının arkasındaki temel sebeplerden biri Birinci ve İkinci Dünya Savaşları'nda gerçekleştirilen insanlık suçlarının tanığı olan kuşakların, dolayısıyla belleğin yitiriliyor oluşudur (Leys, 2000; Assmann, 2001). Geçmişle bugün arasında ilişki kuran bellek, düşünülen aksine geçmişten ziyade bugüne odaklanan bir yapıya sahiptir ve aslında bağımsız değildir. Kolektif bellek kavramının üzerinde duran Halbwachs (1992: 38) insanların genellikle anılarını toplum içinde kazandığını ve yine toplum içinde anılarını hatırladığını, fark ettiğini ve konumlandığını söyler. Destekler şeklinde Connerton (1999: 60) bireysel görünüyorsa bile, her hatırlama sürecinin başkalarının sahip olduğu düşüncelerle ilişkide olduğunu, insanlardan mekânlara içinde olduğumuz veya bir parçası olduğumuz toplumun maddi ve manevi tüm yaşamlarıyla birlikte gerçekleştiğini belirtir. Dolayısıyla bellek sabit değil, değişkendir. Bu durum elbette mübadile belleği için de geçerlidir ve bu çerçevede yapılacak bellek çalışmalarında toplumsal değişiklikler gözardı edilmemelidir.

Mübadile döneminde gitmesi beklenirken kalıp zamanla Müslümanlaş(tırıl)mış insanların anlatılarının ve hatıralarının bir şekilde ikinci ve üçüncü nesillere aktarıldığı görülmektedir¹³. Kişisel hikâyelerini unutmak/hatırlamak ve onları bir şekilde kabul etmek isteyen insanlarla yaptığım 12 formel, 5 enformel görüşmede gözlemlediğim şey belleğin dinamikliği ve gerçekliği temsil etmesidir. Buradaki asıl mesele,

¹¹ Birinci Dünya Savaşı'ndan hemen önce savaştan etkilenmemek ya da savaşa taraf olduğu ülkeden girebilmek adına göçler de gerçekleştirilmiştir. 30 Ocak 1923 yılında imzalanan Mübadile protokolü, o dönemde şahsi kararlar göç eden kişileri de mübadil saymıştır.

¹² Sayısal bakımdan az olan, başat olmayan ve çoğunluktan farklı niteliklere sahip olan gruplar için kullanılan kavram

¹³ Yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşmelerde aile hikâyelerinin (yer yer eksiklikler de olsa) sözlü biçimde ve gelenekler aracılığıyla da aktarıldığı belirlenmiştir.

resmi tarih “gerçekliğinin” olayları yaşamış insanların hikâyelerindeki “gerçeklikten” farklı olmasıdır. Hatırlama ve unutmaya dediğimiz şey dış etmenler tarafından dayatılıyor da olabilir. Bu doğrultuda, “neyi/neden hatırlıyoruz?”, “neyi/neden unutmak isteriz?” gibi sorular gündeme gelmektedir. Peki, Türkiye ile Yunanistan arasındaki Mübadele sürecinde ne olduğunu kim hatırlar? Kim hatırlamak ister? Bunların unutulmasını kim ister? Buna bazen tarih karar verir. Tarih her konuyu şekillendirebilecek ve istediği şekilde aktarabilecek bir inşa gücüne sahiptir. Fakat bir tarafta ezberlenmiş olgulardan, yıllardan oluşan tarih kitapları, düşünce akımları yükselirken, diğer tarafta bireysel ve kolektif bellek gün geçtikçe tarihi zenginleştirir (Ricoeur, 2012: 439). Tarih gözden uzak tutup saklamak istediği konular ile hatırlatmak ve öne çıkarmak istediği konular arasında bilinçli ve gerekçeli ayrımlar yapabilir, karşı tutum sergileyebilir. Tarih, bazı yaşananlara dair susabilir ve bir süre sonra kendi anlatısını yapılandırıp, güçlendirip sunabilir. “Ulusal anlatı bastırılmış bellekleri içinde barındırır” (Bilgin, 2013: 34) ve tarih “bazı” gerçeklerin göz ardı edilmesi pahasına yüceltilmesine niyetlenen anlatıları kutsallaştırır.

Bu çerçeveden bakıldığında, derinlemesine görüşmelerin sonucunda oluşan bu çalışma, unutturulan ve bugünden tamamen farklı olan geçmişi bugüne getirip, geçmişe karşı direnişin bir şekli haline gelmektedir. Bu çalışmada hedeflenen Galeano'nun (2006: 196) dediği gibi geçmişte tekrarlamak değil, tekrarlanmasını önlemektir. Böylece bu zamana kadar sessiz kalınmış, aktarılsın istenmemiş aile hikâyeleriyle birlikte Mübadele'nin tarih yazımındaki boşluklar dolacaktır. Yapılan görüşmelerde, Mübadele sürecini bizzat yaşayanların, yaşadıkları konusunda uzun süre sessiz kalmış olması temel ortaklıklardan birisidir. Zira hatırlamanın zıttı unutmak değil, hatırlamayı önemsememek/reddetmektir (Herzog, 2009: 115). Bu durum bir tercihi de ortaya çıkarır. Casey'in (2000: 37) dediği gibi geçmişte bırakıp, yüklerinden kurtulup mutlu olmak ya da geçmişte hatırlayıp ağırlaşmak arasında bir seçim yapmak gerekir. Onca zaman sonra Müslümanlaş(tırıl)mış Rum aile hikâyelerinin aktarılmaya başlanmasına ve aile bireyleri arasında etkileşime, sonraki nesillerin bu konuda daha fazla sessiz kalmak istememesine, bir nevi siper olarak görülen ve istisnasız yerine getirilen işte bu derin sessizliğin ve sorumlu hissetme durumunun ortam hazırladığı söylenebilir. Olayı bizzat yaşayanın baş etme yöntemi yaşadığı hakkında unutmak değil susmak iken, olayı yaşamamış olanın baş etme yöntemi hatırlamaktır ve bugüne taşımaktır. Bunun bir tercih olabileceği de akılda tutulmalıdır. Bir diğer taraftan ister hatırlansın ister bastırılsın, geçmişe dair olan farklı araçların yardımıyla çıkıp bugüne, gündelik hayatımıza kendi gelebilir. Örneğin, geçmişe dair yapılan bir anma, bugünün perspektifinden geçmişe sadece bir bakış olabilecekken, gündelik yaşantımız ve geçmişten gelen bazı pratiklerimiz belleğimizin nasıl oluştuğunu gözlemenin bir aracı olup, geçmiş ve bugün ile olan ilişkimizi görebilmemize olanak sağlayabilir (Kılıçkaya, 2020: 104).

3. Kalanların Aktarım Araçları: Kültürel ve İletişimsel Bellek

Kuşaklararası bellek aktarımı, belleğin nasıl, ne şekilde aktarıldığı gibi durumlar bu çalışmanın kapsamı dolayısıyla oldukça önemlidir. Bu bağlamda kolektif belleği iki temel alana ayırarak, kültürel ve iletişimsel belleklerden söz eden Assmann (2001)'in çalışması ve yarattığı kavramlar, bu çalışma için önem arz etmektedir. Özellikle iletişimsel belleğin çizdiği çerçevenin, Mübadele ve Mübadele sırasında gidemeyip kalanların ve Müslümanlaş(tırıl)anların çocukları ve torunlarına aktarılan bellek meselesine cevap verebildiği görülmektedir.

Kültürel bellek, geçmişin belirli bir noktasına düğümlenmiştir dolayısıyla zamansal akıştan azadedir. Bu kavram, düğün-cenaze-kıyafet gibi gelenek ve görenekler, metinler, müzeler, anıtlar, atasözleri, deyimler, deyişler ve topluluğa ait semboller gibi kültürel biçimlendirmelerle ve doğrudan ya da dolaylı aktarım, pratikleri uygulamak, pratiklere maruz kalmak ve gözlemlemek gibi daha belirgin çerçeveli denilebilecek kanallarla inşa edilir ve tüm bu kanallar hatırlama öğeleri olarak tanımlanabilir (Assmann, 1995: 126-129). Jan Assmann, hatırlamayla düşünce arasındaki farkı, hatırlamanın somut olduğunu

söyleyerek aktarır. Ona göre, kavramlarla deneyimler arasındaki bu ilişkiden “hatırlama figürleri” açığa çıkar. Bu hatırlama figürlerinin; zamana ve mekâna bağlılık, bir gruba bağlılık ve tarihi yeniden kurgulamak gibi üç değişik özelliği olduğunu belirtir (Assmann’dan akt, Çavdar, 2020: 43). Kültürel bellek, bir insanın ömrüyle sonlanmaz. Zira kişiden değil, kişinin olduğu toplumun ortaklaştığı, yukarıda sözünü ettiğim grubun özdeşleştiği değerler üzerinden belirir. Müslümanlaş(tırıl)mış Rumlar özelinde bakıldığında, Müslümanlaş(tırıl)arak belirli bir kültürün değişmiş olduğunu ya da kişilerce, belirli bahaneler, çıkarlar üzerinden stratejik olarak değişmiş gösterildiğini anlayabiliriz. Dolayısıyla kültürel belleğin aktarımında politik sebeplerden yükselen kişisel kararların etkili olabileceğini düşünebiliriz. Buna rağmen aile hikâyelerinde kültürel belleğin emarelerini keşfetmek mümkündür. Örneğin görüşme yaptığım bir katılımcı (38) gelenekler aracılığıyla kültürel belleğin aktarıldığını şu örnekle aktarmıştır:

Ailem hiçbir zaman İslam'ın kurallarını uygulamadı. Bir keresinde merak ettiğim için oruç tutmak istediğimden bahsetmiştim. Ailemdeki herkes neredeyse kalp krizi geçiriyordu. Babaannem dedemle evlendiğinde ona domuz etinden sosis hazırlaması öğretilmiş mesela. Herkes bilir bunu ailede. Bana da tarifini öğretti ve aynı sosisi yedim sayısız defa¹⁴.

İletişimsel bellek ise kültürel belleğin karşıtı olarak, bireyin hayatıyla sınırlıdır. İletişimsel bellek yakın geçmiş üzerine, kişilerin çağdaşlarıyla, en yaşlı kuşağın en genç kuşakla hatıralarını kapsar. Heterojen ve dinamiktir. Bu durum yaklaşık olarak tahminen üç dört kuşağa kadar ulaşan bir bellek durumudur. Kuşakların ya da toplumsal grubun iletişimsel belleğe katılımı gayrimuayyendir. Bazı kişiler daha fazla bilgiye sahipken diğerleri sahip olmayabilir (Assmann, 2001: 58-62). Bu kapsamda sözlü tarih çalışmaları iletişimsel bellek için önem arz eder. İletişimsel bellek, yaklaşık 100 yıl gibi bir süreç içinde, üç dört kuşağı içerecek şekilde, özellikle bireysel biyografiler ve tarihsel şahitliklerin ışığında, gündelik olarak, doğal ve gayri resmi şekilde canlı tanıklarca aktarılan bellek kategorisidir. Bu çalışma kapsamında da özellikle kuşaklar arasındaki iletişimsel bellek aktarımı üçüncü ve dördüncü kuşakları kapsadığından, gayri resmi şekilde şahitliklerin aktarımlarını içerdiğinden ve iletişimsel belleğin kültürel belleğe eklenme sürecini izleme fırsatı yarattığından önemli bir konuma sahiptir. Müslümanlaş(tırıl)mış Rum aile hikâyesine sahip kişiler incelendiğinde, aşağıda örneklerini de paylaştığım üzere çoğunluğunun aile hikâyelerini erken yaşlarda öğrendiğini, büyük kısmının aile kökenine dair gerçeği bizatihi aile büyüklerinden duyduğu görülmektedir. İletişimsel belleğin bu bağlamda görevini yerine getirdiği tespit edilmiştir. Üzerinde durulması gereken ise birçok örnekte aktarımların hikâyenin bütününe değil, bir kısmını kapsadığı gerçeğidir. Bu kapsamda aileyi kendince koruma altına almak, konu hakkında detaylı anlatım yapmamak ya da olayların detaylarını hatırlamamak sebep olarak gösterilebilir. Tüm bunların dışında bir anda ortaya çıkan hisimlerle ya da anlatımlardaki eksikliklerden ya da farklılıklardan şüphe duyup ya da konuya ilgi duyup kendi araştırmalarıyla da aile hikâyesini öğrenen kişiler de bulunmaktadır. Bu bağlamda iletişimsel bellek mefhumunda, kuşaklar arasında yetersiz görünse dahi bir aktarımın yapılmış olması ama buna rağmen hikâyelerin kısmen saklı tutulması noktası da çalışma için bir şeyler söylemektedir. Zira iletişimsel belleğin işlevselliğini, dönemin siyasi söylemlerinden, gündelik siyasetinden bağımsız düşünmek doğru olmayacaktır.

4. Kimlik: Kalanların Stratejisi

Kimlik kavramına yönelik akademik ilgi özellikle 80’li ve 90’lı yıllarda artış göstermiştir. 80’li yıllardan itibaren, ulus-devletler içindeki farklı azınlık gruplarının, farklılık taleplerini dile getirmesinin toplumsal düzlemde yarattığı etkiler, kimlik kavramına ilişkin farklı nitelemelerin, çalışmaların, araştırmaların ve tanımlamaların yeni bir boyut kazanmasına sebebiyet vermiş, kimlik çalışmaları tehdit altındaki

¹⁴ 11.08.2021 tarihinde yapılan görüşmeden alıntı

kimliklerden, soykırım kavramına, toplumsal bağlamdaki izolasyonlardan, barınma ve çevresel sorunlara ve etniklik alanına kadar sızmıştır (Aydın, 2009: 25).

Tüm kimliklerin kurgu olduğu ön kabulünden hareketle, Connolly (1995: 92-92) kimlik kavramını, “bilinçli şekilde seçtiğimiz şeylerden çok, ne olduğumuz ve nasıl tanındığımızla ilişkilidir. Kimlik var olmak için farklılığa gereksinim duyar ve kendi kesinliğini güven altına almak için farklılığı ötekiliğe dönüştürür” şeklinde bağlama oturtur. Böylece kimliğin sadece kendini değil, ötekini de tanımladığını belirtir. Bayart'a (1999: 92) göre ise kimlik, ait olduğu düşünülen cemaatin ya da kültürün aksine, ilişkide olunan cemaatlere ve kültürlere göre tanımlanır. Bu nedenle kimliklenme süreci hem birey hem de toplum açısından aynı zamanda 'öteki'ni kullanarak 'kendini' inşa etme, 'öteki' üzerinden 'kendini' olma sürecidir. Bir diğer taraftan Bauman'a (2001: 112) göre “kimlik” belirsizlikten kaçma halidir. Kişi, ne zaman ait olduğu yerden kuşku duyarsa, kimliği üzerine kafa yormaya başlar. Bu kuşkuya, görünen davranış biçimleri ve belirli yargılar içinde kendisinin nerede durduğundan ve diğerlerinin kendisinin bu duruşunu makbul bulup bulmayacaklarından emin olamama kuşkusu denilebilir. Kimlik, “ben” üzerinden aynılığı ve aynılığa baktığı ölçüde farklı olmayı temsil eder. Kişinin kendi belleğinin inşası, öteki olanın kimliğini isteyerek ya da istemeyerek tanımlamış, kategorileştirmiş olur. Kimlik, kimin kim olduğunu bilme kapasitesidir (Tuğrul, 2022). Ben kimim, onlar kimler, biz kimiz, onlara göre ben kimim, onlara göre biz kimiz soruları bağlamıyla anlam kazanır. Kimlik dolayısıyla temelinde bir aidiyet değil, bir tanımlama ve tanımlanma sürecidir (Jenkins, 2012: 5). Bu süreç değişkendir ve dinamiktir.

Kimliğin inşası, kendi çerçevesinde stratejiler geliştirmesini de sağlar. Kimlik stratejisi kavramı, kimliğin yapısındaki dinamizmi ve etkileşimlerle değişebileceğini aktarmaktadır. Marti (2008: 58) kimlik stratejisini, kişinin kendi kimliğini tariflediği ölçüde gerçekleştirdiği hareket ve farklı hedefler için geliştirdiği stratejiler olarak tanımlamaktadır. Bu çalışma kapsamında kayıt altına alınan aile hikâyelerinin birçoğunda da hatırlamanın etkisiyle kimlik için bir direnç olduğu gözlemlenmektedir. Aile hikâyelerinin etnik ve dini farklılığa dayanması, uzun süre gizli tutulması, sonradan dile getirilmesi ve belirgin süreli direnç olduğunun gözlemlenmesi olası kimlik stratejilerini akla getirdiğinden, bu kavram çalışma önemli bir yer tutmaktadır.

Kimlik stratejilerini, bireysel veya kolektif olarak, öznelerin içinde bulunduğu durumlara, özneler tarafından belirlenen amaçlarının farklılıklarına göre gerçekleşen düzenlemeler olarak tanımlayabiliriz. Toplumsal aktörler, onların dâhil oldukları durumlar ve yine aktörlerin amaçları kimlik stratejilerindeki gerekli temel üç unsurdur denebilir (Camilleri, 1990: 49). Bu anlamda üç kimlik stratejisinden söz edilmektedir. Bu üç stratejinin birincisi olan “asimilasyon stratejisi”nde öznenin hedefi, olabildiği kadar ulusal ölçekte geçerli olana, hegemonik olan kimliğe benzemektir. Bu strateji kültürel konformizme, kimliğin kaybına, uyum için fiziksel görüntünün bile değiştirilmesine kadar gidebilir. Bu stratejide, aslında ait olunan toplulukla bağların tamamen kopartılması söz konusudur. Birinci nesil Müslümanlaş(tırıl)mış Rumların, Müslümanlaş(tırıl)ma süreçlerinde çoğunluğa dâhil olarak kullandıkları kimlik stratejisinin bu olduğunu söyleyebiliriz. İkinci strateji olarak tariflenen “farklılığın değerlendirilmesi stratejisi”nde ise hedef bir öncekinin tam tersi şeklinde ilerler. Burada amaç, kökeni belirten kimliğin ve kültürle olan bağın tamamen ve koşulsuz korunmasıdır. Bu durum, bazı zamanlar kişinin ya da grubun kendi grup kimliğini radikalleştirmesine kadar gidebilir. Bu çalışmanın öznesini oluşturan Müslümanlaş(tırıl)mış Rum aile hikâyesine sahip olup kabullenme süreci yaşayan ve belirli değişimler geçirmiş bazı kişilerin bugün uyguladıkları kimlik stratejisinin ise bu olduğu söylenebilir. Örneğin mahkeme kararıyla Yunanca bir isim alan katılımcılardan biri (62) kimliğinin radikalleştiğini şu sözlerle aktarmıştır:

Ben 3000 yıllık Helen hissediyorum kendimi. Yunanistanlı Yunanlılardan daha Yunanım. Yunanlılar 200 yıllık Yunanlı. Onlara da diyorum bunu. Sizin devletiniz var diyorum, benim ülkem yok ama tarihim var diyorum... Yıllarca Rum tohumu dediler. Ben Rum tohumu, Rum

piçi olmaktan gurur duyuyorum... Sonradan öğrendiğim şey beni çok değiştirdi, daha da değiştirdi. Şimdi açık söyleyeyim ben Pontus milliyetçisiyim¹⁵.

Son strateji olan “ara strateji¹⁶”de ise yukarıda belirtilen keskin iki stratejinin arasında bir ara strateji geliştirme söz konusudur. Bu stratejide, gruplar arasında benzerlikler aranır ancak bu süreçte farklılıklardan feragat edilmez, farklılıklar reddedilmez (Marti, 2008: 58-59). Bu stratejinin de yine çalışmanın öznesi konumundaki bazı kişiler tarafından uygulandığı gözlemlenmiştir. Aile hikâyesini öğrendikten sonra Hristiyan olmaya karar veren katılımcılardan biri (32) hem gruplar arası ortaklıklar bulduğunu hem de farklılığına sahip çıktığını şöyle aktarmıştır:

Aile hikâyemi öğrendikten sonra azınlık kimliğiyle empati kurmaya başladım. İnsan kendini bir kimliğin çevresinde konumlandırmak istiyor, bir kimlikle vücut bulmak istiyor. Hani ister istemez o kimliği yaşatmak istiyorsun. O kültürel kimliği, zenginliği keşfetmeye başlayınca Kapadokya’ya daha farklı bakmaya başladım. Hepimiz ne güzel birlikte yaşamışız burada dedim. Kapadokyalı diye tanıtıyorum kendimi o yüzden¹⁷.

5. Ulus Devlet’e Musallat: Etnik Yeniden Canlanma

Çalışmanın özü itibarıyla dikkat çeken kimlik stratejileri dışında, etnik kimlik kavramı da önem arz etmektedir. Zira yukarıda bahsi geçen stratejiler, ulus-devletleşme döneminde gerçekleşenlere odaklanan bu çalışmanın temelinde etnik kimlik üzerinden yürümektedir. Zaten etnik kimlik üzerinden filizlenen siyasallaşma süreci ulus-devletler ile ortaya çıkmıştır. Etnik grupların ortak kültürleri, tarihleri, yaşanmışlıkları, dil, din, yeme-içme, giyim-kuşam alışkanlıkları gibi unsurları vardır. Etnik gruplar akrabalıklar, soydaşlıklar gibi farklı temalarda birleşebilirler, içerideki farklılıklara rağmen dışarıdan bakıldığında tek bir grup olarak anlaşılabilirler (Yıldırım, 2019: 43). Dolayısıyla Aydın (1998: 51)’a göre etniklik, zamana ve mekâna bağlı olacak şekilde, etnikliği sağlayacak özelliklerden birinin öne çıkıp önem kazanmasıyla görünür hale gelen bir kültürel oluşumdur.

Her ulus, kuruluş ve kökler miti üzerinde şekillenen hayali bir cemaattir (Anderson, 2014:20) ve hepsi kendi üstünlüğünü önceden var olan kültürleri tamamen yok ederek, yarattığı etno-merkeziyetçi söylemleri yükselterek var eder (Gellner, 2006:48-49). Devletin tüm ideolojik aygıtları bu söylemleri toplumun kılcallarına kadar yaymayı amaçlar. Buradan doğru hedeflenen ise hayali de olsa birleşik bir kitle arzusudur. Türkiye’de Türklük, vatandaşlık, etnisite gibi kavramlar aidiyet değil, ideolojiler üstü bir ortaklık, bir akit olarak kendini gösterir. Bireylerin kendilerine özgü diye düşündükleri fikirlerin gerisinde farklı düşünsel konforlar bulunmaktadır. Türklük halleri denilen şey aslında grubun çoğunluğu tarafından otomatik biçimde yaşanır (Ünlü, 2018: 13). İdeolojik aygıtların aktif biçimde kullanılmasına rağmen bugün dünyanın birçok yerinde etniklik ve ulus arasındaki aynılık çatlamaya başlamış, terzinin biçtiği bedene uymamıştır¹⁸, çünkü etniklik halinin dinamizm içerdiği atlanmıştır.

Etnikliğin dinamizminden dolayı, tüm aygıtların desteğine rağmen kurulamayan ulusla birliktelik hali, ulus-devletlere musallat olabilecek etnik uyanışları tetikleyebilmektedir; çünkü bu durum etnik kimliğin sübjektif yanını her zaman öne çıkarmakla, kendini ötekine göre nerede konumlandığıyla yakından alakalıdır. Yirminci yüzyılın son çeyreğinden itibaren küresel göçlerin de artmasıyla, ulus kimliklerden ziyade etnik kimliklere olan odak artmış, insanlar değişik kimlikleri de görerek kendi kimliklerinin farkına varmıştır. Toplumsal ve siyasi hareketlerin globalleşmesi de etnik kimlik arayışında olan toplulukların bu konu özelinde hak aramalarına olanak vermiştir (Özensel, 2021: 23). Özellikle 1960’lı

¹⁵ 31.08.2021 tarihli görüşmeden alıntı

¹⁶ Gruplar arasında benzerliklerin arandığı hem de farklılıkları reddetmeyen bu strateji için Yücel (2019: 404) “kimliklenerek entegrasyon” ismini önermektedir.

¹⁷ 06.09.2021 tarihli görüşmeden alıntı

¹⁸ Suavi Aydın’ın “Türk Kimliğinin Yaratılması ve Ulusal Kimlik Sorunu Üzerine” isimli çalışmasından alınmıştır.

yıllardan itibaren asimilasyoncu ideolojilerin sert şekilde tenkit edilmesiyle, kültürel değerler ve farklılıklar önemsenmiş, etnik temizlik ve benzeri insanlık dışı durumlara cezai yaptırımlar uygulanmıştır. “Etnik Yeniden Canlanma” (*Ethnic Revival*) olarak belirtilen bu dönem için hep en iyi örnek, sadece orada olmasa bile Amerika Birleşik Devletleri olarak aktarılmaktadır. Özellikle Afro-Amerikalıların vatandaşlık hakları elde etmeleri, bu eşitlikçi hakların kazanılmasının ardından daha fazla beyaza benzeme ihtimallerine karşı bazı siyah Müslümanlar yeniden İslam’a geçmiş; kölelik sürecinde kullandıkları Anglosakson adları değiştirip, yeniden Afrika kökenli adları kullanmışlardır. Siyahi yerine Afro-Amerikalı denmesini tercih ederken, saç stili tercihinin varana kadar farklılık gösteren, Afro-merkezci bir grup, değişimi topluluk olarak gerçekleştirmişlerdir. Bu yeni kimlik keşfi, diğer etnik grupların da kendi kimliklerini keşfedip fark etmesine, bir anlamda o grupların uyanmasına ortam hazırlamıştır. Sadece fiziksel özellikleri üzerinden ırkçılığa maruz kalanlar değil, Avrupa’dan gelen göçmenlerin de etnik kimliklerine olan ilgileri artmış, geleneksel yemeklerin, törenlerin görünürlükleri artmıştır (Doytcheva, 2016: 32-35; Gans, 1979).

“Etnik Yeniden Canlanma” kavramının musallat olacağı yerlerin, homojen yapılar geliştirmeye çalışan, bu uğurda entegrasyon, asimilasyon, zorunlu göç vb. farklı stratejiler uygulayan ulus-devletler olması beklenir. Tam olarak bundan dolayı kavramın Amerika’daki gibi hızlı büyümesi, kolay zemin bulması, kolektif şekilde biçimlenmesi gibi durumların ulus-devletlerde zor gerçekleşeceği görünen bir gerçektir. Bu durumu görünmeyen ama en ufak olasılığında korkulan bir hayalet ya da musallat olarak tanımlamam bundandır. Zaten Amerika’nın etnik kimliği üzerine yaptıkları çalışmada Glazer & Moynihan (1963), Amerika için her alanda bahsi geçen kapsayıcılık ve entegrasyonu ifade eden “melting-pot” kavramının aslında hiç olmadığını, etnik farklılıkların kaybolmasının ve insanların birbirine benzemesinin aksine, modern Amerikan toplumunda insanların köklerine ve geçmişlerine karşı ilgilerinin uyandırılmaya çalışıldığını aktarmıştır.

Türkiye özelinde baktığımızda, Türk etnikliğine dayanan milliyetçiliği sistematik olarak ilk dile getiren Akçura (1987: 19) Türkleri, “Osmanlı’nın Türkleri ve Türkleşmiş Müslüman kitle” olarak tanımlamaktadır. Milli Mücadele Dönemi’nde bile savaşa çağırılan kitle Türk ulusu değil, etnisitesine bakılmaksızın Osmanlı-İslam milletidir ve 20. yüzyıl’dan itibaren bütün bu Müslüman gruplara Türk denmiştir (Ahmed, 1994). Bu çalışma kapsamında da aklımızda tutmamız gereken ana argümanlardan biri, bahsedildiği üzere Türkiye’de Müslümanlığın ve Türklüğün birlikte anılması durumudur. Türkiye’nin ulus-devlet pratiğinin içerisinde dini bir kutsallığın da olması, etnik yeniden canlanma kavramını, Müslümanlaş(tırıl)mış Rumlar çerçevesinde ele alırken farklı düşünmemizi salık verir. Zira eskinin Ortodoks Rum’u, şimdinin Sünni Türk’ü olan ailelerin etnik yeniden canlanması, aynı zamanda dini bir canlanmayı da gösterir. Din tercih edilebilir, etnisite ise edilemez bir gerçek olmasına rağmen, yaratılan algı Müslüman Rum olmayacağı gibi Hristiyan Türk’ün de olmayacağı üzerinde şekillenir. Çalışma özelinde Müslümanlaş(tırıl)mış Rumlarla sahada yapılan derinlemesine görüşmelerde de etnik yeniden canlanma ihtimaline dair gözlemlerde bulunulmuştur. Etnik yeniden canlanma durumunun düşünülmesi ve izlenebilmesi için öncelikle katılımcıların kendi hikâyelerini nasıl öğrendiklerine, sonrasında neler yaşadıklarına, kabul edip etmediklerinde, neler hissettiklerine ve eskimemiş bu yeni hikâye sonrasında kimliklerinde ne gibi değişimler olduğuna dair sorular sorulmuş, bazı cevaplar aşağıda paylaşılmıştır.

Hikâyelerini kimisi ebeveynlerinden, hısımlarından ya da tanımadıkları anlık misafirlerden, kimisi bir durum üzerinden öğrendikten sonra, kimisinin çözüm sürecinin¹⁹ ardından yaşadığını söylediği uyanma ve farkına varma hali devletin tüm ideolojik aygıtlarıyla, yıllarca, bir karşılığı olmasa bile bıkmadan

¹⁹ Uzun yıllar süren Türkiye Cumhuriyeti ve PKK arasındaki çatışmaların son bulması için başlatılan sürecin adıdır. 16 Temmuz 2014’te Resmî Gazete’de *Terörün Sona Erdirilmesi ve Toplumsal Bütünleşmenin Güçlendirilmesine Dair Kanun* adıyla yayımlanarak kanunlaşmıştır.

usanmadan toplumsal bir örgütlenmeyle dayattığı ideolojik ve yapay ulusal kimliğin yırtılmasıyla ve yeni ve “daha doğru” kabul edilen başka bir kimliğe bağlanması ve sınıksız sarılmasıyla oluşmuştur. Bu durum bir nevi “sembolik öze dönüş” olarak da tariflenebilir. Aydın (2009: 66)’ın belirttiği gibi ulus-devletlerin yoğun manipülasyonu ile geçmişine ilişkin hikâye kipinde konuşan, tarih bilinci gelişmeyen, geçmişe dair bilgisi sansüre uğramış ya da geçmişinin bilgisini kendisine saklayan insanlar vardır. Yukarıda belirttiğim bu “öze dönüş” çabası, geçmiş bilgisinin bazı insanlar tarafından tutulduğunu, bu insanların artık geçmişine dair hikâye kipinde konuşmadıklarını, geçmişlerini sahiplendiklerini, geçmişleri hakkında bilinçlendiklerini doğrularken, hikâyelerini daha fazla kendilerinde tutmama ve anlatma yoluyla başka bir kategoriye doğru açılım yaptıklarını da kanıtlamaktadır.

6. Anlatılanlar Üzerine: Kalanların Ortaklıkları, Hatırladığı/Hatırlattığı - Yaşadığı/Yaşattığı

Bana anlatılana göre Mübadele kararı alındığında büyük dedem 12 yaşındaymış. Tüm köy Yunanistan’a gitmek için harekete geçtiğinde, büyük dedem kalabalıkta kaybolmuş, kimsesiz kalmış ve bir aile tarafından besleme²⁰ olarak alınıp, büyütülmüş. Yıllar sonra Yunanistan’dan kardeşi gelip büyük dedemi bulmuş. Bu hikâyeyi derinlikli ama spesifik bir aile hikâyesi zannedip mübadele içerikli bazı konferanslarda, söyleşilerde anlatmaya başladıktan sonra, farklı yerlerden birçok mesaj almaya başladım. Hikâyelerde benzerlikler vardı. Kimisi biliyor, kimisi aile hikâyelerindeki eksiklerden şüpheleniyor, merak ediyordu. Bana ulaşan hikâyeleri dinlemek, kayıt altına almak, hem aile hikâyelerindeki hem de tarih yazımındaki boşlukları doldurabilecek akademik çalışmalar hazırlanmasına yardımcı oldu²¹.

Bu çalışma kapsamında yapılan 12 görüşmede aktarılan 11 farklı hikâyenin öznelerinin kalış sebeplerinde farklılıklar görülmektedir. İki hikâyede özneleri mübadele kararı alınca hemen yakın köyden Müslüman gençlerle evlendirilen Rum kızları oluştururken, bir başka hikâyede Mübadele kararı alındığında çok fazla malı mülkü olduğundan ailesinin yaptığının aksine başka ilçelere kaçıp kimliğini değiştiren bir Rum adam öznedir. Bir başka hikâyede çetelerin limana doğru giden kafilenin önünü kesip kaçırdığı bir Rum kızı öznedir. Bir diğer hikâyede çetelerin köyü basıp tüm aile bireyleri öldürülünce evden kaçıp kaybolan bir Rum erkek çocuk öznedir. Yukarıda da bahsettiğim üzere genelde hikâyelerin öznelerini kız ve erkek çocukları oluşturmaktadır. Genelde ise evlenme, kaçırılma, kaçma ve kaybolma Müslümanlaş(tırıl)mış Rumların hikâyelerinde yoğunluklu sebepler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Türkiye arşivlerinde mübadeleden muaf olmak adına din değiştirmelerin olduğuna dair anekdotlar vardır çünkü gayrimübadil olabilmek adına, özellikle Müslüman biriyle evlenerek Müslüman olma (*ihtida etme*) vakaları artmıştır. Bu duruma dair sözleşme uyarınca sabit bir kural olmaması dolayısıyla konu genellikle yetkililere danışılmıştır. Bir örnekte, Ankara’da ikamet eden Katina isimli Rum bir kadın, Kapadokyalı Müslüman bir erkekle evli oluşunu sebep gösterip yerinde kalmak ve Mübadele’den muaf olmak için başvuruda bulunmuş ve sonuçta muaf tutulmasına karar verilmiştir²². Bu konudaki artış sebebiyle daha sonra yeni bir kural eklenmiştir. Örneğin, Aladağ (1995), Rumları gemilere kaydetmekle görevli olan birinin hatıratında, “bir sürü genç kız bana gelerek onları Müslüman olarak kaydetmemi ve burada kalmak istediklerini söyledi. Müslüman erkek arkadaşları vardı ve Muğla’da yaşıyorlardı. Kural değiştirdiği için onları resmi olarak Müslüman şeklinde kaydedemedim” dediğini aktarmıştır. Hikâyede

²⁰ Bakıma muhtaç olan, kimsesiz çocuğun evlatlık alınıp ev işlerinde çalıştırılması durumuna verilen ad

²¹ Müslümanlaş(tırıl)an Rumlar hakkında, Türkiye’de gizli kalmış altı farklı aile hikâyesinin ve Yunanistan’dan bazı örneklerin yer aldığı ilk akademik çalışma Müslümanlaş(tırıl)mış Rumlar: Bir Bellek Anlatısı başlığıyla hazırlandı, Libra Kitap tarafından 2018 yılında yayımlandı. Çalışma daha sonra Yunanca’ya çevrildi ve 2021 yılında Ο εξισλαμισμός των Ελλήνων της Μικράς Ασίας την περίοδο 1919-1925. Μία μελέτη... adı ile yayımlandı.

²² Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 30.18.1.118, Yer No: 102.62.1925.

bahsedilen kural, Karma Komisyonun belirlediği, 20 Ocak 1924'ten²³ sonra gerçekleştirilen din değiştirmelerin Mübadele'den muafiyet hakkı kazandırmayacağı üzerine hazırlanan kuraldır²⁴. Din değiştirme süreçlerinde kişinin reşit olup olmadığına da dikkat edilmiştir. Örneğin, Bursalı Tevfik Bey'in evlatlık olarak aldığı Rum kız çocuğu Despoina, İktbal adını alıp Müslüman olmuştur fakat reşit olmadan ihtida ettiği belirlenmiş, Mübadele'den muaf tutulmamıştır²⁵ (Emgili, 2009: 207-208).

Kendi arşivimdeki ve mübadele dönemi kayıtlarındaki birkaç hikâye dışında, akademik bağlamda Müslümanlaş(tırıl)mış Rumlarla, geçirdikleri süreçler ve kültürel aktarımlarıyla, ilgili olarak Yunanistan'da bulunan Küçük Asya Araştırmaları Merkezi'nde, Yunanistan'daki bazı akademik çalışmalarda ve edebi çalışmalarda da kayıt altında alınmış bazı hikâyeler mevcuttur (Millas, 2014; Fotiadis, 1996; Andreadis, 2012).

Gerçekleştirdiğim 12 formel görüşmede öne çıkan bazı noktalar olmuştur. Öncelikle, yapılan görüşmelerde olayı bizatihi yaşayan kişilerin zamanında sessiz kalması, hikâyeyi saklaması, hikâyeyi gizleme çabası, dolayısıyla aktarımı tamamen gerçekleştirmemesi, o kişinin geçmişini yönetme stratejisi olduğu kadar toplumsal baskının etkileri olarak da yorumlanabilir. Katılımcıların çok büyük çoğunluğunun hikâyelerini öğrendikten sonra yaşadıkları kabullenme süreçlerinin ardından dile getirdikleri ana şey, ulus devlet sonrası inşa edilen resmi tarih anlatıları ve oluşturulan yapay toplumsal kimlik dolayısıyla kabullenme süreçlerinin uzun sürdüğü olmuştur. Ulus-devletleşmenin sonucu olarak gördükleri bu gizli kalma ya da gerçeği geç fark etme sürecinin sonunda resmi tarih anlatılarına olan inancın da büyük ölçüde zedelendiği, yalanlarla dolu olduğunun bazı katılımcılar tarafından dile getirildiği kaydedilmiştir. Yurtdışında yaşayan, sonradan vaftiz olan, üniversite mezunu katılımcılardan (38) biri kendi durumunu şöyle açıklamıştır:

Çok değiştim. Bir tükürürüz yüzerler (Yunanlılar), bir tükürürüz boğulurlar gibi cümlelerle büyüdüğümü hatırlıyorum. Pontus, soykırım, zorla din değiştirmeler falan hiç bilgim yoktu... Kendimi kandırılmış gibi hissediyorum resmi tarih anlatılarıyla. Bunların çoğunun cehalet ve korkudan geldiğini biliyorum. Beyni fazla yıkanmadan yunan bir insan olduğumu düşünüyorum²⁶.

Yurtdışında yaşayan lise mezunu bir diğer katılımcı (48) "Yunanistan'ı, Türkiye'yi yok etmeye çalışan bir güç olarak anlattılar hep bize, sonra öğrendim ki tam tersi"²⁷ derken, üniversite mezunu başka bir katılımcı (31) ise şunları söylemektedir. "Zamanla fikrim değişti tabi ama okulda Yunan askerlerini kesen Türk askerlerini çizdim. Yunan düşmanı gibi yetiştirildik"²⁸. Yine yurtdışında yaşayan, üniversite mezunu bir diğer katılımcı (60) ise Yunanistan ile karşılaştırmayı şu şekilde yapıyor:

Onları düşman olarak görmedim hiç aslında. Hem ben de oraya aidim, kendimi mi düşman göreyim şimdi? Yunanistan'daki akrabalarımın aram çok iyi. Tüm yaşananları konuşuyoruz orada. Fakat burada (Türkiye'de) hala tembihliyorlar beni sakın anlatma diye. Gelinlere falan söyleme diyorlar. Baskı devam ediyor bir şekilde"²⁹

Yapılan görüşmelerde, belleğin bireysel ve toplumsal inşası çerçevesinden hem kolektif bağlamda hem de kültürel ve iletişimsel bağlamlarda belleğin etkilerinin olduğu görülmüştür. Çalışmanın en önemli

²³ Mübadele'den muaf olabilmek adına Müslüman biriyle evlenme, Müslüman olma gibi seçeneklerin artması ve sözleşmede belirgin kuralın olmamasından sürekli yetkililere danışılması ve muafiyet verilmesi dolayısıyla bu tarihten itibaren kural konmuş ve din değiştirmenin muafiyet sağlamayacağı sabitlenmiştir.

²⁴ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 30.18.1.1, Yer No: 8.49.17

²⁵ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 272.00.11, Yer No: 20.98.10.

²⁶ 11.08.2021 tarihinde yapılan görüşmeden alıntı

²⁷ 15.01.2022 tarihinde yapılan görüşmeden alıntı

²⁸ 17.08.2021 tarihinde yapılan görüşmeden alıntı

²⁹ 21.01.2022 tarihinde yapılan görüşmeden alıntı

sonuçlarından biri, benzer aile hikâyelerine sahip olursa bile, zaman içinde farklı sosyal gruplar içerisinde bulunan aileler farklı hatırlama pratikleri geçirmiş, hikâyeye aktarımları özellikle iletişimsel bellek bağlamında gerçekleşmiş ama kabullenme süreçlerinde farklılıklar gözlenmiştir. Yaşadığı yerde oldukça tanınan bir ailenin mensubu olan, aktif olarak siyasetle de ilgilenen katılımcı (44) hikâyesini ve kabullenme sürecini şöyle aktarmıştır:

Babam belediye başkanlığına adaydı. O zamanlarda bu argümanlar mutlaka önümüze çıkıyordu. Gâvura oy verilir mi diye karşı propaganda yaparlardı. Sünnetsiz derlerdi. Hikâyeyi babamdan öğrendim... Babamla da kavga etmişliğim var sanki onun suçuymuş gibi. Şimdi umurumda bile değil kimin ne dediği. Kuzenlerimi telefona Yunanca isimleriyle kaydediyorum. Sokakta hâlâ dönmelerin oradayız diye bizim dükkânı tarif ediyorlar. Hiç sorun etmiyorum³⁰

Zamanında ekonomik sebeplerle yurtdışına göç eden, mahkeme kararıyla ismini ve soyismini değiştiren ve Türk vatandaşlığından da ayrılan bir katılımcı (62) ise aile hikâyesini öğrenme ve kabullenme süreciyle ilgili yaşadıklarını şu şekilde aktarmıştır:

Annemler evde bir olay olduğunda kendi aralarında başka bir dil konuşurlardı. Bir gün köyün camisinin lambası kırıldı. Ne pislik olsa benim üzerime atarlardı. Yemin ettim, ben kırmadım dedim, Rum tohumu dediler bana. Eve geldim anneme sordum. Annem aldı karşısına oturttu, anlattı bana. Babamın da öğretmenliği Rum tohumu dedikleri için bıraktığını biliyordum. O zaman bir sarılma geldi kimliğime işte³¹

Ev hanımı olan katılımcı (68) ise iletişimsel bellek bağlamında şöyle aktarımda bulunmuştur:

5 yaşındaydım. Hayal meyal hatırlıyorum. Babam annemle konuştu. Bak benim kardeşim geldi, beni buldu dedi. Bir adam geldi, amcammış. 15 gün kadar kaldı, sonra gitti. Yaklaşık 15 yıl sonra tekrar geldi. O zaman tam tanıştık işte. Amcam inanılmaz bir insandı. Çok sevdim. Kiliseye götürdüm, Türkçe okuma-yazma anlatmaya çalıştım. Ölene kadar iletişimimi kesmedim³²

Son 20 yılda etnik kimlik siyasetinin oluşturduğu yeni ve çekici yollarla genç kuşakların etnik kökene dair ilgilerinin arttığı, etnik farklılıklarını benimseyip, daha kolay dile getirdikleri fark edilmiştir. Hikâyelerini öğrenme sürecinin ardından ne hissedildiğine dair cevaplarda görüşülenler arasında kabullenme süreçlerinin ardından etnik farklılık durumunu kültürel bir zenginlik olarak kabul edenlerin sayısı fazla olmuştur. Örneğin üniversite mezunu ve aktif siyasetle uğraşan bir katılımcı (44) bu durumdan memnuniyetini "Bu mozaiği genlerimde barındırdığım için mutluyum. İyi ki diyorum³³" sözleriyle dile getirmiştir. Yurtdışında yaşayan ve yüksek lisans yapan bir diğer katılımcı (32) ise kendi ailesinin tutumunu "Adamın biri kalkıp köyümüze geldi, tüm hikâyeyi anlattı akrabamız dedi. Zaten biraz biliyorduk. Bir çeşitlilik olarak görüp hepimiz kabullendik... Kültürel zenginlik olarak gördük hepimiz" sözleriyle aktarmıştır. Üniversite mezunu bir diğer katılımcı (25) ise duygu durumunu "Büyük anam Rummuş, Müslüman olmuş. İçimizdeki çeşitliliğin nasıl alıkonulduğunu düşünüp çok üzüldüm ben³⁴" şeklinde aktarmıştır. Muhafazakâr bir ailede büyüdüğünü dile getiren doktora öğrencisi bir diğer katılımcı (30) ise kendi hikâyesini çözüm süreci dönemine atıf yaparak şu şekilde açıklamıştır:

³⁰ 21.01.2022 tarihinde yapılan görüşmeden alıntı

³¹ 31.08.2021 tarihinde yapılan görüşmeden alıntı

³² 19.01.2022 tarihinde yapılan görüşmeden alıntı

³³ 21.01.2022 tarihinde yapılan görüşmeden alıntı

³⁴ 30.08.2021 tarihinde yapılan görüşmeden alıntı

Üniversiteye gitmeye başladığım sıralarda hikâyeyi kabullenmeye, dillendirmeye başladım, biz Amasya'dan göç ettirilen Rumlar diye. Çözüm süreci vardı o zaman, etnik gruplar yavaş yavaş konuşmaya başlıyordu, bu durum dışlanma unsuru değil bir zenginlik kaynağı gibi görünüyordu. Dedim saklamanın inkâr etmenin mantığı yok³⁵

Aile hikâyesini bir şekilde öğrenen ve yüzleşme süreci yaşayan katılımcı, önceki kuşaklarının daha fazla etkisi altında kaldığı ve kendi kimliğini unutmayı amaçladıkları asimilasyon stratejisinden ziyade farklılıkların değerlendirilmesi stratejisini benimsemiş görünmektedir. Gizli kalmış etnik kökene sarılma, farklılığı ifşa etme ve yeni kimliği sahiplenme ve aynı zamanda kimliklenerek entegrasyon denilen ara stratejinin yani hem farklılıkların kabul edildiği ve öne sürüldüğü aynı zamanda benzerliklerin de dile getirildiği kimlik stratejilerini uygulamaktadır. Bu durumda kimlik stratejisinin, içinde bulunulan siyasi konjonktür, toplumsal baskının oranı, hayata olan bakış açısı vb. durumlarla kuşaklararası değişim gösterdiği tespit edilmiştir.

Yapılan derinlemesine görüşmelerde, Müslümanlaş(tırıl)mış Rumluk geçmişine sahip aile hikâyelerini kabullenmiş katılımcıların, etnik yeniden canlanma sürecini yaşayabilecek potansiyele ve bilince ulaştıkları ortaya çıkmıştır. Çoğunlukla bireysel çabalarla tamamlanan kabullenme sürecinin, hikâyelerini öğrenme durumlarıyla, öz farkındalıklarıyla ve konuya olan ilgileriyle yakından bağlantılı olduğu belirlenmiştir. Görüşmelerde geçmiş kültüre ilginin başladığı ve zaman içinde arttığı, on iki katılımcıdan onunun Yunancaya ilgi gösterdiği ve kurslarına gittiği; iki katılımcının vaftiz olarak Hristiyan olduğu; iki katılımcının mahkeme kararıyla ismini ya da soyadını Mübadele öncesi dönemde ailesinin kullandığı aile ismiyle ya da büyüklerinin isimleriyle değiştirdiği belirlenmiştir. Katılımcıların yarısının sosyal medyada Rum kültürüne ait yeni ve sanal kimlikler yarattığı, kültüre ait sembolleri ve bilgileri kullandığı ve paylaştığı saptanmıştır. On iki katılımcıdan onunun çocuklarına ya da torunlarına Rumca isimler vermeyi planladığı ya da Rumca isim verilmesinde bir beis görmediği; on iki katılımcının dokuzunun mübadele sırasında ayrı düştükleri akrabalarını buldukları; diğerlerinin ise akrabalarını bulmaya çabaladıkları kaydedilmiştir. On bir katılımcının resmi tarihe artık sorgulayarak baktıkları hatta inanmadıkları; katılımcıların yarısının hikâyelerini paylaşmaktan çekinmedikleri; ama çoğunluğunun da gündelik siyaset dolayısıyla güvende hissetmedikleri belirlenmiştir. Bu durum yukarıda da bahsettiğim 1960 sonrası özellikle Amerika'da yaşanan etnik yeniden canlanma örnekleriyle benzerlikler taşımaktadır. Elbette bu farkındalık ve uyanma nüveleri, yukarıda sebeplerini belirttiğim üzere, 1960'lı yıllarda Amerika'da yaşanan, yasal zemini olan ve kolektif bir etnik uyanıştan ziyade, kimliğin dinamizminden hareketle kişisel bir etnik farkındalık olarak tanımlanabilir.

Üniversite mezunu katılımcılardan (25) biri, aile hikâyesini aktarma konusuna ilişkin tutumunu "hikâyemizi çocuklarıma da anlatacağım, hem de göstere göstere. Aktarılmaya değer çünkü. Buradaki acı taze. Üstü kapanmıyor. Biraz derine inince sular seller gibi yıkılır bu insanlar³⁶" şeklinde izah ederken; bir başka katılımcı (48) ise yaşadığı değişimle ilgili şunları dile getirmiştir:

Önce ben zaten ilk Rumluk şeyini duyduğumda, kabullenmedim, ben şok oldum. Nasıl oluyor ben Rum oluyorum yani çünkü o kadar ordu için devlet için yıllarca işte koşturdum yani hizmetine. Bir anda çıplak gibi hissettim. Bir anda Türk değilmişim aaa, Rummuşum. Şok etkisi yaptı. Yıllarca ben bir yalan için mücadele vermişim savaşmışım. Şimdi asıl kimliğim için mücadele ediyorum³⁷.

³⁵ 13.09.2021 tarihinde yapılan görüşmeden alıntı

³⁶ 30.08.2021 tarihinde yapılan görüşmeden alıntı

³⁷ 15.01.2022 tarihinde yapılan görüşmeden alıntı

SONUÇ

Türkiye ve Yunanistan'ın resmi ve milli tarih yazımında ve anlatılarında, Nüfus Mübadelesi bir başarı öyküsü olarak aktarıldı. Her iki ülke de insanların koruduklarını ve her iki ülkede de artık büyük azınlık grupları olmadığı yani her iki ülke de homojen toplumsal yapıyı oluşturabildikleri düşüncesiyle Mübadele'nin iki ülke arasında iyi ilişkiler yarattığını ve bu politikaların pozitif etkiler bıraktığını savundular (Yıldırım, 2010). Oysa iki ülkede de söylenenin tam aksine, Mübadele bir başarı öyküsü değildir. Şehirli yöneticilerin zoruyla çoğu köylü ve yapılan anlaşmalardan bihaber olan insanlar, hiç bilmedikleri topraklara göç ettirildi ve her ne yaşandıysa unutulmaya ya da yaşananların üstü örtülmeye çalışıldı. Kalanlardan ve zamanla Müslümanlaş(tırıl)an Rumlardan ise uzun yıllar kimse söz etmedi.

Gitmesi beklenirken ve istenirken bir şekilde kalanlardan bazıları evlenmiş, bazıları kaçırılmış, bazıları evlatlık edinilmiş, bazıları kalabalık limanlarda kaybolmuştur. Bir şekilde kalan ve çoğunluğa benzeyen bu insanların anlatılmayan hikâyeleri farklı zamanlarda, bazen beklenmedik bir misafir aracılığıyla, bazen bir mektupla, bazen bir merak, bazen ilginç bir gelenek aracılığıyla saklandığı yerlerden çıkmaya başlamıştır. Kişi başına her ne geldiyse, her ne fenalık yaşamışsa unutmamış ama çoğu zaman sessiz kalmıştır. Buna rağmen yoğunlukla iletişimsel bellek aracılığıyla aktarımlar eksik de olsa yapılmıştır. Danacıoğlu (2001, s.200)'nun da ifade ettiği gibi, hiçbir toplum ya da birey sonsuz bir "şimdi" içerisinde var olamaz ve tarih bu noktada önemli bir rol oynar. Bir bellek bankası olan tarih, bugünün ve yarının yapılanmasına doğrudan katkı sağlar. Aksak da olsa yapılan aktarımlar, sonraki nesillerin kimlik inşasına, yaşanılanı anlamasına ve öz farkındalığına etki etmiştir.

Nüfus Mübadelesi hala insanların belleklerinde, hatıralarında, bazıları gizli kalmış hikâyelerde ve yer yer geleneklerde yaşamaktadır. Mübadele sürecinde kalıp Müslümanlaş(tırıl)mış Rumların uzun süre sessiz kalmayı tercih etmesi, çoğunluğa uyması, dolayısıyla bir kimlik stratejisinin uygulanmış olması, kendi topraklarında "güvende" kalmak için buldukları bir tür çözüm yöntemidir. Bu grup için yöntemin ilk dönemde yeni kimliğin kabulünün ve makbul vatandaş olma çabasının bir göstergesi olarak egemen kimliğe benzemeyi amaçlayan asimilasyon stratejisi olduğu söylenebilir. İletişimsel ve kültürel bellek sayesinde hikâye ve pratik aktarımının tamamlandığı ve kuşaklararası bağın kurulduğu durumlarla birlikte hikâyeyi kabullenmiş yeni nesillerin uyguladığı kimlik stratejilerinde ise değişiklikler olmuştur. Bazılarında yeni kimliğe sahip çıkarak radikalleşme ve "farklılıkların değerlendirilmesi" stratejisinin, bazılarında ise egemen grupta benzerliklerin arandığı fakat farklılıkların olduğu gerçeğini de vurgulayan "kimliklenerek entegrasyon" stratejisi uygulandığı söylenebilir. Özetle yeni neslin asimilasyon stratejisini kabul etmediği, varlığını gösterme çabasında olduğu görülmektedir. Kendini belirten, vurgulayan kimlik stratejilerinin geliştirilmesinin yanında, geçmişe ve Rum kültürüne olan ilginin artışı, hazır gelen Türk ve Müslüman kimliğinin sorgulanmaya başlanması ve bu tarz akademik çalışmalara destek vererek geçmişin kayıt altına alınmasına gönüllü olunması, 1960'lı yıllarda Amerikalı siyahların gerçekleştirdiği etnik canlanmayı akla getirmektedir. Bireysel bir canlanma hali de olsa, birbirinden habersiz olup benzer hikâyelere sahip olan bu insanların benzer canlanma süreçleri yaşıyor olması etnik kimliğe olan ilgiyle ve geçmişle kurulan duygusal bağ ile açıklanabilmektedir.

Ulus-devlet sistemiyle homojen toplum yaratma ideali olan yeni bir devlet içinde kalan gayrimüslimler ya da potansiyel tüm "öteki"ler, zor bir süreç yaşarlar. Yerinde kalanların sahip oldukları kimlikleri, kurulması arzulanan devletin organizasyonel yapısına karşı çıkamaz (Gündoğan, 2002, s.185). Dolayısıyla susmak, çoğunluğa benzemek bazen yaşayabilmek için en doğru olandır. Türkiye'nin siyasi tarihi ve yapısı, sahip olduğu gündelik nefret siyasetinden, gayrimüslimlerin sosyal açıdan sürekli olarak

şeytanlaştırılmasından ve bu konu hakkında yaratılan algılardan oluşmuştur. Dolayısıyla kalıp Müslümanlaş(tırıl)mış Rumlar, düne kadar susmuş, konuşmaya gerek duymamıştır. Bugün ise sonraki nesiller, susan ilk nesillere karşı hikâyelerini aktarmakta, güvende hissetmese bile kültürü yaşatmak adına kimlik stratejilerini değiştirmekte, tanınma çabasına girişip, yeniden canlanma adına bireysel bir mücadele sürdürmektedirler. Müslümanlaş(tırıl)mış Rumlar için bellek bir mücadele alanı olmakta ve yeni dönem akademik araştırmalar için olanak sağlamaktadır.

TEŞEKKÜR

Danışman hocam Prof. Dr. Suavi Aydın'a ve ODTÜ Sosyoloji lisans dönemimden beri desteğini hiç esirgemeyen Prof. Dr. Ayşe Gündüz Hoşgör'e kalben teşekkürlerimi iletiyorum.

KAYNAKÇA

- Ahmed, R. (1994). *İki Komite İki Kıtıl* (Haz. Hamide Koyukan). Ankara: Kebikeç Yayınları.
- Akçura, Y. (1987). *Üç Tarz-ı Siyaset*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları
- Akgönül, S. (2007). *Türkiye Rumları*. (C. Gurman, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Aktar, A. (2003). Homogenizing the nation, turkifying the economy: the Turkish experience of population exchange considered. Pp. 79-97 in R. Hirschon ed., *Crossing the Aegean: an appraisal of the 1923 compulsory population exchange between Turkey and Greece* (NewYork: Berghahn Books)
- Aladağ, E. (1995). *Andonia Küçük Asya'dan Göç*. İstanbul: Belge Yayınları,
- Alpan, A.S. (2023). Böyle Bir Şey İnsanın Aklına Nasıl Gelir, Anlayamıyorum!, *Toplumsal Tarih*, 349. 24-31.
- Anderson, B. (2014). *Hayali Cemaatler*. İstanbul: Metis Yayınları
- Andreadis, Y. (2012). *Pontus'un Yitik Kızı: Tamama*. Belge Yayınları
- Arı, K. (2003). *Büyük Mübadele: Türkiye'ye Zorunlu Göç (1923-1925)*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Assmann, J. (2001). *Kültürel Bellek* (A. Tekin, Çev.), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Assmann, J. ve Czaplicka, J. (1995). Collective Memory and Cultural Identity, *New German Critique*. 65, 125-133
- Aydın, S. (1998). *Kimlik Sorunu, Ulusallık ve Türk Kimliği*. İstanbul: Öteki Yayınevi.
- Aydın, S. (2009). *Türk Kimliğinin Yaratılması ve Ulusal Kimlik Sorunu Üzerine*. Özgür Üniversite: Türkiye ve Orta-Doğu Forumu Vakfı Yayınları.
- Baumann, Z. (2001). *Parçalanmış Hayat*. (İ. Türkmen, Çev.) Ayrıntı Yayınları.
- Bayar, C. (1997). *Ben de Yazdım, C. 5*, İstanbul: Sabah Kitapları
- Bayart, J. F. (1999). *Kimlik Yanılsaması*. (M. Morali, Çev.), İstanbul: Metis Yayınları.
- Bilgin, N. (2013). *Tarih ve Kolektif Bellek*. İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Camilleri, C. (1990). *Stratégies identitaires*. Paris: Presses Universitaires de France.
- Casey, E. S. (2000). *Remembering a Phenomenological Study*. Indiana Uni. Press. Bloomington
- Connerton, P. (1999). *Toplumlar Nasıl Anımsar?* (A. Şenel, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları
- Connolly, W. E. (1995). *Kimlik ve Farklılık-Siyasetin Açmazlarına Dair Demokratik Çözüm Önerileri*. (F. Lekesizalın, Çev.), İstanbul: Ayrıntı Yayınları
- Çavdar, O. (2020). *Sivas Katliamı: Yas ve Bellek*. İletişim Yayınları
- Danacıoğlu, E. (2001). *Geçmişin İzleri: Yanıbaşımızdaki Tarih İçin Bir Kılavuz*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Devellioğlu, F. (2004). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat, 21. Baskı*. Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları.
- Doytcheva, M. (2016). *Çokkültürlülük*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Emgili, F. (2009). Mübadeleden Kurtulma Çabası Olarak: İhtida, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt 28, Sayı 45, 221 – 234.

- Emgili, F. (2017). Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi Hakkındaki Araştırmalara Bir Bakış. Tarih ve Günce. *Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Dergisi*. I (1), 29-54.
- Fotiadis, K. (1996). *The Ethnic and Religious Consciousness of the Greeks of Pontos*. Thessaloniki: Aristotle University Press.
- Galeano, E. (2006), *Tepetaklak. Tersine Dünya Okulu*. (B. Kale, Çev.) İstanbul: Sel Yayınları.
- Gans, H. (1979) Symbolic Ethnicity the Future of Ethnic Groups and Cultures in America. *Ethnic and Racial Studies*. 2. 1. 1-20.
- Gellner, E. (2006). *Nations and Nationalism*. Wiley-Blackwell Press.
- Glazer, N., ve Moynihan, D. (1963), *Beyond the melting pot: The Negroes, Puerto Ricans, Jews, Italians, and Irish of New York City*. Cambridge: MIT Press.
- Gündoğan, A. O. (2002), Devlet ve Milliyetçilik, *Doğu Batı*, 6.
- Halbwachs, M. (1992). *On Collective Memory*. (L.A. Coser, Çev.) London: University of Chicago Press.
- Herzog, B. (2009), Collective Forgetting: A Reflection on a Residual Expression, In *Sociology Of Memory Papers from the Spectrum*, edited by N. Packard. Newcastle Upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing.
- Hirschon, R. (1998), *Heirs of the Greek Catastrophe*. Berghahn Books.
- Jenkins, R. (2012). *Social Identity*. London: Routledge.
- Kaya, M. (2018), *Müslümanlaş(tırıl)mış Rumlar: Bir Bellek Anlatısı*. İstanbul: Libra Kitap.
- Καγιά, Μ. (2021), Ο εξισλαμισμός των Ελλήνων της Μικράς Ασίας την περίοδο 1919-1925. Μία μελέτη..., Θεσσαλονίκη, Εκδόσεις Κυριακίδη.
- Keyder, Ç. (1987). *State and Class in Turkey: A Study in Capitalist Development*. London: Verso.
- Keyder, Ç. (2003). The consequence of the exchange of populations for Turkey. In R.Hirschon (ed.), *Crossing the Aegean: an appraisal of the 1923 compulsory population exchange between Turkey and Greece*. New York: Berghahn Books, 39-53
- Kılıçkaya, İ. Z. (2020). Social memory of the Greek-Turkish population exchange in daily life: a case study of a tobacco-producing village in Turkey. *Sociologia Ruralis*. 61(1), 96-115.
- Ladas, S. P. (1932). *The Exchange Of Minorities Bulgaria, Greece, and Turkey*. New York, MacMillan Co.
- Leys, R. (2000). *Trauma: A Genealogy*. Chicago: University of Chicago Press.
- Marti, P. (2008), Identité et stratégies identitaires, *Empan*, 3, No 71, 56-59.
- Millas, H. (2014), *Göç: Rumlar'ın Anadolu'dan Mecburi Ayrılışı (1919-1923)*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Olick, J. ve Robbins, J. (1998), Social Memory Studies: From "Collective Memory" to The Historical Sociology of Mnemonic Practices, *Annual Review of Sociology*, 24(1), 105-140.
- Öksüz, H. (2000), Türk-Yunan Nüfus Değişiminin Sebep ve Bazı İstisnaları, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C.XVI, 48, 757-768.
- Özensel, E. (2021), *İrk, Etnisite, Kimlik ve Öteki, içinde Kimlik Fragmanları-Disiplinlerarası Yaklaşım*. A.F. Yıldırım (ed.). 23-32. Çizgi Kitabevi.

- Pelagidis, E. (1997). Η προσφυγική Ελλάδα (1913-1930), Ο πόνος και η δόξα. Selanik: Εκδοτικός Οίκος Αδελφών Κυριακίδη Α.Ε.
- Pentzopoulos, D. (1962). *The Balkan Exchange of Minorities and Its Impact upon Greece*. Paris: Nouton & Co.
- Polian, P. (2004), *Against Their Will: The History and Geography of Forced Migrations in the USSR*. Budapest: Central European University Press.
- Ricoeur, P. (2012). *Hafıza, Tarih, Unutuş*. (M. E. Özcan, Çev.) İstanbul:Metis.
- Seferiades, S. (1929), *L'Echange des Populations*. Paris: Librairie Hachette.
- Şimşir, B. (1990), *Lozan Telgrafları I (1922-1923)*, Ankara: TTK Basımevi.
- Tuğrul, S. (2022), *Yitik Bellek. Yas, Kimlik, Yüzleşme*. Ankara: Dipnot Yayınları.
- Uran, H. (1959), *Hatıralarım*. Ankara: Ayyıldız Matbaası.
- Ünlü, B. (2018), *Türklük Sözleşmesi. Oluşumu, İşleyişi ve Krizi*. Ankara: Dipnot Yayınları.
- Yıldırım, A. F. (2019), *Farklılıklar ve Ötekileştirme*. Çizgi Kitabevi Yayınları.
- Yıldırım, O. (2016), *Diplomasi ve Göç*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Yıldırım, O. (2010), Ladas, Pentzopoulos ve Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi: Bir üst-Anlatının Anlatısı, *Toplum Bilim*. 119, 184-205.
- Yücel, H. (2019), Günümüz Türkiye'sinde Ermeni Genci Olmak: İstanbul'daki Ermeni Liseleri Mezunu Gençlerin Kimlik Algıları, Kimlik Kaynakları ve Kimlik Stratejileri, *Alternatif Politika*, 11 (2), 401-429.

BAKIMIN KADINLAŞMASI VE EVDE BAKIM YARDIMI UYGULAMASI: GAZİANTEP’TE BAKIM VEREN KADINLARIN DENEYİMLERİ

Hasan Sever,¹ Şenay Leyla Kuzu,²

Öz

Evde bakım işleri veya daha genel bir tartışma bağlamında bakım, kadınların sorumlu tutulduğu bir alan olup bakımın toplumsal cinsiyet literatüründe uzun bir tartışma geçmişi bulunmaktadır. Farklı ülke deneyimlerinde, bakım emeğinin ilk adımda kurumsal bakım hizmetlerinden aileye geçtiği ve ikinci adımda ise göçmen veya yerelden kadınların ucuz emeğine bel bağlayarak yine aile içinde çözüme kavuşturulmaya çalışıldığı görülmektedir. Bu çalışmanın amacı; engelli ve yaşlı bireylerin evde bakımı için geliştirilen evde bakım yardımı uygulamasından yararlanarak ücret karşılığında bakım veren kadınların deneyimlerini, sorunlarını ve taleplerini incelemektir. Nitel araştırmaya dayanan bu saha çalışması, Gaziantep merkez ilçelerinden Şehitkamil’de bakım yardımı alan on beş kadınla yapılan derinlemesine görüşmelere dayanmaktadır. Görüşmelerde yarı yapılandırılmış görüşme soruları kullanılmıştır. Çalışmanın sonucunda, evde bakım yardımı, bakım veren kadınlara ekonomik bir destek sunsa da bu ekonomik desteğin sadece kadının refahı için harcanmadığı ortaya çıkmaktadır. Yardımın, hanenin kira ve gıda gibi ihtiyaçlarına, bazı hijyen ürünlerine veya bakımı kolaylaştıran aletlere harcandığı görülmektedir. Araştırmanın bir diğer bulgusu ise bu yardımın, bakımdan kadının sorumlu tutulduğu geleneksel düşünceyi beslediği, bakımın profesyonel bir düzeyde yapılmadığı ve en önemlisi bakımı aile fertleri arasında paylaşmaktan ziyade bir bireye yüklemesi nedeniyle bireyi sosyoekonomik alandan yalıtarak psikolojik sorunlara yol açabilmesidir.³

Anahtar Sözcükler: Evde Bakım Yardımı, Bakımın Kadınlaşması, Sosyal Politika, Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği, Gaziantep.

¹ Dr., Bağımsız Araştırmacı, E-posta: hasan_sever@yahoo.com, ORCID: 0000-0002-8946-0411

² Dr. Öğretim Üyesi, Gaziantep Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü, E-posta: leyla@gantep.edu.tr, ORCID: 0000-0002-3245-9399

© Yazar(lar) (veya ilgili kurum(lar)) 2023. Atıf lisansı (CC BY-NC 4.0) çerçevesinde yeniden kullanılabilir. Ticari kullanımlara izin verilmez. Ayrıntılı bilgi için açık erişim politikasına bakınız. Sosyoloji Derneği tarafından yayımlanmıştır.

³ Bu çalışmanın bir bölümü 2019 yılında Ankara’da gerçekleştirilen 16. Ulusal Sosyal Bilimler Kongresi’nde sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

FEMINIZATION OF CARE AND HOME CARE ASSISTANCE PRACTICE: EXPERIENCES OF WOMEN CAREGIVERS İN GAZİANTEP

Abstract

Home care work, or more generally care work, is a field in which women are often held responsible. This has been a long-standing topic of discussion in gender literature. In different countries, it is observed that care labor is attempted to be resolved within the family through institutional care services and, subsequently, by relying on the cheap labor of migrant or local women. This study examines the experiences, problems, and demands of women who provide paid care through the "home care assistance" scheme developed for the home care of disabled and elderly individuals. This qualitative field study is based on in-depth interviews with fifteen women receiving care assistance in Şehitkamil, one of the central districts of Gaziantep. Semi-structured interview questions were used in the interviews. The study reveals that although home care assistance provides economic support to women caregivers, this financial support is not spent solely on the woman's welfare. It is observed that the aid is spent on household needs such as rent and food, some hygiene products, or tools that facilitate care. Another finding of the research is that this assistance reinforces the traditional notion that the woman is responsible for care, that care cannot be provided at a professional level, and most importantly, that it burdens the individual with care rather than sharing it among family members. This can lead to psychological problems by isolating the individual from the socio-economic sphere.

Keywords: Home Care Assistance, Feminization of Care, Social Policy, Gender Inequality, Gaziantep.

GİRİŞ

Ev işleri ve bakım işinin kadınların işi olduğuna dair neredeyse kültürler üstü bir mutabakat bulunmaktadır. Bu mutabakat literatürde “ataerkillik”, “eril tahakküm” veya “ataerkil kapitalizm” şeklinde özetlenebilecek geniş bir teorik arka plan barındırmaktadır. Fakat aynı zamanda Bora'nın (2016, s. 67) ifade ettiği gibi ev ve evle ilgili alanın toplumsal cinsiyet ilişkilerinin yanı sıra toplumsal, siyasal, sınıfsal ve erkeklikle yakından ilgili olduğunu belirtmek gerekir. Bu tespit özel alanın izole bir alan olmadığını, ev ve kadınlarla ilişkilendirilen ev işi ve bakım gibi işlerin hem kadınlık hem de erkeklik inşasıyla yakından ilişkili olduğunu bir kez daha hatırlatmaktadır. Ev işleri ve bakım gibi işlerin kadınlarla ilişkisine tarihsel açıdan analiz getiren önemli isimlerden biri Simone de Beauvoir diğeri ise Nancy Chodorow'dur. Beauvoir'a (2019, s. 91) göre ev işlerinin tekrara dayalı yapısı kadınları yaratıcılıktan ve öznellikten uzaklaştırıp ikinci cins olmaya mahkûm eder. Öyle ki kadın böyle bir durumda 'aşkınlığa' ulaşamaz. Chodorow (1979) ise anneliğin toplumda kadınlarla ilişkilendirilmesinin her ne kadar doğum yapma ve emzirme gibi bedensel farklılıklara ve psikososyal durumlara atfedilse de sosyoekonomik kurumların ve ideolojinin iş birliği ile yeniden nasıl üretildiğini ve inşa edildiğini tartışmaktadır.

Bakım işi, ücretsiz olarak ailede yapılan yeniden üretim alanı içinde tartışılır. Bakım meselesi genel olarak psikolojik bakış açısıyla tartışıldığında kadın ve erkeklerin cinsiyet inşası karşımıza çıkmakta ve bu süreçte bireylerin doğası veya psikik ihtiyaçları ön plana çıkmaktadır. Fakat cinsiyet rolleri ile ailenin ayakta kalması arasında yakın bir ilişki vardır. Dahası 'şefkat' sadece bir duygu olmaktan çok toplumlarda belli bir iş türüne işaret etmekte ve bu durum bakımın maddi temelini ortaya çıkarmaktadır (Graham, 2022, s. 25-28). Walby (2016, s. 115), ev içi emek tartışmalarının aile içinde yapılan işleri ekonomik olmaktan çok ideolojik olarak gören tartışmalara tepki niteliğinde geliştiğini iddia etmektedir. Örneğin Delphy (1992, s. 73-75) ev işleri ve çocuk bakımını, kadınların sorumluluğunda ve karşılığı ödenmeyen işler olarak görürken, kadınların üretimlerinin değil kendilerinin mübadele piyasasından dışlandıklarını tespit eder. Yine aynı şekilde Hartmann (2006, s. 38) patriyarkanın maddi bir temeli olduğunu ve bu ilişkileri ayakta tutan unsurlar arasında çocuk bakımı ve ev işleri olduğunu iddia etmektedir. Bu nedenle bakım işini tartışmak hem bakım işlerinin hem de işgücünün radikal bir biçimde yeniden yapılandırılmasını gerektirir (Aslan, 2016, s. 68).

Ev işleri ve bakım, kadınların sosyal ve ekonomik hayata katılımını engellemekte ve bu süreç tarihsel olup istihdam piyasası başta olmak üzere bütün toplumsal kurumlar ile yakından ilişkilidir. Özellikle son dönemlerde neoliberal politikaların sosyal refah devletlerini dönüştürmesi, uluslararası göç hareketleri ve göçmen emeğinin bu alanda kullanımı tartışmanın makro boyutunu oluşturmaktadır. Türkiye özelinde bakım hizmetlerinin kurumsallaşma aşamasında evde bakım hizmetlerinin ücretlendirilmesinin ilk elde olumlu ve pratik yararları olsa da bakım veren ve bakım alan için bazı olumsuzluklar barındırmaktadır. İşte bu bağlamda evde bakım uygulaması bu süreci tartışmak için önemli bir zemin oluşturmaktadır. Evde bakım uygulaması sadece özel alanda bakım vermeyi değil aynı zamanda kadınların düzenli ve istikrarlı iş bulmalarını veya buldukları işi devam ettirmeleri ile de ilişkilidir. Daha açık bir ifade ile kadının ev içinde ne yaptığı, ev dışında ne yapabileceğini etkilemektedir.

Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (dönemin Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı), evde bakım yardımını 2006 yılında başlatmış olup bakım ihtiyacı olan engelli ve yaşlı bireylerin bakımlarının kendi aile ortamlarında akrabaları tarafından sağlanmasına dayanmaktadır. Bakanlık tarafından belli koşullar çerçevesinde hem bakıma ihtiyaç duyan bireye hem de bakım veren kişiye evde bakım yardımı ödenerek evde bakımın yaygınlaştırılması hedeflenmektedir. Bu koşullara yakından bakıldığında evde bakım yardımının yapılması için bazı şartların karşılanması gerekmektedir. Bunlardan birincisi, bütün gelirler dikkate alınarak hesaplanan ve kişi başına ortalama gelirin asgari ücretin 2/3'ünden az olması prensibidir. İkincisi ise, bireyin yaşına bağlı olarak “ağır engelli”, “tam bağımlı” veya “belirgin özel veya

özel koşul gereksinimi var” şeklinde tıbbi bir tanımlamanın yapılması beklenmektedir. Son olarak, bakım verenin akrabalık bağı taşıması veya vasisi olması gerektiğidir (Evde Bakım Yardımı Yönetmeliği, 2023).

Bakıma ihtiyaç duyan yaşlı ve engelli bireyler, engellilik düzeyine göre gündelik hayatta ihtiyaçlarını karşılamakta bazı zorluklar yaşamakta ve bu nedenle bazı kurum ve kişilerin desteklerine ihtiyaç duymaktadırlar. Bireylerin karşılaştığı bu zorlukları gidermek ve mümkünse “başkalarına bağımlı olmadan yaşayabilmelerini sağlamak sosyal devlet anlayışının bir gereğidir” (Demans Bakım Modeli Raporu 2017, s. 33). Bu açıdan bireysel ihtiyaçlarını kendi başına gideremeyen yaşlı ve engelli bireylerin desteklenmesini hedefleyen bakım hizmetleri, önem arz etmektedir. Türkiye’de evde bakıma dair sosyal hizmetler kapsamında sunulan önemli desteklerden biri, Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı’nın Yaşlı ve Engelli birimi tarafından engelli ve yaşlı bireylerin bakımını üstlenen kişilere verilen evde bakım aylığıdır (Özmete ve Hussein, 2017, s.32). Evde bakım uygulaması ile temel olarak aile bütünlüğünü devam ettirmek, bakıma muhtaç kişilerin kendi evlerinde bakım almasını sağlamak ve daha iyi koşullarda yaşamalarına destek vermek amaçlanmıştır. Ancak Aygüler ve Ayalp’ın da belirttiği gibi, mevcut evde bakım yardımının teorideki amacının pratiğe pek de yansımadağı görülmektedir. Teoride hem bakım alan hem de bakım verenin yaşam kalitesini arttırmak amacıyla olan uygulama, bakım sorumluluğunu aile içinde dağıtmaktan çok bir kişiye sorumluluk yüklemektedir. Bununla birlikte bakım yardımı küçük bir miktar olsa da alt gelir grubundan aileler günü kurtarmak adına bu yardımı talep etmektedir (2018, s. 5-6). Amatör bir hizmetin sunulmasını sağlayan bu uygulama, evde bakım hizmetini destekler nitelikte olsa da Tufan’ın (2015, s.4) belirttiği gibi, “sadece bakım parası adı altında yapılan, koşulları da tartışılması gereken ekonomik bir destekten ibaret kalmıştır”. Bu uygulamanın bakım sorununu çözmediği, var olan bazı sorunları örttüğü, hatta yeni sorunlar yarattığı görülmektedir (Aygüler ve Ayalp, 2018). Diğer bir deyişle evde bakım yardımı, bir sosyal politika çerçevesinde uzmanlarca, kolektif bir hizmet olarak sunulması gereken bir model iken, ülkemizde evde bakım yardımı yoluyla engelli ve yaşlının bakımı aileye ve akrabalara devredilmiş ve tek bir kişinin sorumluluğuna verilmiştir. Böylece uzmanlık, profesyonellik ve kolektif bir ekip çalışması gerektiren evde bakım konusu sigortasız bir ekonomik destekle amatör bir hizmet olarak kalmaktadır. Hatta bazı araştırmalara göre bakım yardımının bir uygulama sunumu olarak hak temelli değil de yardım temelli olması, yararlanıcıların “devletin bir ‘hizmetinden’ yararlandıkları için” pişman olmalarına, “utanç” ve “vicdan azabı” duymalarına neden olabilmektedir (Özateş Gelmez, 2015, s. 65). Bununla birlikte çoğunluğunu kadınların oluşturduğu bakım süreci, sosyal ve psikolojik anlamda çeşitli olumsuzluklara da neden olmaktadır. Aşağıda detaylandırılacak olan bu uygulamaya bakıldığında her ne kadar evde bakım, bakıma ihtiyaç duyan bireyin ailede bakımını öngörse de bu uygulamanın sosyal sınıf farklarını – ki standart bir yardım verilmektedir– dikkate almadığı gibi bakım verenin ve bakım alanın ihtiyaçlarını da dikkate almadığı görülmektedir.

1. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Nitel araştırma yöntemine dayanan bu çalışma, Gaziantep’in merkez ilçelerinden biri olan Şehitkamil’in alt sosyoekonomik düzeye sahip mahallelerinde bakım yardımı olarak engelli ve yaşlı bakım işini üstlenen farklı eğitim seviyelerine sahip on beş kadın ile 08.09.2018-21.10.2018 tarihleri arasında yapılan derinlemesine görüşmelere dayanmaktadır. Görüşmeler makalenin birinci yazarı tarafından katılımcıların kendi ikamet ettiği adreslerde gerçekleştirilmiştir. Çalışma, yazarların öz kaynaklarıyla yapılan bağımsız araştırma olup kullanılan veriler makalenin konusu ve başlığı gereği spesifik olarak toplanmıştır. Çalışmanın soruları; bakım veren kadınların sosyodemografik özellikleri, kadınların bakım sürecindeki deneyimleri, karşılaştıkları sorunlar, baş etme biçimleri ve son olarak evde bakım yardımı uygulamasını nasıl değerlendirdiklerini içeren dört temadan oluşmaktadır. Katılımcıların tamamı kadın olup, yaşları 40-59 arasında değişkenlik göstermektedir. Katılımcıların üçü okuryazar

olmayan, ikisi ilkokul terk, altısı ilkokul mezunu, üçü ortaokul mezunu, biri de üniversite mezunudur. Katılımcıların bakıcılığını üstlendiği kişilerin akrabalık durumu genel olarak, annesi/kayınvalidesi, babası/kayınbabası, kızı, oğlu ve eşi şeklindedir. Bakım verilen kişilerin engel durumu ise yatalak, yarı yatalak, Alzheimer, zihinsel gerilik ve Down Sendromu olarak tespit edilmiştir.

Çalışmanın örneklem grubunu kartopu örnekleme tekniği ile seçilen on beş kadın oluşturmaktadır. Araştırmanın verileri yarı yapılandırılmış açık uçlu görüşme formu ile yapılan derinlemesine görüşmelere dayanmaktadır. Görüşmeler, görüşülen kadınların hanelerinde yüz yüze yapılmıştır. Çalışmada derinlemesine görüşmelerin ses kayıtları katılımcıların izinleri dahilinde alınmış, deşifre edilmiş, veriler tematik analiz tekniği kullanılarak değerlendirilmiştir. Veriler önce kodlanmış, ardından elde edilen kodlar kategorileştirilmiş ve belli temalar oluşturularak anlamlandırılmaya çalışılmıştır. Bu çalışma, evde bakım yardımı uygulamasını sadece bir sosyal politika uygulaması olarak değil, kadınların bakım deneyimlerini merkeze alarak bakım konusunda ne düşündüklerini ve kendi konumlarını gözden geçirdikleri refleksif bir süreç olarak ele almıştır. Bakım veren kadınlar uygulamayı hem kendi bakış açılarıyla hem de bakım alan bireyin bakış açısıyla değerlendirmişlerdir. Örneğin, bakım veren kadınların bilgi ve beceriye sahip olma durumları onların bakım verme yükümlülüklerini nasıl algıladıklarını etkilemektedir. Yine bakım verenlerin büyük çoğunluğunu kadınların oluşturduğu düşünüldüğünde bakım verme işinin nasıl kadınlaştığı, daha açık bir ifadeyle yaşlı ve engelli bireylere bakım verme işinin neden çoğunlukla kadın işi olarak yeniden üretildiği önemli bir tartışma alanı olarak ortaya çıkmaktadır. Bu çalışma, evde bakım yardımı (evde bakım aylığı) olarak yaşlı ve engellilere bakım veren kadınların bakım sürecinden fiziksel, psikolojik ve sosyal açıdan nasıl etkilendiklerini ortaya koymayı hedeflemektedir. Öte yandan çalışma, bakımın kadınlaşmasının altında yatan sosyokültürel nedenleri açıklamakta ve evde bakım yardımı uygulamasının çeşitli yönlerini, bakım veren kadınların deneyimleri üzerinde incelemektedir.

2. CİNSİYETÇİ İŞ BÖLÜMÜNÜN YENİDEN ÜRETİMİ OLARAK EVDE BAKIM UYGULAMASI

Bakım, kadınların cinsiyet rollerinin bir parçası olarak kaldıkça, bakım pratikleri gerek aile içinde gerekse de piyasada yine kadınlarla ilişkilendirilmektedir. Diğer bir ifadeyle aile veya hane içinde bakım işini kimin yaptığı sadece toplumsal cinsiyet eşitsizliği için bir gösterge olmayıp, sosyal politikaların kurucu bir unsuruna dönüşmektedir. Sosyal refah uygulamalarını temel alan tartışmalara bakıldığında bu uygulamaların hayata geçirilmesinde üç temel aktörün (devlet, piyasa ve aile) yer aldığı ve bu aktörlerin etkinliğine göre sosyal refah modelinin diğer aktörleri belli alanlarda konumlandığı tartışılmaktadır (Moreno, 2013, s. 375; Dedeoğlu ve Elveren, 2012, s. 30; Buğra, 2012, s. 47). Örneğin Esping-Andersen (2013, s. 34-35) sosyal refah devletinin 'sosyal riskleri' devlet, aile ve piyasa arasında kontrol eden, paylaştıran ve yeniden dağıtan bir yapıya sahip olduğunu iddia etmektedir. Sosyal hizmetlerde hangi aktörün daha fazla rol oynayacağı uzun vadede politik bir tercih olmakla birlikte kısa vadede mali bir baskı unsuru olmaktadır. Bu nedenle her ülke tarihsel, sosyal ve ekonomik özelliklerine göre ara formüller bulmaktadır. Bazı araştırmacılara göre Türkiye'nin de içinde değerlendirilebileceği Güney Avrupa refah rejimlerinde (İspanya, İtalya ve Yunanistan gibi) kamunun üstlenmesi gereken hizmetleri kısmen finanse etme ve en önemlisi aile içinde (kadınların sorumlu olduğu) bakım hizmetlerinin sağlanması yönünde bir eğilim olduğu görülmektedir (Gökbayrak, 2009, s. 60; Memiş ve İzdeş, 2018, s. 109). Da Roit ve Le Bihan, 1990'lardan itibaren bakım karşılığı nakit uygulamasının sosyal politikalarda yaygın olarak kullanıldığını iddia etmekte ve yaptıkları araştırmada altı Avrupa ülkesinde (Avusturya, Fransa, Almanya, İtalya, Hollanda ve İsveç) benzer yardım uygulamasını üç gruba ayırarak incelemektedirler (Da Roit ve Le Bihan, 2010, s. 287-288). Üçüncü grupta yer alan, geleneksel bir eğilimin hâkim olduğu İtalya'da aile, bakım konusunda ilgili bir kurum olarak görülürken, ücretsiz enformel bakım bunun temelini oluşturmuştur. Kurumsal bakım veya evde sağlanan formal bakım oldukça düşük olup 1980'lerden sonra nakit yardımlar yaşlıları da kapsayacak şekilde düzenlenmiştir

(Da Roit ve Le Bihan, 2010, s. 292-293). Bununla birlikte İtalya’da bakım yardımı alan yararlanıcılar bunu istedikleri gibi harcarken Fransa ve Hollanda’da bakım yardımı üzerinde bir kontrol bulunmaktadır. Yani bakım sağlayan, bakım alan tarafından seçilse de bakım verenin resmi olarak işe alınması söz konusudur. Bunun aksine İtalya’da böyle bir düzenleme olmadığı için ucuz ve düzensiz göçmen bakıcılar artmıştır (Da Roit ve Le Bihan, 2010, s. 302). Bu durum diğer ülke gruplarından farklı olarak hizmetin kalitesini ve çalışanların niteliğini etkilemektedir. Diğer yandan bazı ülkelerde nakit yardımlar ve hizmetler arasında bir seçim mümkünken, İtalya’da nakdi ve aynı yardımlar arasında fark olup nakdi yardımla hizmet satın alınabilse de bu hizmetlere erişim farklı yollardan yapılmaktadır (Da Roit vd., 2016, s. 147).

Yukarıda tartışılan evde bakım uygulamaları, Türkiye’deki belli süreç ve verilerle örtüşmektedir. TÜİK’in İstatistiklerle Yaşlılar 2022 raporu, Türkiye’de yaşlı bakımına dair önemli bulgular sunmaktadır. Örneğin bireylerin kendilerine bakamayacak durumda olduklarında çocuklarının yanına gitme (%46,1) veya evde bakım hizmeti alma (%31,6) isteklerinde bir artış olduğu anlaşılmaktadır. Kurumsal bakım talebi ise yaklaşık %10 civarındadır (s. 80). Türkiye’de çeşitli statüdeki (özel ve çeşitli kamu birimlerine ait) huzurevlerinin ortalama doluluk oranları ise %74,6 olup otuz bin civarındadır (s. 82). Bu oranlara bakıldığında ve Türkiye nüfusunun neredeyse %10’unun yaşlı nüfus kategorisinde olduğu düşünüldüğünde evde bakım hizmetlerinin önemi göze çarpmaktadır.

“Kurum bakım hizmetinin maliyetinin yüksek olması” (Karaca vd., 2013, s. 19), “artan sağlık harcamaları, bakım alanında kurumsal çözüm modellerinde yaşanan sorunlar Türkiye’de evde bakım hizmetlerinin giderek yaygınlaşmasına ve devletin sağlık ve sosyal politikalarında yerini almasına neden olmuştur” (Oğlak, 2016, s. 36). Öyle ki evde bakım yardımından yararlanan kişi sayısındaki artış (2007 yılında 28.583 iken bu sayı 2023 yılında 560.647 olmuş ve yaklaşık 19,9 kat artmıştır) bu konuda fikir verici olmaktadır (ASHB, 2023, s. 45).

Türkiye’de var olan kültürel yapının kurumsal bakımı çeşitlendirmesi veya yaygınlaştırması yerine evde bakım yardımını özellikle alt gelir grubundan aileler arasında yoğunlaştırdığı görülmektedir. Bununla birlikte evde bakım işinin kadınlarla ilişkisi sanayileşmenin özel-kamusal ayrımlarını keskinleştirmesi nedeniyle neredeyse doğallaştırılmış ve bu yönüyle kamusal alanın erkeklerle ilişkisi de doğallaştırılmıştır. Hâlbuki birçok kuramcının belirttiği gibi özel ve kamusal alan ayrımı esasen var olan toplumsal cinsiyet bazlı eşitsizlikleri (ev emeği gibi) yeniden üreten bir tartışma alanı sunmaktadır (Acar-Savran, 2004, s. 112). Kadınlarla ilişkilendirilen özel alan gözden düşerken, erkeklerle özdeşleştirilen kamusal alan toplumsal hayatın olmazsa olmazı olarak kabul edilmektedir. Twigg’e (2004, s. 70) göre bakım, kadınlar tarafından farklı biçimlerde gerçekleştirilmekte ve kadınlara tahsis edilmektedir. Kadınların erkeklere göre bakım işlerine daha yatkın olmalarını destekleyen algıya kadınların annelik rolleri ve kültürel yapı içinde ‘bedeni’ temsil etmeleri katkı sağlamaktadır. Öyle ki kadınların kendi bedenleri ve doğaları nedeniyle bakım işiyle daha iyi baş ettikleri düşünülmektedir. Erkekler bakım yapsalar dahi bu işin erkeklere göre olmadığı şeklinde bir eğilim söz konusudur. Bununla birlikte erkekler bu işlerden kaçınabilecek güce sahip olurken kadınlar bu işlerden kaçacak sosyal ve ekonomik güce sahip değildir. Twigg ve diğerleri (2011) beden işini başkalarının bedenlerine odaklanan, değerlendiren, izleyen veya tedavi etmeye dayalı olan işler olarak tarif etmektedirler. Örneğin doktor ve hemşirelerden bakım çalışanlarına estetik hizmetlerinde çalışanlarından güvenliği sağlayan kişilere kadar çeşitli alanlara odaklanıp bu işlerin temas miktarı ile statü ve güç arasında bir ilişkiye işaret ederler. Cohen ve Wolkowitz (2018), Birleşik Krallık’ta, kuaförlük ve kişisel bakım işi gibi diğerlerinin bedenlerine yönelik fiziksel temas gerektiren işleri çoğunlukla kadınların yaptıklarına dair araştırmalarında kültürel ve örgütsel özelliklere vurgu yaparlar. Onlara göre, kadınların baskın olduğu işlerde ücret, işin organizasyonu ve kültürel çağrışımların etkili olduğu gibi tam tersinden işin bu kültürel ve organizasyonel kısıtlamaları (gözden uzak mekânlarda yapılan ve makineleştirilmeyen

dolayısıyla zaman gerektiren işler) cinsiyetlendirilmiş işleri yeniden üretmektedir. Günlük yaşamda dokunmaya yönelik anlamların (dokunmanın kadını anlamı; “hizmetçi, duyarlı, hürmetkâr ve şefkatli” şeklinde olurken, erkeksi anlamı; “denetim, uzman, yetkin ve yağmacı” şeklindedir) kadınsılaştırıldığı veya erkeksileştirildiği görülmekte bu da hizmet alanları, çalışanları ve yöneticileri etkilemektedir (Cohen ve Wolkowitz, 2018, s. 46-47). İnşa edilen bu kültürel algı ile yaşlı veya engelli bakım sorununun çözümü genellikle kadın işi haline getirilmektedir. Bu durum bakımın cinsiyetlendirilmesine, diğer bir deyişle kadınlaşmasına neden olmaktadır (Hooyman vd., 2015; Twigg, 2004; Twigg vd., 2011; Özbay, 2015). Bunun diğer bir nedeni ise kadınları özel alana, yani ev işleri ve bakım işi alanına yönlendiren cinsiyetçi bir toplumsal yaklaşım ve bakım ile ilgili sosyal politikaların ataerkil bakış açısıdır. Bu durum Türkiye’de bakıma muhtaç yaşlı ve engellinin bakım konusunu sosyal politika uygulamalarıyla kadının yükü haline getirmekte, bakımın kadınlaşmasını pekiştirmekte ve toplumsal cinsiyet eşitsizliğini yeniden üretmektedir.

Yaşlı ve engelli bireylerin bakımını üstlenen kadınların yaptıkları işler bir taraftan ağır bedensel bir iş olarak düşünülürken diğer taraftan duygusal boyutları da olan, harcanan zamanın sınırları belli olmayan bir iş olarak düşünülebilir. Acar-Savran’ın (2004, s. 19) belirttiği gibi “[b]u işlerin mesai saatleri yoktur; günlük yaşamla iç içe girmiş, onun parçası haline gelmiş bir emek sürecini oluşturur”. Bir katılımcı bakım işinin sınırlarının nasıl da muğlak ağır bir iş olduğunu şöyle ifade etmektedir:

“Bu bakım işi böyle bir iş de değil. İşin belli bir saati vardır, belli bir mesai saati vardır, belli bir görev tanımı vardır. Bakım işi bu standartlara giremez asla... Bu nasıl bir şey biliyor musunuz? Allah ile sizin aranızda vicdan boyutu var. Aldığınız ücret hiçbir zaman bu işin karşılığı olamaz. Sadece ve sadece bazı ihtiyaçlar açısından ancak yeterli olabilir.” (Görüşmeci 42 yaşında, üniversite mezunu, babasına bakıyor. Görüşme 08.09.2018 tarihinde saat 15:00’da gerçekleştirilmiştir.)

Başka bir katılımcı yaptığı işin hem bir bakım işi hem de duygusal tarafı olan çok yönlü bir iş olduğunu ise şöyle ifade ediyor:

“Şimdi annemin temel ihtiyaçlarını gidermeye çalışıyorum; tuvaleti, banyosu, yemeği, bunlarla birlikte duygusal olarak sorunlarını dinlemek olsun derdine derman olmasam bile onu dinlemek olsun bunların hepsi bakımdır bana göre. Yani onun sosyal hayatı olmadığı için onunla arkadaş olmaya çalışıyorum... Yani bunu da günün belli saatlerinde yapıyorum bu banyosu kadar önemlidir. Amacım annemin aynı zamanda kendisini yalnız hissetmemesi... Yani sadece bakıcı değil aynı zamanda arkadaş olmak...” (Görüşmeci 35 yaşında, ortaokul mezunu, annesine bakıyor. Görüşme 14.10.2018 tarihinde saat 13:30’da gerçekleştirilmiştir.)

Hochschild’in belirttiği gibi bakım “duygusal bir bağıdır”. Hem bakım veren hem de bakım alan arasında gerçekleşen bu ilişki bakım verenin “zihinsel” “duygusal” ve “fiziksel” olarak emek verdiği bir bağ olarak düşünülebilir. Öyle ki ona göre bakım işinin “doğal” ve “zahmetsiz” olarak düşünülmesi “saflık” olarak değerlendirilebilir (2003, s. 214). Katılımcılar bakım işinin fiziksel yönünün ağırlığını şöyle ifade etmektedir:

“Temizliğini yapıyorum, banyosunu yapıyorum, altını temizliyorum, bez bağlıyorum, yemeğini çorbasını yapıyorum. Kendisi hiç yataktan kalkamıyor. Banyosunu yaparken kaldırmakta çok zorlanıyorum. Görümce mi çağırıyorum ama o da her zaman gelemiyor. Ben de yalnız yapmaya çalışıyorum. Bu işleri yapa yapa belimde fitik başladı. Belim ağrımaya başladı. Ama gitgide zayıflıyor ben kaldırırken fark ediyorum.”

(Görüşmeci 50 yaşında, okuryazar değil, kayınvalidesine bakıyor. Görüşme 08.09.2018 tarihinde saat 10:30'da gerçekleştirilmiştir.)

“Geçen gün sandalyede oturuyordu. Bir mutfağa gittim geldim bir baktım yerde. Ondan sonra ben öldü sandım, kafasından böyle kan geliyordu. Hiç yalnız bırakmaya gelmez. Oturduğu yerde bile ara ara kontrol ediyorum. Geçen gün banyoya götürdüm. İkimiz de düştük. Onun kaşı yarıldı benim de ayağım burkuldu. Yani nasıl anlatayım bakan bilir. Dışarı çıkartayım dedim geçen tekerlekli sandalyeyi iterken düştüm. Adamın biri kaldırdı, kaldırma kadar yardım etti...” (Görüşmeci 51 yaşında, ilkokul terk, annesine bakıyor. 22.09.2018 tarihinde saat 16:00'da gerçekleştirilmiştir.)

Bakım işi yukarıda ifade edildiği gibi sadece fiziksel değil; duygusal ve zihinsel bir emeği de içermektedir. İki katılımcı bakım emeğinin nasıl duygusal ve zihinsel bir iş olduğunu şöyle ifade etmektedirler:

“Onun dışında annemin yemeği de normal insanların yiyebileceği yemekler değil, bunun için de ayrı bir çaba sarf ediyorum. Ona özel yemekler, mesela sıvı yemekler yapıyorum. Bu da ayrıca yoruyor beni. Yani çok fazla sosyal olamıyorum sürekli annem ile ilgileniyorum yani bu işin sınırı yok...” (Görüşmeci 35 yaşında, ortaokul mezunu, annesine bakıyor. Görüşme 14.10.2018 tarihinde saat 13:30'da gerçekleştirilmiştir.)

“Öyle bir zor süreç ki anlatamam sana. Şimdi bir de Alzheimer ya bakımını yapıyorum. Üstüne bana kötü sözler söylüyor, akli başında değil. Yani bu beni mutsuz ediyor aynı zamanda. Yaşadıklarımın hesabı yok. Kaç kere dedim çocuklarım olmasa intihar ederdim. Yani gerçekten gücüm yetmiyor. İşte yine Allah diyorum. Allah korkusu başka bir şey yok. Benden başka bakacak kimsesi artık yok. Kendi kendime nedir bu çektiğim diyorum, başka da ne diyeceğimi bilmiyorum.” (Görüşmeci 51 yaşında, ilkokul terk, annesine bakıyor. 22.09.2018 tarihinde saat 16:00'da gerçekleştirilmiştir)

Bakım işinin duygusal ve zihinsel yönünün yanında ağır bir fiziksel iş olduğu da görüşmelerde sıkça ifade edilmiştir. Bununla birlikte fiziksel olarak yorucu bir iş olmasına rağmen aile içinde bir kişiye yüklenerek bakımın kadına ait bir iş olarak doğallaştırıldığı görülmektedir. Bir katılımcı bakımın bedensel temas içeren boyutunu şöyle ifade etmektedir:

“Temizliğini yapıyorum, altını temizliyorum, banyosunu yaptırıyorum, yemeğini düzenli yapıyorum yediriyorum. Yaraları filan olunca pansuman yapıyorum, Tuvalete gidemiyor. Ben altını temizliyorum bez bağlıyorum, sandalyeye oturtup banyosunu yapıyorum (...) ve diğer tüm ihtiyaçlarını gideriyorum.” (Görüşmeci 50 yaşında, okuryazar değil, kayınvalidesine bakıyor. Görüşme 08.09.2018 tarihinde saat 10:30'da gerçekleştirilmiştir.)

Bakım işi yaşlı veya engellinin bedeninden bağımsız değildir. Bakım emeğinin bedensel boyutu bakım veren ile bakım alanın bedensel temaslarını ve bakılanın mahrem alanlarına dokunmayı da içerir. Bu anlamda beden 'kirliliğe' teması da kapsar. Bu işleri kadınların gönüllü ya da zorunlu olarak üstlenmesinin çeşitli nedenleri vardır. Bunlardan en önemlisi geleneksel toplumsal cinsiyet rollerinin bakım görevini kadın işi olarak sunmasıdır. Twigg'in (2004, s. 68) belirttiği gibi, bedenle yakın temas gerektiren işler cinsiyetlendirilir. Ona göre bedenle veya kirliliğe ne kadar yakın temasa geçilirse işin statüsü o kadar düşük olur. Bakım işi de 'kirliliğe' ve 'vasıfsız' bir iş olarak görüldüğünden kadınlarla ilişkilendirilmektedir. Bu ilişkilendirmenin birkaç boyutu bulunmaktadır. Bunlardan birincisi vasıfsız işlerin düşük ücretlendirilmesi, ikincisi bu işlerin kadınlarla ilişkilendirilmesi son olarak bu işlerin bizzat

kadınlar tarafından da yeniden üretilmesi durumudur. Bu saha çalışmasında da bakım işinin erkekler tarafından kadın işi olarak görüldüğü, paylaşılmadığı ve dahası kadın işi olarak doğallaştırıldığı görülmektedir. Kayınvalidesine bakan bir katılımcı, eşinden bakım emeğini paylaşması talebinin reddedildiğini şöyle ifade ediyor:

“Eşim çalışmıyor işsiz ondan yardım istediğimde ‘benim işim değil, zor. Bu kadın işidir’ diyor”. Öyle gün boyu evde ben ona da hizmet ediyorum... Ben çalışıyorum o yatıyor” (Görüşmeci 59 yaşında, okuryazar değil, kayınvalidesine bakıyor. Görüşme 6.10.2018 tarihinde saat:12:00’da gerçekleştirilmiştir.)

Erkeklerin bakım işinin paylaşılmasına belli bir direnç gösterdiği çalışmaya katılan görüşmecilerin ifadelerinden anlaşılmaktadır. Görüşmecilerden biri “eşim evde ne ev işi ne de bakımla ilgili herhangi bir iş yapıyor ama ben gece gündüz çalışıyorum.” (Görüşmeci 42 yaşında, okuryazar değil, kayınvalidesine bakıyor. Görüşme 22.10.2018 tarihinde saat:12:00’da gerçekleştirilmiştir.) ifadesini kullanırken başka bir kadın görüşmeci “eşim bakım konusunda bana yardımcı olmuyor... Ben pansuman yapıyorum yok ben bakmam sen yapiver diyor.” (Görüşmeci 45 yaşında, ilkokul mezunu, babasına bakıyor) ifadelerini kullanmaktadır.

Her iki örnekte de erkeklerin bakım işinden kaçınırken işi kadınlıkla ilişkilendirdikleri anlaşılmaktadır. Bu geleneksel toplumsal cinsiyet söyleminin erkekler tarafından yaygın biçimde dile getirildiği ve kadınlar tarafından da yeniden üretildiği görülmektedir. Başka bir katılımcı, kadınların bakım işini daha iyi yapacağına ilişkin düşüncesini şöyle ifade etmektedir:

“Bakım işini kadınlar iyi yapar, erkekler yapamaz. Eşim asla yapamaz. Biz kadınlar engellinin temizliğini iyi yaparız. Çamaşırını iyi yıkarız. Erkekler yapamaz. Çevremde, mahallede bana bakış açıları iyi oluyor. Allah senden razı olsun ne güzel bakıyorsun diyorlar yani çevremdekiler beni övüyor bu hoşuma gidiyor.” (Görüşmeci 45 yaşında, ortaokul mezunu, kızına bakıyor. Görüşme 23.09.2018 tarihinde saat 13:00’da gerçekleştirilmiştir.)

Görüşmeci kadınların daha iyi bakım sağlayacağını ifade ederken kadının sosyal çevresinin onayının bu süreçteki etkisini de gözlemlemek mümkün olmaktadır. Bu bağlamda eşitsizliğin yeniden üretilmesinde kadınların da rıza gösterdiği, eril düzenin algılama şemalarını etkilediğini söylemek mümkündür (Bourdieu, 2015). Başka bir görüşmeci de bakımın kadın işi olduğunu şöyle belirtmektedir: “Kadınlar bakımı daha iyi yapar bebek yetiştirmeden mi kaynaklanıyor, annelikten mi bilmiyorum ama kadınlar daha iyi yapıyor. Onun için bunu kadınlar yapmalı...” (40 yaşında, ilkokul mezunu, kızına bakıyor). Bu örnekler bakım işinin kadın işi olarak görüldüğüne ilişkin bizzat kadınların kendi söylemleri olsa da bu söylemlerdeki bakış açısının genelleştirilmesi mümkün olmayabilir. Bu tartışmada saha araştırmasının verileri her ne kadar genelleme yapmaya uygun olmasa da bakım işinin kadınlaştırılan doğasına ilişkin bir eleştiri de söz konusudur. Bu eleştiri bazı kadınların açıklamalarında ataerkillik olarak adlandırılrsa da bazı kadınların söylemlerinde erkeklerin kişilik özellikleriyle ilişkilendirilmektedir. Geleneksel ilişkilerin ağır bastığı Gaziantep ilinde, bakım işini üstlenen kadınların bir kısmı engelli bakımını, görünürlüğü olmayan ev içi işlerinin bir parçası gibi değerlendirmekte ve bakım konusunun kadının görevi olduğunu savlayan ataerkil ideolojinin yeniden üretilmesine katkıda bulunmaktadır. Ancak eğitim seviyesi yükseldikçe bakım işine dair algının da değiştiği görülmektedir. Üniversite mezunu bir katılımcı, bakım işinin sadece kadın işi olmadığını, erkeklerin de bu konuda sorumluluk alması gerektiğini belirtmekte ve kadın erkek arasındaki eşitsiz ilişkiye işaret ederek bu durumu şöyle ifade etmektedir.

“Biz ataerkil bir aileden geliyoruz. Hangi erkek acaba evde çocuğuna bakıyor ki engelli annesine babasına baksın. Yani erkeğe o yük, o sorumluluk hiçbir zaman verilmemiş. Bakım işini erkekler de üstlenmeli, onlar da yapabilir. Mesela babam düşünce kaldıramıyorum, daha önce kaç defa kaldırmaya çalıştım ancak belimde fitik oluştu. Şu an neredeyse hiç kaldıramıyorum. Belim fitik oldu kendim hastaneye gidemiyorum. Ama mecburum. Onu o halde bırakamam, erkek gücüne ihtiyaç duyuyorum ben gerçekten yapamıyorum bu işi... Hastaneye götürmek istiyorum aracım yok, ehliyetim yok dışarı çıkartamıyorum. Düşünüyorum nasıl yapacağım erkek gücüne ihtiyaç duyuyorum ama yalnız başıma yapamıyorum. Bir erkek bunları yapamaz mı tabii yapabilir.” (Görüşmeci 42 yaşında, üniversite mezunu, babasına bakıyor. Görüşme 08.09.2018 tarihinde saat:15:00’da gerçekleştirilmiştir.)

Sonuç olarak bakım işinin sadece kadınların görevi olmadığı ve aile içinde bakımın paylaşılması gerektiği katılımcılar tarafından ifade edilmiştir. Bu durumun gerçekleşebilmesi için bakım olgusuna dair yapisal politikaların gerekli olduğu düşünülmektedir.

3. KADINLARIN YAŞADIĞI İKİLEM: GELENEKSEL VE PROFESYONEL BAKIM ARASINDA KADINLARIN DENEYİMLERİ

2006 tarihli ve 26244 sayılı Resmî Gazete’de yayımlanan “Bakıma Muhtaç Özürlülerin Tespiti ve Bakım Hizmeti Esaslarının Belirlenmesine İlişkin Yönetmelik” ile yürürlüğe giren evde bakım ücreti uygulamasında temel amaç, bakıma muhtaç yaşlı veya engelli bireylerin bakımının kendi ortamlarından koparılmadan aile üyeleri veya akrabaları tarafından yerine getirilmesini sağlamak ve bakım hizmeti veren kişiye (bakıcıya) aylık olarak belli bir ücretle destek sağlamaktır. Türkiye’de Engelli ve Yaşlı Bireylere İlişkin İstatistik Bilgiler Raporu’nda 2018 yılı Temmuz ayı itibarıyla evde bakım ücretinden yararlanan kişi sayısı 513.070 iken (Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 2018) 2023 yılı Kasım ayı itibarıyla bu sayı 560.647 kişiye ulaşmıştır. 2018 yılında evde bakım ücreti aylık 1.305 TL olarak hesaplanırken 2024 yılında bu ücret 7.608 TL olarak güncellenmiştir (Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 2024).

Muhtaç Özürlülerin Tespiti ve Bakım Hizmeti Esaslarının Belirlenmesine İlişkin Yönetmelikte belirtildiği gibi, evde bakım aylığından yararlanmak için iki temel koşul gerekmektedir. Birincisi Sağlık Bakanlığınca belirlenen yetkili hastanelerden alınacak engelli sağlık kurulu raporunda engellinin engel oranı en az %50 olmalı ve tam bağımlı ifadesi olmalıdır. İkincisi ise “...her ne ad altında olursa olsun her türlü gelirler toplamı esas alınmak suretiyle, hane içinde kişi başına düşen ortalama aylık gelir tutarı, asgarî ücretin aylık net tutarının 2/3’ünden daha az olan bakıma ihtiyacı olan engellileri ve bu engellilerin evde bakımı amacıyla yapılacak yardımı kapsar” (ASHB, 2023). Bu koşulların belgelenmesi halinde engelli bireye bakan kişi bu ücreti almaya hak kazanmaktadır. Öte yandan, Ekim 2007 tarihli 26679 sayılı “Bakıma Muhtaç Özürlülerin Tespiti ve Bakım Hizmeti Esaslarının Belirlenmesine İlişkin Yönetmelikte Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik”te belirtildiği gibi bakıcının birinci dereceden akrabası, eğer bu mümkün değilse ikinci dereceden bir akrabasının veya yasal vasisinin olması gerekmektedir.

Evde bakım yardımı uygulaması, bakımın özel alana dâhil edilmesine ve dolayısıyla genelde ailenin özelde ise kadının yükü haline gelmesine yol açmaktadır. Ev işleri ve çocuk bakımı konularında olduğu gibi yaşlı ve engelli bakımının da yine kadınların sorumluluğu altında olması Türkiye’de cinsiyet eşitsizliğinin bir göstergesi olarak okunabilir. Bakım yardımı uygulaması ise kadınların geleneksel bakım rolünü yeniden üreten bir süreci beslemektedir. Özateş Gelmez’in (2015, s. 60) vurguladığı gibi, çoğunluğunu kadınların oluşturduğu bakım verenlerin “emeklerini sözde ücretlendirerek sosyal politika ve hizmet alanında kadınların görünür kılındığı yanılısamasını yaratan uygulama, esas olarak kadının

varlığının ve emeğinin anne, eş ve kız kardeş olarak aile içindeki bakım veren rolleri üzerinden kabul görmesini" sağlamaktadır. Daha açık bir ifade ile bakımın aile içinde yapılmasını öneren politikalar kadının geleneksel rollerini pekiştirmektedir (Altuntaş ve Atasü Topçuoğlu, 2014, s. 319). Bu durum çeşitli araştırmalara da somut olarak yansımaktadır. Türkiye Aile Yapısı Araştırması, 2011 ve 2016 yılı verilerine göre hane içindeki yaşlılara sırası ile eşi (%25,9-%17), gelini (%23,6-%13,7), kızı (%16,3- %5,7), oğlu (% 13,2-%2), kardeşi (%1,5-%23,1) ve torunu (%1,3-% 27,8) bakmaktadır. Rapora da yansıdığı biçimiyle bu durum kadınların yaşlı bakımında önemli aktörler oldukları ve bakımın nesiller arası transferinin söz konusu olduğu anlaşılmaktadır (Türkiye Aile Yapısı İleri İstatistik Analizi, 2018, 324). Yine aynı araştırmada "yaşlanıldığında bakım tercihini" "evimde bakım hizmeti alırım" şeklinde görüş ifade edenler yıllara göre kıyaslandığında 2006'da %19,6 iken 2016'da %29,8'e yükselmiştir (Türkiye Aile Yapısı İleri İstatistik Analizi, 2018, 324). Evde bakım yardımı uygulamasındaki, engellinin yirmi dört saat boyunca bakıcının sorumluluğunda olması ve bakıcının sigortasının olmaması, engelli ile aynı hanede ikamet etmesi, engellinin akrabası olması, daha da önemlisi başka bir işte çalışmıyor olması (Aygüler ve Ayalp, 2018, 10) gibi şartların bakıcının kadın olmasını işaret ettiğini söyleyebiliriz. Çünkü Türkiye'de geleneksel cinsiyet rolleri çerçevesinde erkeklerden evi geçindirmeleri, kadınlardan ise ev ve bakım işlerini yapmaları beklenmektedir. Türkiye'de yaşlı nüfus oranları, gelecek projeksiyonları⁴ ve evde bakım almak isteyenlerin oranı dikkate alındığında evde bakım yardımı ve genel olarak bu hizmetin geliştirilmesi ve çeşitlendirilmesi gerektiği anlaşılmaktadır.

Evde bakım yardımı, teoride olumlu yanlar barındırır da pratikte yaşanan sorunların çözümünde yetersiz kalmakta ve uygulamada yeni sorun alanları oluşmaktadır. Bunlardan ilki evde bakım yardımı uygulamasının sosyal güvenlik sisteminin dışında olması ve bu uygulamanın bir iş güvencesi veya sağlık güvencesi sağlamamasıdır (Kalaycıoğlu vd., 2016; Özateş Gelmez, 2015; Altuntaş ve Atasü Topçuoğlu, 2014). Evde bakım yardımı alan kadınlar, verdikleri bakım emeğinin karşılığı olarak sigorta taleplerini şöyle ifade etmektedirler:

"...Emeğimin karşılığını almıyorum karın tokluğu yani... Sigortam olsa yine bir güvencem olacak o da yok... Yani aldığım para çok az bir de öyle sigortam filan da yok. Yaşadıklarımın bedeli çok ağır." (Görüşmeci 51 yaşında, ilkokul terk, annesine bakıyor. Görüşme 22.09.2018 tarihinde saat 16:00'da gerçekleştirilmiştir.)

"Evde bakım ücretinin artırılması ve sigortamın yatması benim için daha iyi olurdu. Şimdi böyle bir işle gece gündüz meşgulüm ama herhangi bir sosyal güvencem yok. Böyle olunca da verdiğim emeklerimin karşılığını alamıyorum..." (Görüşmeci 35 yaşında, ortaokul mezunu, annesine bakıyor. Görüşme 14.10.2018 tarihinde saat 13:30'da gerçekleştirilmiştir.)

Katılımcıların eğitim durumları farklı olsa da bakım verenler olarak yaptıkları işin karşılığında sigorta talep etmektedirler. Evde bakım uygulaması kapsamında tartışılan ikinci bağlam ise bakım verenlerin niteliği, bakım sürecinin gerektirdiği bilgi, beceri ve bakım sürecinde bakım verenlere yönelik eğitim, danışmanlık ve güçlenme çalışmalarıdır. Atasü–Topçuoğlu (2022, s. 68), Türkiye'de gerçekleşen bakım emeğini "çarpık metalaşma" olarak değerlendirmektedir. Ona göre "çarpık metalaşma" (*distorted commodification*) Türkiye'deki bakım emeğinin metalaşırken metalaşmanın gereği olan "bakımın koşulları ve bakım kalitesinin kamulaşması"nın gerçekleşmediği; bakımın "üretimi, değişimi, değeri ve kullanımının" beklendiği gibi piyasalaşmadığı dahası "benzer işlere farklı ücretlendirmeler" gibi uygulamaları ifade etmektedir. Benzer şekilde katılımcılar bir yandan yapılan işin ne kadar ağır

⁴ Örneğin TÜİK İstatistiklerle Yaşlılar 2022 raporuna göre Türkiye'de yaşlı nüfus oranının 2030 yılına kadar %12,9'a ulaşacağı tahmin edilmektedir (bkz. İstatistiklerle Yaşlılar, 2022, s. 1).

olduğunu anlatırken diğer yandan yapılan işin hem kendileri için hem de bakım alan için yeterliliğini sorgulamaktadırlar.

“Öyle maaş vermek yeterli değil...Yani bakım veren de psikolojik bir bakıma ihtiyaç duyuyor. Ayrıca ben neyi ne kadar iyi yaptığımı da bilmiyorum. Babam da tepki veremiyor ki, konuşmuyor. Bu benim psikolojimi daha da olumsuz etkiliyor... Yani yukarıda Allah bilir, ben elimden geleni fazlasıyla yapıyorum. Tabii ki zor bir şey, ben kullandığı ilaçtan, kişisel bakımına her şeyi yapmaya çalışıyorum. Ama hasta bakımı ile ilgili bilmediğimiz birçok şey olabiliyor. Yani yatan hastayı kendimin de zarar görmediği bir şekilde nasıl indir kaldır yapabilirim. Bakımla ilgili pratik bilgiler. Ayrıca mesela ben çocuğumun okuluna gitmem gerektiğinde, mecbur bir iki saat babamı evde bırakmak zorunda kalıyorum. Dışarıda vicdan azabı yaşıyorum. Bu benim sosyal hayatımı da kısıtlıyor. Mesela eşimin amca çocuklarının düğünleri oldu inanır mısınız ben hiçbirine katılamadım. Düşünüyorum yani yanımda götürmüş olsam bu daha zor. Mekânları düşünüyorum, tekerlekli sandalye ile bile götüremem. Her yer merdivenli ve çıkmamız çok zor olur. Düğünü geçin bayram ziyaretlerine bile gidemiyorum nasıl gidebilirim ki? Bir keresinde babam için de bir değişiklik olsun diye bir akrabama gittik bir kat çıkabildik, ikinci kata çıkamadık. Orada anladık ki babamı bir yere götüremeyiz...” (Görüşmeci 42 yaşında, üniversite mezunu, babasına bakıyor. Görüşme 08.09.2018 tarihinde saat 15:00’da gerçekleştirilmiştir)

Katılımcılar bazı hastalık veya engellilik durumlarında daha fazla pratik bilgi ve desteğe ihtiyaç duyduklarını belirtmektedirler. Verilen bakımın evde olması, bakımın belli bir zamanının olmaması, bakım verenlerin sosyal çevreden izole olmalarına ve sosyal ilişkilerini zamanla kaybetmelerine yol açmaktadır. Bakım verenlerin bu süreçte hem psikolojik hem de bedensel rahatsızlıklar yaşadıkları saha araştırmasında sıklıkla açığa çıkmıştır. Bakımı üstlenen kadınlar, bakım işinin olumsuz sonuçları karşısında çaresiz kaldıklarını belirterek bakım sürecinde yaşadıkları sorunların daha çok toplumsal hayattan izole olmak, psikolojik olarak yıpranmak, bedensel yorgunluk, uykusuzluk ve bedenlerinde meydana gelen çeşitli hasarlar olarak ifade etmektedirler. Çalışmalar, bakım yükünün artışıyla birlikte tükenmişlik duygusuna ve çeşitli olumsuzluklara işaret etmektedir (Atasü-Topçuoğlu, 2022, 79; Kalıncara ve Kalaycı, 2017). Katılımcılar yaşadıkları iş yükü ve tükenmişlik durumunu şöyle ifade etmektedirler:

“Hayat çok zor. Kışın günü banyosunu leğende sobanın yanında yapıyorum. Kaldıramıyorum ki banyoya götüreyim. Yazın da tekerlekli sandalye ile banyoya zor götürüyorum. Öyle doktora da götüremiyoruz ki nasıl götüreceğim. Maddi sıkıntılarımız var. Ben bir yere gidemiyorum, eşim gibi evde hapisim yani... Eşim sakatlanınca bizim için dışarı hayatı bitti. Nasıl bırakabilirim ben olmasam su bile içemez. Kardeşi köyde bir şey lazım olursa ona söylüyor o da alıp getiriyor.” (Görüşmeci 48 yaşında, ilkokul mezunu, eşine bakıyor. Görüşme 30.09.2018 tarihinde saat 15:30’da gerçekleştirilmiştir.)

“Yani bu süreçte psikolojim alt üst oldu. Mide ameliyatı olmam lazım, doktora gidemiyorum. Diyorum yarın giderim, hep öyle erteledim. Dediğim gibi birine bıraksam da para vereceğim ya da bir hediye, buna da her zaman gücüm yetmiyor. Ben hastaneye gitsem bir yerini kıracak bu benim işimi daha da zorlaştıracak. Aklım hep onda... Bende son zamanlar sinir başladı, aşırı stres yaşıyorum, psikolojim bozuldu. Psikoloğa gittim onu da yarım bıraktım annemden dolayı öyle gidemedim. Doktor spora git dedi onu da yapamadım. Bırak onu psikolojik tedavimi sürdüremedim. Bakımla beraber böyle oldu, yani gücüm yetmiyor. Aileden de hiç

kimseden destek yok, böyle olunca da bu görevin altında kendimi yapayalnız hissediyorum.” (Görüşmeci 51 yaşında, ilkokul terk, annesine bakıyor. Görüşme 22.09.2018 tarihinde saat:16:00'da gerçekleştirilmiştir.)

Kızına bakan bir görüşmeci bakım verme işinin hem bedensel hem de ruhsal sağlığını nasıl etkilediğini ise şöyle anlatmaktadır:

“Çocuğumun bakımını yaparken çok ağır kaldırıp indirmekten kollarım ağrımaya başladı. Bunun için hastaneye gittim doktor vitamin eksikliğinin var dedi. Sizin hiç güneşe çıktığınız yok mu dedi. Güneş görmem lazım dedi ama ben evden çıkamıyorum ki çocuğumu bırakamıyorum. Sürekli bakım gerektiriyor... Komşuluk ilişkileri bitti. Mesela bir yere gidip kalacağım o bitti gidemiyorum. Yani sanki hani sırtınıza ağır bir yük yüklersiniz hep sırtınızda kalır ya öyle... Yükü ben çekiyorum. Eşim gündüz çalışıyor akşam da geliyor. Yemek televizyon sonra uyuyor ama ben hep ilgileniyorum. Sanki evde hapis kalmışım gibi, dışarı çıkamıyorum.” (Görüşmeci 40 yaşında, ortaokul mezunu, kızına bakıyor. Görüşme 7.10.2018 tarihinde saat 14:00'da gerçekleştirilmiştir.)

Katılımcıların ifade ettiği gibi kadınların ev içerisinde gerek ev işleri gerek bakım işlerine uzun zaman harcadıkları, evde bakım vermenin stres, yorgunluk ve uykusuzluğa neden olduğu anlaşılmaktadır. Bunun yanı sıra bakım sürecinde çeşitli kazaların meydana geldiği ve bakım verenin başka bir kişinin kişisel ihtiyaçlarını giderirken kendi bedenini ihmal etmesi nedeniyle bakıma ihtiyaç duyacak düzeye geldiği söylenebilir. Oğlak (2007) bakıcıların günlük yaşamlarının, iş hayatlarının ve sosyal yaşamlarının kısıtlandığını ve aile ilişkilerinin bozulduğunu ifade etmektedir. Sosyal yaşamdan uzaklaşmak, aile ilişkilerinde gerilim yaşanmasına, kamusal yaşam ile etkileşimin kesilmesine ve bakım veren kadınlarda stres ve kaygılara neden olmaktadır.

Bakım veren kadınların yaşadıkları çok boyutlu sorunlara karşılık baş etme stratejisi geliştiremedikleri, yaşadıkları sorunları çözebilecek ya da kendilerine destek olacak bir sosyal politika tahayyül edemedikleri ancak toplumsal onay, dinsel onay (Allah rızası) ve vicdan gibi faktörlerin kadınları motive ettiği görülmektedir. Bir katılımcı bakım verme motivasyonunu şöyle ifade etmektedir. “Ben bakıyorum bu sevaptır. Diğer dünyada sevabımı alacağım. Rabbim ne verdiyse baş göz üstüne. Yalnız kızım benim için hem gül hem diken” (Görüşmeci 45 yaşında, okuryazar değil, kızına bakıyor). Kadınların bakım verme işinde toplumsal onay, din veya vicdan motivasyonu etkili olsa da yaşadıkları sosyal ve psikolojik sorunların üstesinden gelemedikleri araştırmanın bulguları arasındadır.

Evde bakım yardımı uygulamasının kadınların istihdam imkanlarını nasıl etkilediği tartışılan diğer bir meselesidir. Bu tartışmalarda kadınların sosyoekonomik seviyesi belirleyici olmaktadır. Saha araştırmamızda alt gelir grubundan kadınlar evde bakım yardımı alarak bakımı kendileri gerçekleştirmektedirler. Başka çalışmalarda ise orta ve üst sınıftan kadınların bakım işini kendileri yapmasa bile bu hizmeti yine kadınlardan satın almaktadırlar. (İhlamur Öner, 2021; Kaşka, 2009). Bakımın satın alınmış olması işi cinsiyetlendirilmiş olmaktan kurtarmamaktadır. Dahası bakım işinin cinsiyetler arasında ne kadar paylaşıldığı tartışması daha stratejiktik bir konu olmaktadır. Bu bağlamda Moreno'nun Güney Avrupa refah modelleri için sorduğu soru işlevsel olmaktadır. “...Hane sorumluluklarının aile bireyleri arasında eşit paylaşımını etkin kılmadan eve ait işlerin dışsallaştırılması ile cinsiyet eşitliği sağlanabilir mi?” (Moreno, 2013, 380). Bu soru açık bir şekilde sadece bakım hizmeti alımının toplumsal cinsiyet eşitliği için yeterli bir kriter olamayacağını altını çizmektedir. Fakat aynı zamanda bu tartışma, kadının ev dışında formel bir işte çalışma ihtimali üzerinde etkili olan değişkenlerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bakım ve ev işlerinin kadınların istihdamı üzerindeki etkisine bakıldığında bu işlerin kadınların istihdam oranlarını ve katılma biçimlerini olumsuz etkilediği

görülmektedir (Aygüler ve Ayalp, 2018, 8; Yaman, 2011, 57). Evde bakım yardımı bazı kadınların kamusal alandan çekilmesine ortam hazırlamaktadır. Bir katılımcı bakım işinin formal bir işi bırakmasına nasıl sebep olduğunu şöyle ifade etmektedir:

“Devlet şimdi bakım konusunda teşvik ediyor. Diyor sen buna bak ben seni ekonomik olarak destekleyeyim. Şimdi hakikaten bu ekonomik rakam çok komik hele de şu standartlara göre çok komik. Ben çalışan bir kadındım. Ancak bakım için işten ayrılmak zorunda kaldım. Devlet bakım yapacaksa işten çık ben desteklerim diyor. İkisini bir arada idare etmek mümkün değil. Ben üniversite mezunuyum. Yazık günah değil mi emeğime. En azından bir asgari ücret olsa idi ama 1300 TL destek alıyorum. Bu ekonomik desteği de yine babam için harcıyorum, kıyafeti, kuaförü, ilaçları, bezi, yiyecek vs. hastaneye götür getir taksi ücreti vs. Bakım işini yapan başka bir işle uğraşamaz. Düşünüyorum babam vefat ederse ben yeni bir iş bulmakta zorluk çekeceğim 45-50 yaşlarında iş bulmak mümkün değil. Sigortam yatsa ve emeğimin karşılığını alsam bir iş olarak bakacağım gelecek endişelerim de kalmayacak. Nispeten daha güvende olacağım ama bu şekilde kendimin geleceği adına endişeleniyorum.” (Görüşmeci 42 yaşında, üniversite mezunu, babasına bakıyor. Görüşme 08.09.2018 tarihinde saat 15:00’da gerçekleştirilmiştir.)

Evde bakım yardımı her ne kadar bakım hizmeti kapsamında değerlendirilse de kadınlar açısından yetersiz bir ekonomik desteğe dönüşmektedir. Öyle ki görüşmecilerin tamamına yakınının kirada oturdukları için aldıkları yardımı kira, gıda ve bakım malzemesine harcadıkları görülmektedir. Hal böyle olunca bakım işi kadınlar açısından seçenek olmaktan çıkmakta zorunluluğa dönüşmektedir. Bir görüşmeci evde bakım yardımı kapsamında aldığı yardımı nasıl harcadığını şöyle ifade etmektedir:

“Evimiz kiralık, aldığım aylık bize yetmiyor. Buranın kirası 600 TL benim maaş 1300 TL yani geriye kalanla da mutfak masrafı ve çocukların ihtiyaçları. Eskiden ben evde cevaz kırıyordum. Şimdi artık onu da yapamıyorum bir de çocukların okul masrafları da oluyor ona yetmiyor. Bir kuruşunu bile kendim için harcamıyorum. Hepsi ev giderleri, başka gelirimiz yok ki. Bu gelir tabii bize yetmiyor.” (48 yaşında, ilköğretim mezunu, eşine bakıyor. Görüşme 30.09.2018 tarihinde saat 15:30’da gerçekleştirilmiştir.)

Evde bakım yardımı uygulaması ailelerin ekonomik durumundan, toplumsal cinsiyet ilişkilerinden ve refah uygulamalarının yapısından bağımsız bir uygulama olarak düşünülemez. Yukarıdaki ifadelerden de anlaşıldığı gibi evde bakım yardımının kadınlar açısından anlamı sosyal yardıma dönüşmüş durumdadır. Atasü-Topçuğlu’nun (2022, 69) ifade ettiği gibi Türkiye’deki bakım, ailenin görevi olarak ifade edilirken bu durum cinsiyetçi yapıyı desteklemekte ve ülkenin ekonomik yapısı ve özellikleri bağlamında evde bakım yardımı sosyal yardıma erişim için bir araca dönüşmektedir. Bu nedenle bakım işinin bütünsel olarak ele alınması ve bakımla ilgili uygun sosyal politikaların geliştirilebilmesi için hem bakım veren kadınların deneyimlerinden ve ihtiyaçlarından hem de bakım alan bireylerin ihtiyaçlarından faydalanılması gerekmektedir. Esping-Andersen’in belirttiği gibi aile hem refah devletini hem de emek piyasasını etkilerken aynı zamanda bu iki alandan etkilenen bir konumdadır (s. 38). Bu nedenle evde bakım yardımı bu makro tablonun mikro bir örneği olarak karşımızda durmaktadır.

SONUÇ

Bakım ve ev işleri veya genel bir ifadeyle cinsiyete dayalı iş bölümü, toplumun nasıl örgütlendiğini analiz edebileceğimiz önemli bir göstergedir. Son dönemlerde refah devletlerinin geçirdikleri dönüşüm, ulus aşırı bakım zinciri ve evde bakım gibi yeni olgular bakım emeğinin yeniden ele alınmasını gerekli kılmaktadır. Bununla ilişkili olarak Türkiye deneyiminde evde bakım işlerini tartışmayı mümkün kılan birkaç izlek bulunmaktadır. Bunlardan birincisi, ev işleri ve bakım hizmetlerinin sorumlusunun kadınlar olarak görülmesidir. İkincisi, kültürel olarak ailenin mahrem bir alan olarak görülmesi ve bu nedenle hanede uzun saatler bakım vermenin hem bakım veren hem de bakım talep eden açısından bazı çekinceler barındırması söz konusudur. Üçüncüsü, Türkiye'de sosyoekonomik seviyelere göre bireylerin kurumsal bakıma yönelik algıları, kurumsal bakımdan ve profesyonellerden yararlanmaları farklı düzeylerde gerçekleşmektedir. Son olarak huzurevi veya engelli bakım merkezlerinden kurumsal bakım almanın aile, akrabalar veya toplumsal grup içerisinde itibarsızlaştırılması ve bu merkezlerin engelli ve yaşlıyı görece yalnızlaştırması gibi nedenlerle bakımın aile içinde çözülmesinin tercih edilmesi ile karşı karşıyayız.

Türkiye'de evde bakıma yönelik sosyal politika uygulamalarından biri olan evde bakım yardımı, yaşlı ve engelli bakımı konusunda umut vericidir ancak yaşanan sorunların çözümünde yetersiz kalmakta ve uygulamada yeni sorun alanları üretmektedir. Evde bakım ücreti yoksul ve "ağır engelli" bireylere yönelik bir uygulamadır. Bu uygulama bakıma muhtaç yaşlı ve engelli bireylerin yanı sıra zaten bir iş sahibi olmayan bakım verenler – genellikle kadınlar – için yararlı bir uygulama olarak hizmete sunulmuştur. Ancak uygulama biçimindeki aksaklıklar nedeniyle bir yandan bakım hizmetini daraltarak amatör bir hizmet üretmekte, öte yandan bakımı kadının görevi haline getirerek toplumsal cinsiyet eşitsizliğini pekiştirmektedir.

Bu uygulamanın temel eksiklerinden biri, görece olarak varlıklı ailelerde bakıma muhtaç engelli ve yaşlı bireylerin bakım ihtiyaçlarını görmezden gelmesi, diğeri ise "ağır engelli" tanımı dışında kalan, yatağa mahkûm olmayan ama kişisel ihtiyaçlarını gidermekte zorluk çeken engelli ve yaşlı bireyleri kapsam dışında bırakmasıdır. Böylece evde bakım yardımı, belli kriterlerle sınırlandırılarak dar bir kitleye yardım hizmeti olarak sunulmaktadır. Bununla birlikte bu uygulamadan yararlanan yaşlı ve engelli bireylerin sorunu da çözülmüş değildir. Çünkü evde bakım uzmanlık, profesyonellik ve ekip çalışması gerektiren bir uygulama olması gerekirken, bakım konusu aile ve akraba üyelerinden sadece birine devredilerek amatör bir bakım hizmeti olarak sunulmaktadır.

Öte yandan, evde bakımın kadınlar tarafından yapılmasının kültürel zeminini sağlayan ataerkil yapı, bakıma dair sosyal politikalarla da pekiştirilmiş olmaktadır. Evde bakım yardımı uygulamasında bakıcı sigortasının bulunmaması, asgari ücretten daha az aylık ücret verilmesi, emeği değersizleştirmekte ve – açık bir şekilde belirtilmese de – bakım verenlerin daha çok ev kadını olması gerektiğine işaret etmektedir. Bu durum ülkemizde bakıma muhtaç yaşlı ve engellinin bakım konusunu sosyal politika uygulamalarıyla kadının yükü haline getirmekte, bakımın kadınlaşmasını pekiştirmekte ve toplumsal cinsiyet eşitsizliğini yeniden üretmektedir.

Evde bakım uygulamasında yaşanan sıkıntı ve eksikler dikkate alındığında evde bakım yardımı uygulamasının engelli ve yaşlı bakım konusuna tam bir çözüm getirmediği bazı düzenlemelere ve yeniliklere ihtiyaç duyduğu görülmektedir. Bu bağlamda, öncelikle evde bakım yardımı uygulamasının sadece "ağır engelli" ve yoksul engellileri değil, ihtiyaçlarını gidermekte zorluk çeken tüm engelli ve yaşlıların ihtiyaçlarına cevap verebilecek şekilde düzenlenmesi ve daha geniş bir kitleye ulaştırılması gerekmektedir. Ayrıca, bakım veren kadınların bakım sürecinde karşılaştıkları sorunlarla nasıl baş edebileceklerine dair kapsamlı ve sürekli eğitimlerin düzenlenmesi, sigorta güvencesinin sağlanması,

kendilerini güçlendirecek eğitimlerin ve hizmetlerin verilmesi ve daha da önemlisi hak ettikleri ücreti almalarının sağlanması önem arz etmektedir. Bu öneriler önemli olmakla birlikte bakımın kadının omuzlarından alınması için yeterli değildir. Bu anlamda bakımın, toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri çerçevesinde dikkate alınması ve bakım verenin kadın olması gerektiği fikri, toplumsal ve kurumsal anlamda dönüştürülmelidir. Sonuç olarak, kısa vadede evde bakım yardımının bakım sigortası sağlanarak düzenlenmesi, uzun vadede ise evde bakım olgusuna sosyal devlet anlayışıyla, hak temelli, kolektif ekip çalışması ile profesyonel bir istihdam alanı yaratarak daha kapsayıcı bir şekilde uygulama gerekliliği bulunmaktadır.

KAYNAKÇA

- Acar-Savran, G. (2004). *Beden emek tarih diyalektik bir feminizm için*. İstanbul: Kanat Kitap.
- Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, (2024). *Engelli bakım hizmeti*. Erişim Tarihi: 01.01.2024. <https://www.aile.gov.tr/ss/engelli-ve-yasli-hizmetleri-genel-mudurlugu/engellibakim-hizmeti/>
- Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı (2017). *Demans bakım modeli raporu*. Erişim Tarihi: 10.06.2023. <https://www.aile.gov.tr/media/9332/demans-bak%C4%B1m-modeli-proje-kitab%C4%B1.pdf>
- Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, (2018). *Türkiye aile yapısı ileri istatistik analizi*. Erişim Tarihi: 05.01.2019. <https://dSPACE.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/1623>
- Altuntaş, B. ve Atasü Topcuoğlu, R. (2014). "Engelli hakları, bakım güvencesi ve toplumsal cinsiyete dayalı iş bölümü çerçevesinde evde bakım hizmeti", *VI. Sosyal İnsan Hakları Ulusal Sempozyumu*, ss. 307-322.
- Aslan, Ö. (2016). ""Bir bakım manifestosu"na doğru: Jennifer Nedelsky ile "iyi yaşam" üzerine." *Kültür ve Siyasette Feminist Yaklaşımlar*, 30, 68-84.
- Atasü-Topcuoğlu, R. (2022). "Gender inequality, the welfare state, disability, and distorted commodification of care in Turkey." *New Perspectives on Turkey*, 66, 61-87.
- Aygüler, E. ve Ayalp M. Ç. (2018). "Türkiye'deki evde bakım aylığı düzenlemesine eleştirel bir yaklaşım." *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 16(3), 1-22.
- Bakıma Muhtaç Özürlülerin Tespiti ve Bakım Hizmeti Esaslarının Belirlenmesine İlişkin Yönetmelik (2006, 30 Temmuz). *Resmi Gazete* (Sayı: 26244). Erişim Tarihi: 05.07.2023 <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=10546&MevzuatTur=7&MevzuatTertip=5>
- Bakıma Muhtaç Özürlülerin Tespiti ve Bakım Hizmeti Esaslarının Belirlenmesine İlişkin Yönetmelikte Değişiklik Yapılmasında Dair Yönetmelik (2007, 23 Ekim) *Resmi Gazete* (Sayı: 26679). Erişim Tarihi: 05.07.2023.
- Bora, A. (2016). *Kadınların sınıfı*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bourdieu, P. (2015). *Eril tahakküm* (Çev. B. Yılmaz). İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Buğra, A. (2012). "Türkiye'nin değişen refah rejimi: neoliberalizm, kültürel muhafazakarlık ve yeniden tanımlanan toplumsal dayanışma." S. Dedeoğlu ve A. Y. Elveren (Ed.), *Türkiye'de refah devleti ve kadın* (s.47-69.) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Chodorow, N. (1979). *The reproduction of mothering psychoanalysis and the sociology of gender*. University of California Press.
- Cohen, R. L., & Wolkowitz, C. (2018). "The feminization of body work." *Gender, Work And Organization*, 25(1), 42-62.
- Da Roit, B., Le Bihan, B., ve Österle, A. (2016) "Cash-for-care benefits." C. Gori, J.-L. Fernández ve R. Wittenberg (Ed.) *Long-term care reforms in OECD countries: Successes and failures* (s. 143-166). University of Bristol, Policy Press.
- Da Roit, B., ve Le Bihan, B. (2010). "Similar and yet so different: cash-for-care in six European countries' long-term care policies." *The Milbank Quarterly*, 88(3), 286-309.

- De Beauvoir, S. (2019). *İkinci cinsiyet olgular ve efsaneler*. (Çev. G. Acar-Sarvan). İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- Dedeoğlu, S. ve Elveren A. Y. (2012). "Giriş: Türkiye'de toplumsal cinsiyet, toplum ve refah devleti". S. Dedeoğlu ve A. Y. Elveren (Ed.) *Türkiye'de refah devleti ve kadın* (s. 29-45). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Delphy, C. (1992). "Baş düşman." G. Savran ve N. Tuna (Ed.) *Kadının görünmeyen emeği: Maddeci bir feminizm üzerine* (s. 71-91). İstanbul, Kardelen Yayınları.
- Esping-Andersen, G. (2013). "Toplumsal riskler ve refah devletleri." (Çev. B. Yakut-Çakar ve U. B. Balaban). A. Buğra ve Ç. Keyder (Ed.) *Sosyal politika yazıları* (s. 33-54). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Evde Bakım Yardımı Yönetmeliği, (2023, Mayıs 26). *Resmi Gazete* (Sayı: 32202). Erişim Tarihi: 02.02.2024. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2023/05/20230526-2.htm>
- Gökbayrak, Ş. (2009). "Refah devletinin dönüşümü ve bakım hizmetlerinin görünmez emekçileri göçmen kadınlar." *Çalışma ve Toplum* 2(21), 55-82.
- Graham, H. (2022). "Caring: a labour of love." J. Finch ve D. Groves. *A labour of love: women, work and caring* (s. 13-30). London ve New York: Routledge,.
- Hartmann, H., (2006). *Marksizm'le feminizm'in mutsuz evliliği*. (Çev. G. Aygen), İstanbul: Agora Kitaplığı.
- Hochschild, A. R. (2003). *The commercialization of Intimate life notes from home and work*. University of California Press.
- Hooyman, N., Kiyak, H.A. ve Kawamoto, K. (2015). *Aging matters: An introduction to social gerontology*. Pearson, Boston.
- Ihlamur Öner, S. G. (2021). "Göçün kadınlaşması ve sosyal refah rejiminin dönüşümü: İtalya örneği." S. G. Ihlamur- Öner ve N. A. Ş. Öner. *Küreselleşme çağında göç* (s. 353-377). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kalaycıoğlu, S., Rittersberger-Tılıç, H., ve Çelik, K. (2016). *Bakım sektöründe kayıt-dışı kadın emeğinin farklı aktörleri ve boyutları*. The World Bank.
- Kalınkara, V., & Kalaycı, İ. (2017). "Yaşlıya evde bakım hizmeti veren bireylerde yaşam doyumu, bakım yükü ve tükenmişlik." *Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi*, 10(2), 19-39.
- Karaca, H., Yazıcı, S., ve Korkmaz, N. (2016). "Alzheimer hastası yaşlı bakımının aile üyesi bakıcı kadınlara etkisi." *Tıbbi Sosyal Hizmet Dergisi*, 7, 6-12.
- Kaşka, S. (2009) "The new international migration and migrant women in Turkey: The Case of Moldovan Domestic Workers." K. Kirişçi & A. İçduygu (Ed.). *Land of diverse migrations challenges of emigration and immigration in Turkey* (s.725-792). İstanbul Bilgi University Press.
- Moreno, L. (2013). "'Süper Kadınlar' ve Akdeniz Refahı." A. Buğra ve Ç. Keyder (Ed.). *Sosyal politika yazıları* (s. 375-395). İstanbul İletişim Yayınları.
- Oğlak, S. (2007). *Evde bakım hizmetleri ve bakım sigortası*. İskenderun Belediyesi Kültür Yayınları, İskenderun.
- Oğlak, S. (2016). "Evde Bakımın İhmal Edilen Boyutu: Sosyal Bakım." *Türkiye Klinikleri Journal of Public Health Nursing-Special Topics*, 2(3), 32-37

- Özateş Gelmez, Ö.S. (2015). "Ailevileştirilen bakımın kürek mahkûmları: evde bakım uygulaması kapsamında bakım veren kadınların deneyimleri." *Fe Dergi: Feminist Eleştiri*, 7(2), 59-71.
- Özbay, F. (2015). *Dünden bugüne aile, kent ve nüfus*. İstanbul: İletişim yayınları.
- Özmete, E. ve Hussein, S. (2017). *Türkiye'de yaşlı bakım hizmetleri raporu: Avrupa'dan en iyi uygulama örnekleri ve Türkiye için bir model tasarımı*. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı.
- Tufan, İ. (2015). *Gerontolojik Müdahale: Türkiye'de neden gereklidir, nasıl olmalıdır?* Erişim Tarihi: 22.04.2019, <http://www.itgevakiftr.com>
- Türkiye İstatistik Kurumu (2023). *İstatistiklerle Yaşlılar 2022*. Erişim Tarihi: 05.01.2023, https://www.tuik.gov.tr/media/announcements/istatistiklerle_yaslilar_tr.pdf
- Twigg, J. (2004). "The body gender and age: Feminist insights in social gerontology." *Journal of Aging Studies*, 18, 59-73.
- Twigg, J., Wolkowitz, C., Cohen, R. L., ve Nettleton, S. (2011). "Conceptualising body work in health and social care." *Sociology of Health & Illness*, 33(2), 171-188.
- Walby, S. (2016). *Patriyarka kuramı*. (Çev. H. Osmanoğlu). Ankara: Dipnot Yayınları